

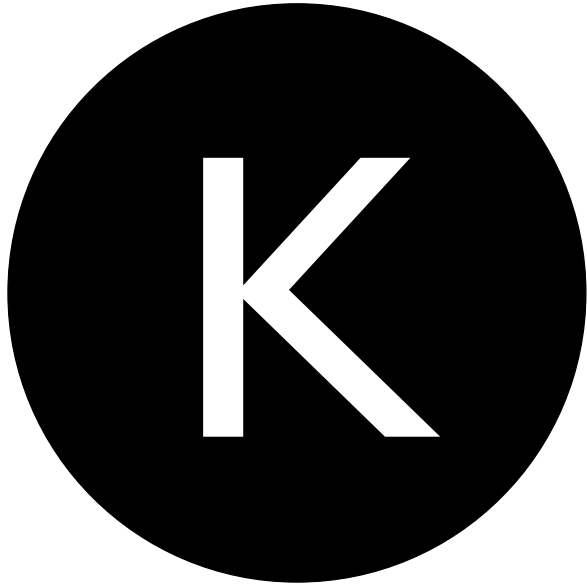

Ingen regel utan undantag

*En procentregel för konstnärlig
gestaltning av offentlig miljö*

Konstnärsnämnden 2013

KONSTNÄRSNÄMNDEN

Ingen regel utan undantag

*Enprocentregeln för konstnärlig
gestaltning av offentlig miljö*

Konstnärsnämnden

ISBN 978-91-978001-5-0

Konstnärsnämnden, Maria skolgata 83, 118 53 Stockholm

Tel: 08- 50 65 50 00 | Fax: 08- 50 65 50 90

E-post: info@konstnarsnamnden.se

Hemsida: www.konstnarsnamnden.se

Omslagsillustration: Karin Sunvisson

Grafisk formgivning: Mu ab

Tryck: Åtta.45 Tryckeri AB, Solna

Ansvarig utgivare: Gunilla Kindstrand

© Konstnärsnämnden 2013

 KONSTNÄRSNÄMNDEN

Innehållsförteckning

	Förord.....	9
1	Sammanfattning.....	11
2	Arbetet med rapporten.....	18
2.1	Bakgrund och syfte	18
2.2	Metod och underlag	19
2.3	Avgränsningar och definitioner	22
2.4	Rapportens disposition	25
3	Den offentliga konstens betydelse för samhället och miljön	27
3.1	Historik	27
3.2	Framväxten av en kulturpolitik	29
3.3	Bild- och formkonstens betydelse i offentliga miljöer	32
3.4	Offentlig konst – ett demokratiprojekt	33
4	Enprocentregelns tillämpning inom staten.....	35
4.1	Enprocentregeln har sitt ursprung inom statlig politik.....	35
4.2	Statens konstråds process för konstnärliga uppdrag	38
4.3	Andra statliga insatser för att främja den offentliga konsten	39
4.4	Byggnadsstyrelsen avveckling 1993	40
4.5	Statens konstråds olika uppdrag.....	42
4.6	Regeringsuppdraget Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer	45
4.7	Sammanfattning av enkäten till statliga verk med byggnadsuppdrag.....	48
4.8	Statens konstråds samarbete med statliga verk och bolag samt privata fastighetsägare	49
4.9	Om enprocentregeln i Norden.....	50

5	Enprocentregeln inom kommun, landsting och region	53	9	Samverkan i projekt med konstnärlig offentlig gestaltning.....	106
5.1	Historik	53	9.1	Exemplet Kristinebergs slottspark, Stockholm	106
5.2	Uppdrag om konstnärlig gestaltning	55	9.2	Privata aktörer och Konstnärscentrum	113
5.3	Enprocentregeln tillämpning.....	57	10	Brukar- och medborgarinflytande	115
5.4	Beräkning av enprocentregeln.....	60	10.1	Brukar- eller medborgarinflytande i kommuner och landsting/regioner.....	115
5.5	Vad omfattas	61	10.2	Exemplet Gårdsprojektet på Badhusberget, Lysekil	117
5.6	Fastlagda rutiner.....	62	11	Samverkan kring finansiering.....	123
5.7	Vilka omfattas av enprocentregeln.....	62	11.1	Andra sätt att bekosta konstnärlig gestaltning i offentlig miljö	123
5.8	Antal uppdrag.....	63	11.2	Fallstudier på samfinansiering, offentlig – privat samverkan (OPS).....	126
5.9	Hur medlen förvaltas och fördelas	64	12	Avslutande kommentarer och slutsatser	144
5.10	Anslaget eller beställningsbeloppets storlek.....	64		Slutsatser	155
5.11	Sammanfattning om tillämpningen.....	65		Källförteckning.....	157
6	Beslut och organisation i kommun och landsting	67		Bilagor	165
6.1	Beslut och organisation, övergripande förvaltningssamverkan ...	67		Bilaga 1. Enkät till kommuner och landsting/regioner.....	165
6.2	Samrådsgrupp för konst.....	69		Bilaga 2. Enkät till statliga verk.....	173
6.3	Några exempel på förvaltningssamverkan och samrådsgrupper .	71		Bilaga 3. Investeringar i mark och byggnader i staten.....	180
7	Offentlig upphandling	82			
7.1	Upphandling av offentlig konst	85			
7.2	Hur ser upphandlingen av offentlig konst ut idag	86			
8	Bild- och formkonstnärens roller.....	89			
8.1	Konstnären i planerings- och byggprocess.....	89			
8.2	Fyrbodalsmodellen och konstnärens roller	90			
8.3	Konstnärens ersättning	91			
8.4	Exemplet Annedal, Stockholm.....	93			
8.5	Exemplet Kramfors, Konst som resurs	101			
8.6	Arvoden, marknadspriser och spelet om kostnaderna	103			

Förord

Konst är en del av samhället. En del yttringar står på ett självklarare sätt mitt ibland oss och en sådan är den så kallade offentliga konsten. Det är en lite märklig beteckning då en mycket stor del av konsten inom alla konstområden sker eller visas offentligt, speciellt i Sverige med sin högt offentligt finansierade kulturpolitik. Det som menas med begreppet i den här kontexten är den konst som emanerar ur bild- och formområdet och som återfinns mer eller mindre permanent i offentliga rum, byggnader, ytor eller platser. En del är direkt byggnadsanknuten och tillkommer vid nybyggnation, om- eller tillbyggnation av en byggnad som ägs eller hyrs av en offentlig verksamhet i kommun, landsting, region eller stat. Det är precis där vi finner en inom kulturpolitiken känd form av finansiering som kallas enprocentregeln.

Regler har inte alltid en positiv laddning. Regelverk laddas oftast med negativa klanger av fyrkantighet och inestängning. Det har visat sig i vår kartläggning att enprocentregeln inte alls är nedtyngd av detta utan tvärtom verkar ha ett helt eget liv, mer som en positiv norm som man frivilligt vill leva upp till och till och med överskrida.

Den nationella kulturpolitiken i Sverige genomgår just nu en grundläggande förändring. En process där Samverkansmodellen (det nya sätt som vissa statliga medel numera fördelas via landsting och regioner) är den drivande motorn. Genom modellen har kulturpolitiken lyfts upp på regional och landstingsnivå och får en mer övergripande genomlysning. I den processen lyfter man hela det regionala kulturlivet, även de delar som finansieras på andra sätt än genom själva Samverkansmodellen. Konstnärsnämnden ser redan att enprocentregeln för byggnadsanknuten konstnärlig offentlig gestaltning är en sådan del. Det är i regioner, landsting och kommuner i samarbete med den privata sektorn som vi ser ett starkt intresse och en revitalisering av området. Området är också ett av de mest tydliga exemplen när konst direkt beställs och finansieras av en annan sektor än kultursektorn. Dessutom ett självklart exempel på konst med positiva externaliteter¹, dvs. positiva effekter mätbara eller icke mätbara, ekonomiska eller icke ekonomiska utöver den egna verksamheten.

¹ Är framtiden kulturens re-renässans?, Eva Bergquist, Statsrådsberedningen, Regeringskansliet, 2012.

Sverige står inför en period med stora behov av nybyggnation och ombyggnation. Om viljan växer sig stark att konstnärlig gestaltning ska vara en självklar del vid all byggnation, då har vi alla möjligheter att i den här formen se till att konsten är en självklar del av samhället.

Ann Larsson | Kanslichef tillika myndighetschef

1. Sammanfattning

Konstnärsnämnden har regeringens uppdrag att främja konstnärers villkor bl.a. genom att sprida kunskap om konstnärers förutsättningar för konstnärligt skapande. Styrelsen beslöt därför på förslag av kansliet att genomföra en undersökning om, och i så fall hur, stat, kommuner och landsting idag tillämpar enprocentregeln, eller om regeln ersatts av andra former av samverkan för konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer. Undersökningen baseras dels på en enkät till offentliga aktörer på alla nivåer, och dels fallstudier och beskrivningar från olika håll i landet, på regional och kommunal nivå samt med statlig medverkan. Undersökningen är avgränsad till den byggnadsanknutna konsten, situationer där konstnärer ges i uppdrag att konstnärligt gestalta offentliga miljöer.

Enprocentregeln innebär att ca en procent av budgeten för ett byggprojekt (vid nybyggnation, om- eller tillbyggnad) avsätts till bild- eller formkonstnärlig gestaltning. I den ursprungliga propositionen 1937:57, som då avsåg statliga nybyggnationer, står bland annat:

” /... regelmässigt i anslaget inbegripa ett icke alltför ringa belopp, i allmänhet icke understigande en procent av byggnadskostnaderna, till konstnärlig utsmyckning, givetvis under förutsättning, att sådan utsmyckning med hänsyn till byggnadens art och belägenhet lämpligen bör äga rum.”

Genom enprocentregeln kunde ett stabilt och mer långsiktigt ekonomiskt utrymme skapas för konsten i planeringen och byggandet av offentliga miljöer. Med dagens perspektiv på 1900-talet är det tydligt att enprocentregeln haft en stor betydelse för konstnärers medverkan och konstens plats i utformningen av modernismens offentliga byggnader och miljöer. Frågan är återigen högaktuell: kan enprocentregeln spela en liknande roll för framtidens offentliga miljöer?

Enprocentregeln har aldrig varit en enhetlig regel utan mer en ekonomisk princip som fått två politikområden att mötas; byggsektorn och kultursektorn. Det är en form av aspektpolitik där kultursektorn tillförs stora anslag från en mer penningstark sektor. Byggbolag och fastighetsföretag är också vinnare då den byggnadsanknutna konsten tillför byggnaderna ett mervärde. Vinsten för kulturpolitiken är, förutom att den ger bild- och formkonstnärer arbetstillfällen, att den offentliga konsten finns tillgänglig i människors vardag.

Ett statligt initiativ

Enprocentregeln tillkom 1937 för statliga byggnationer, men blev med tiden även vägledande för landsting och kommuner. Under 1930-talet lades grunden för en nationell kulturpolitik som syftade till att sprida god konst och kultur över landet och öka arbetstillfällena för svenska konstnärer inom alla konstområden. År 1933 bildades t.ex. Riksteatern, för att, som ecklesiastikministern Arthur Engberg uttryckte det i direktiven till en teaterutredning:

”Det är icke blott huvudstadens befolkning som har berättigat anspråk på att komma i åtnjutande av förstklassig teaterkonst. Nationen i övrigt kan med skäl resa liknande anspråk”².

Statens konstråd inrättades också 1937 på initiativ av samma minister: *”Konsten är på väg att bliva allas egendom”³*, som han uttryckte det i direktiven till en utredning om beredande av ökade arbetstillfällen för svenska bildkonstnärer.

Förvånande för många är kanske att staten inte följde enprocentregeln längre än under de tio första åren. Statens konstråds verksamhet baserades på enprocentregeln under åren 1937–1947, men därefter övergick staten till att bevilja Statens konstråd ett årligt anslag, som inte var i paritet med den statliga ny- och ombyggnationen. En anledning var att byggandet tog fart efter kriget och även om värnandet av konsten var god skulle det bli alltför kostsamt att leva upp till regeln. Som undersökningen visar finns det dock flera statliga fastighetsbolag som idag självmant tillämpar regeln utifrån egen policy.

Den svenska staten har idag begränsade möjligheter att styra över när och hur byggnadsanknuten konst ska tillföras byggnader och miljöer i samband med uppförandet av offentliga byggnationer för statligt bruk. Detta kan främst förklaras med Byggnadsstyrelsens avveckling 1993, då delar av det statliga lokalbeståndet avyttrades, samt bolagiseringen av statliga verk.

Staten har också påverkat utbredningen av offentlig konst bl.a. genom att 1962 införa ett särskilt stöd till konstnärlig gestaltning i bostadsområden, som kunde sökas av såväl privata som offentliga fastighetsägare i samband med ansökan om statligt subventionerade lån till nya bostadshus. I Statens konstråds regeringsuppdrag *Vidgade uppdrag* 1997–2009⁴

² <http://www.riksteatern.se/content/historia>

³ “Konsten är på väg att bliva allas...”, Statens konstråd 1937-1987, årsbok 1987

⁴ I enlighet med förslagen i betänkandet av utredningen ”Konst i offentlig miljö”, SOU 1995:18

ingick ett stöd till alla offentliga miljöer, vilket ökade Statens konstråds samarbete med såväl kommuner som landsting.

Åren 2010–2013 har Statens konstråd samarbetat med Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens centrum för arkitektur och design (tidigare Arkitekturmuseet) haft i regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* för att utveckla en helhetssyn på gestaltning i planering och byggande av offentliga miljöer. Olika offentliga och privata aktörer och professioner har i samverkan utvecklat metoder för samverkan vid gestaltning av offentliga miljöer.

Regelns användning i regioner, landsting och kommuner

Konstnärsnämnden kan genom kartläggningen konstatera att den drygt 75-åriga regeln lever och är till synes mer livskraftig än tidigare. Trots att staten inte tillämpar regeln fullt ut har den haft stor betydelse i hela landet. Många kommuner, landsting och regioner har fattat egna beslut under senare år för att befästa och stärka enprocentregeln. 45 % av kommunerna och 77 % av landstingen och regionerna av de svarande i enkäten arbetar enligt regeln med fasta rutiner. I runda tal kan konstateras att det gav minst 300 konstnärer gestaltungsuppdrag och minst 50 konstnärer deltog i planerings- och byggprojektgrupper under 2011.

I fråga om tillämpningen av enprocentregeln inom offentlig sektor ser vi att det finns en osäkerhet om vad regeln innebär, vilket inte är så konstigt med tanke på hur löst den formulerades en gång. Det viktiga är att enprocentprincipen slagit rot i diskussionerna om offentlig konst och miljögestaltning offentliga företrädare emellan samt mellan offentliga och privata intressen.

I slutet av Sammanfattningen finns en karta som visar vilka kommuner som besvarat enkäten och av dessa vilka som återkommande ger uppdrag till konstnärer om gestaltning i offentlig miljö. I den kartbilden blir det tydligt att regelns efterlevnad är förknippad med om det är en tillväxtkommun med behov av att bygga nytt, eller en avfolkningskommun som inte bygger så mycket nytt. Ju mer frekventa byggprojekten är, desto bättre lever enprocentregeln som ekonomisk princip, med regelverk, organisation och beslutsordning.

Av de 17 landsting och 4 regioner i landet som har ansvaret för den offentliga byggnadsanknutna konsten har svar inkommit från 15 landsting och alla regioner. Samtliga har svarat att de regelmässigt ger uppdrag om konstnärlig gestaltning och att de också köper in bild- och formkonst

för offentlig miljö. Tre landsting och regioner svarar att de inte tillämpar enprocentregeln, men de har ändå ett anslag på ca 600 tkr till byggnadsanknutna konstprojekt. Sex landsting och regioner har antagit den som en regel, sex tillämpar den som rekommendation och fyra har den som målsättning. För omsättningen och anslagens storlek spelar det mindre roll om den används som regel, rekommendation eller målsättning. Av de fyra regioner och landsting som hade anslag respektive beställningsbelopp på över 3 mkr 2011, var det två som tillämpade ”regeln” som regel, en som målsättning och en som rekommendation.

0,5 – 2 %

Enprocentregeln, som den ursprungligen formulerats, innebär ett lägsta riktmärke för vad som ska avsättas till konstnärlig gestaltning, men innehåller också en reservation om att det inte gäller alla byggnationer.

De flesta, såväl kommuner, landsting och regioner har svarat att det är en procent som avsätts till konstnärlig gestaltning. Antalet uppdrag, som i undersökningen avsåg 2011, beror till största delen på tillväxt och befolkningsstorlek av kommun, landsting och region. Storstäderna har angivit mellan 11–20 uppdrag 2011. Större städer har angivit 3–10 uppdrag. I övrigt är 1–2 uppdrag för 2011 vanligast. Alla som använder enprocentregeln förknippar den med nybyggnation, och ca 60 % även med om- och tillbyggnad. Kopplingen är svagare, ca 30 %, till den yttre miljön som t.ex. vid anläggningsarbeten i parker eller på gårdar i bostadsområden.

Bland de som har ett anslag för konstnärlig gestaltning i offentlig miljö varierar summorna. Generellt har landsting och regioner anslag på mellan 0,5–1 mkr. I kommuner uppger 37 % att det saknas anslag. Även beloppen för beställning av konstnärlig gestaltning i offentlig miljö för 2011 varierar. Flest landsting och kommuner uppger ett beställningsbelopp på 100–300 tkr, men det finns många exempel på betydligt mer.

Finansieringsformer

Några kommuner har svarat att de medel som inte används vid en byggnation kan fonderas och användas vid andra ombyggnader eller fritt där kommunerna bedömer att det behövs. Ett fåtal kommuner har svarat att de frångått enprocentregeln för att den gav så lite medel till den offentliga byggnadsanknutna konsten. Där har istället införts ett årligt anslag, som fonderas, och används efter behov. Många kommuner och landsting kombinerar också ett fast anslag för konstinköp och en tillämpning av enprocentregeln vid byggprojekt.

Rapporten innehåller flera exempel på hur kommuner och landsting arbetar med regelrätta konstnärliga gestaltungsuppdrag för byggd offentlig miljö och hur olika förvaltningar samverkar kring finansiering enligt enprocentregeln. Förutom de offentligt finansierade beställarna finns det flera exempel i landet på helt privatfinansierade konstnärliga gestaltningar i offentlig miljö. Vi har valt att inte försöka kartlägga den ekonomin eftersom det är väldigt svårt att överblicka området. Däremot presenterar rapporten några exempel på samverkan kring finansiering mellan olika förvaltningar och privata aktörer i kapitel 11. *Samverkan kring finansiering*. Många landsting och kommuner använder dels enprocentregeln och dels anslag, donationsmedel, fonder eller EU-stöd för konstnärlig gestaltning i byggnader och miljöer.

Konstnärens roll

För att konstnären ska kunna delge sin kunskap och idéer om byggprojektets konstnärliga delar är det viktigt att konstnären kan föra en dialog med arkitekt, landskapsarkitekt, antikvarie och byggprojektledare på ett tidigt stadium i projektet. En gestaltning med helhetssyn kan bidra till kreativa lösningar och skapa synergier i projektet.

Konstnärer kan också ingå i kommuners och landstings konstnärliga råd eller samverkansråd där flera olika förvaltningar gör upp planer för den offentliga miljön. Det finns också några exempel på hur konstnärer kan engageras i samverkansprocesser som i planeringen av den nya Gruvstadsparken i Kiruna och vid ombyggnad av innergårdar på bostadsområdet Badhusberget i Lysekil (avsnitt 11.2.3 respektive 10.2).

Offentlig upphandling

Lagen om offentlig upphandling (LOU) är en realitet när det gäller uppdrag av offentlig byggnadsanknuten konst. Offentliga beställare hanterar processen lite olika, vilket beskrivs närmare i kapitel 7. *Offentlig upphandling*. Positivt är att den öppna konkurrens och insyn som lagen syftar till innebär att fler konstnärliga uppdrag offentliggörs och att fler konstnärer därmed kan ta del av uppdragen. Samtidigt finns det bland många konstnärer och tjänstemän ett missnöje med en betungande administration som LOU medför samt oro över att inte tillräcklig hänsyn tas till den konstnärliga kvaliteten då LOU tillämpas.

Beslut och organisation inom kommun och landsting

Kapitel 6. *Beslut och organisation i kommun och landsting* visar att besluten om konstnärlig gestaltning fattas på politisk- eller tjänstemannanivå beroende på beställningsbeloppens storlek. 38 % av kommunerna och 30 % av landsting och regioner har expertsammansatta konstnärliga råd eller förvaltningsövergripande samverkansråd.

Att ha ett fungerande samverkansråd, en bestämd ordning för vem som gör vad och var besluten tas har stor betydelse för att processen ska fungera och utvecklas. Även om eldsjälarna är av stor betydelse för många konstprojekt, som rapporten visar, avgörs det långsiktiga arbetet av att det finns ett fungerande regelverk och en organisation som verkar för att den konstnärliga gestaltningen i offentlig miljö kontinuerligt ges utrymme i planering och byggande.

Fyrbodals kommunalförbund, som är en samarbetsorganisation för 14 kommuner i Västra Götalands-regionens nordvästra del, har under många år arbetat för att implementera enprocentregeln i kommunerna. Genom seminarier och utbildningsinsatser har det i kommunerna väckts ett starkt intresse för konstnärlig gestaltning i offentlig miljö. Inom projektet *Offentlig miljö som konstform* (OMSK) har ett styrdokument utarbetats som successivt antagits av flertalet kommuner i Fyrbodal. OMSK visar på möjligheten för små kommuner att samarbeta och bygga upp en gemensam kunskapsbas.

Exempel på organisation kring gestaltningsprojekten är hämtade från Region Gotland, Stockholms stad samt Fyrbodals kommunalförbund.

Brukarinflytande

Brukar- och medborgarinflytande (kapitel 10) kan ske på olika sätt. I några situationer är politiker representerade i konstnärliga råd och man menar därmed att medborgarinflytandet tillgodoses. I några fall deltar brukarna (av t.ex. en skola eller sjukhus) i de tillfälliga projektgrupperna, i andra (som i fallet Täby) bjöds medborgarna in till omröstning om vilka verk som skulle gestaltas i Täby centrum.

Kommunkarta

Följande kommunkarta visar de kommuner som har besvarat Konstnärskommitténs enkät samt de kommuner som svarat att de ger uppdrag till konstnärer för konstnärlig gestaltning i offentliga byggnader och miljöer i deras verksamhet. Kartbilden fokuserar inte på enprocentregeln eftersom

även andra modeller förekommer för gestaltningsuppdrag till bild- och formkonstnärer.

Kartbilden beskriver enkätresultatet och ger en nulägesbild som kan vara intressant att följa upp om några år, särskilt som flera landsting och regioner i sina kulturplaner skrivit att de mer aktivt ska arbeta med enprocentregeln. Vi är medvetna om att det saknas svar från flera kommuner som vi vet ger bild- och formkonstnärer gestaltningsuppdrag. Det har i vår enkätundersökning inte funnits möjlighet att gå in och påminna enskilda kommuner, eftersom utskicket gick via SKL, utan endast brett påminna de som inte svarat.

Likaså är det viktigt att påpeka att olika kommuner har olika ekonomiska förutsättningar. Vissa kommuner har t.ex. liten eller ingen tillväxt och därmed heller ingen nybyggnation och knappt någon ombyggnation. Ändå kan det i dessa kommuner förekomma andra föredömliga insatser för bild- och formkonstnärer som finansieras av kulturbudgeten.

Några reflektioner som kan göras utifrån kartbilden är att det finns en tendens till ”klusterbildning”; grannkommuner tycks ofta ha likartade rutiner. Det går också att utläsa att storstadskommuner, förortskommuner och kommuner i tätbefolkad region har andra ekonomiska förutsättningar och därför i högre grad ger bild- och formkonstnärer uppdrag.

Kartan är uppdelad i tre delar, norra Sverige, södra Sverige och storstadsregioner.

Uppdrag till bild- och formkonstnärer för gestaltning i offentlig miljö

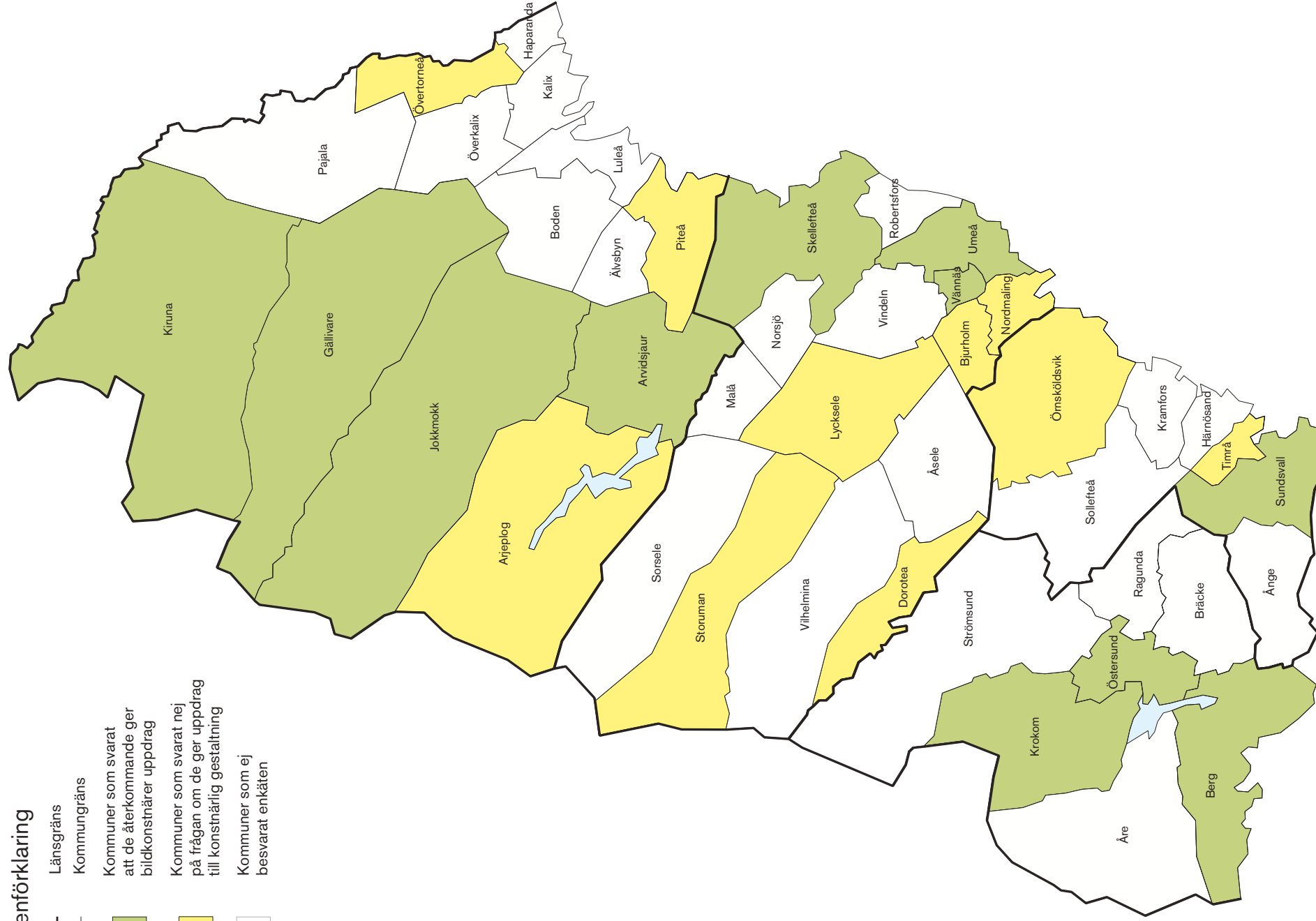
Teckenförklaring

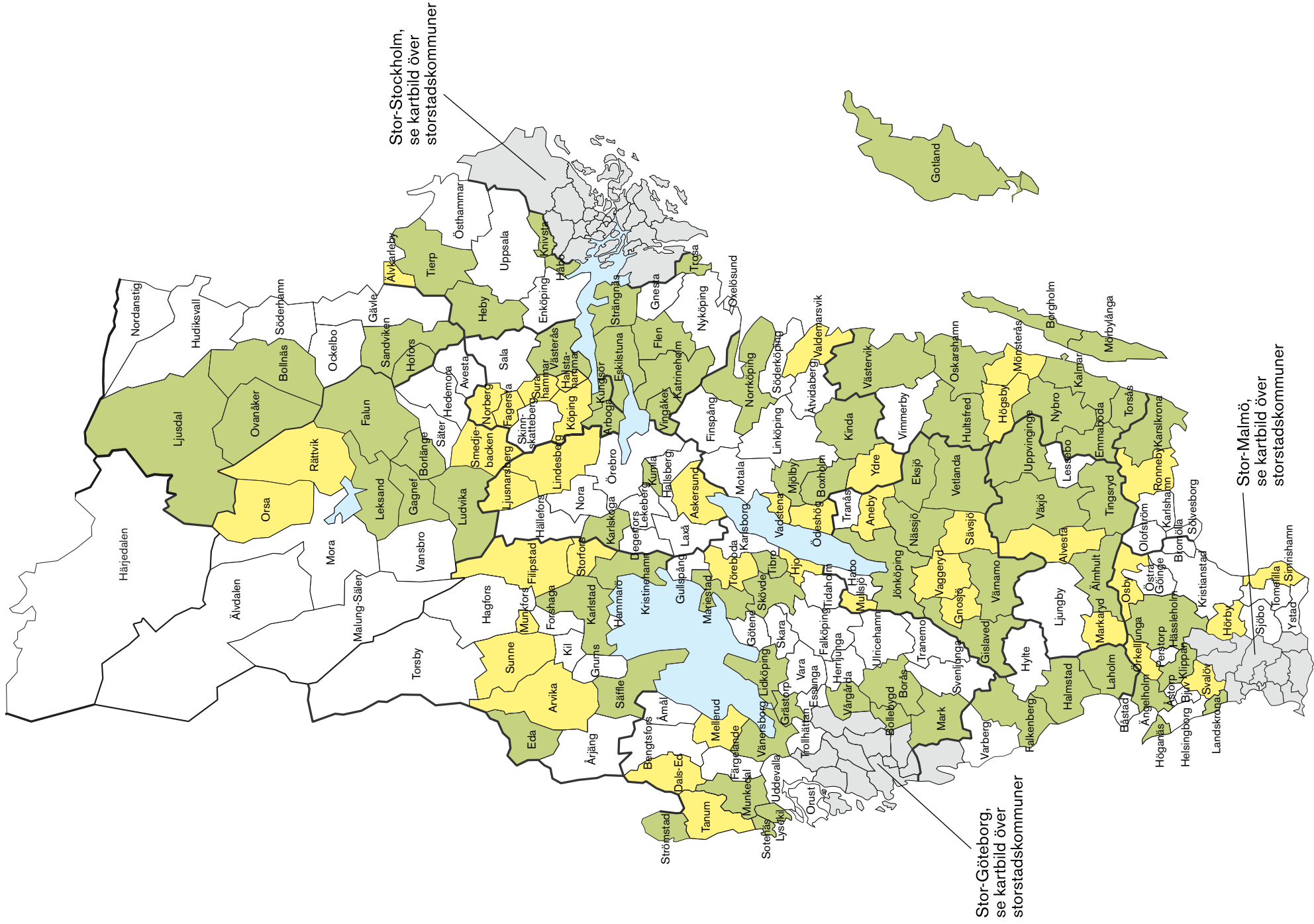
- Kommungräns
- Kommuner som svarat att de återkommande ger bildkonstnärer uppdrag
- Kommuner som svarat nej på frågan om de ger uppdrag till konstnärlig gestaltning
- Kommuner som ej besvarat enkäten

Teckenförklaring

- Länsgräns
- Kommungräns
- Kommuner som svarat att de återkommande ger bildkonstnärliga uppdrag
- Kommuner som svarat nej på frågan om de ger uppdrag till konstnärlig gestaltning
- Kommuner som ej besvarat enkäten

Stor-Stockholm,
se kartbild över
storstadskommuner

Stor-Göteborg,
se kartbild över
storstadskommuner

Stor-Malmö,
se kartbild över
storstadskommuner

2. Arbetet med rapporten

2.1 Bakgrund och syfte

Konstnärsnämnden har enligt instruktionen från regeringen till uppgift utöver stipendie- och bidragsgivning att hålla sig underrättad om konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden och enligt regeringens regleringsbrev för 2013:

”... genom bevakning och analys fördjupa och sprida kunskapen om konstnärers sociala och ekonomiska situation samt förutsättningar för konstnärligt skapande”.

Konstnärsnämnden beslöt 2011 att genomföra en undersökning om och hur stat, kommun, landsting och regioner idag tillämpar enprocentregeln. I undersökningen ingick också att studera om regeln ersatts av andra former av samverkan för konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer.

Konstnärsnämnden använder liksom kulturpolitiska texter generellt begreppet ”konstnärer” för alla utövande och skapande människor oavsett konstområde. I den här rapporten används dock begreppet konstnärer i samband med de personer och aspekter som verkar inom bild- och formområdet.

Syftet med denna studie är:

1. Att belysa området konstnärlig gestaltning av offentlig miljö eftersom det är ett område inom bild- och formkonsten som är tillgänglig för alla, den finns i människors vardag och är därmed ett av de tydligaste sätt som konstformer kan uppfylla de kulturpolitiska målen om tillgänglighet och delaktighet.

2. Att belysa området konstnärspolitiskt då det har stor betydelse för bild- och formkonstnärers försörjningsmöjligheter.

3. Att belysa och ge exempel på hur området har förändrats med fokus på ökad samverkan offentliga aktörer emellan samt mellan privata och offentliga aktörer.

Enligt projektplanen skulle en kartläggning göras för att visa hur stat, kommuner och landsting arbetar med frågan idag. Uppdraget var att se vilka roller konstnären har som uppdragstagare eller rådgivare, konstbudgetens storlek och om det finns privata medel som hel- eller delfinansierar den offentliga konsten.

Eftersom många av de regionala kulturplanerna tar upp den offentliga konsten och skriver att de vill arbeta för att enprocentregeln ska användas såväl regionalt som i regionens kommuner kan denna rapport vara ett stöd i det arbetet. Den kan också användas för att sprida kunskap om konstnärernas möjligheter och rättigheter i dessa projekt.

Statens konstråd var en naturlig samverkanspart. I september 2011 bildades en projektgrupp bestående av Ann Larsson, Lars Olof Gustafson, Stefan Ahlenius och Bitte Jarl från Konstnärsnämnden samt Henrik Orrje från Statens konstråd.

2.2 Metod och underlag

Med hjälp av Sveriges kommuner och landsting (SKL) kunde en enkätundersökning genomföras riktad till kommuner, landsting och regioner under perioden maj–juni 2012. Svaren togs in via enkätverktyget Easyresearch och företaget QuestBack har också hjälpt till med bearbetningen av materialet till olika statistikrapporter. Svarefrekvensen var 64 %, sedan dubletter räknats ifrån (flera svar från samma kommun/landsting/region). Det statistiska materialet har delats in i två kategorier: kommuner respektive landsting/regioner. Enkäten besvarades av 178 kommuner (62 %) och 19 landsting/regioner (90 %).

Enkätsvaren har också analyserats utifrån den kommungruppsindelning som SKL använder sig av⁵. SKL har delat in kommunerna i 10 grupper och i denna undersökning har grupperna ”Glesbygdskommuner” och ”Kommuner i glesbefolkad region” slagits samman. Enkäten skickades ut via SKL, vilket innebar att Konstnärsnämnden inte hade tillgång till e-postadresser och inte kunde utläsa vilka som mottog enkäten. Av tabellen nedan framgår hur många svar vi fått in från respektive kategori:

Kategori	Mottagare	Svarande i antal	Svarande i procent
Storstäder	3	3	100 %
Förortskommuner tillorstäder	38	26	68 %
Större städer på 50 000 – 200 000 inv.	31	19	62 %
Förortskommuner till större städer	22	11	50 %
Pendlingskommuner	51	36	71 %
Turism- och besöksnäringkommuner	20	14	70 %
Varuproducerande kommuner	54	36	67 %
Kommuner i tätbefolkad region	35	21	60 %
Glesbygdskommuner (20 st.) och kommuner i glesbefolkad region (16 st.)	36	12	33 %
Summa	290	178	62 %

⁵ Kommungruppsindelning 2011 – definitioner, SKL

Även de 11 statliga verk och bolag som har verksamhet som omfattar ny-, om- eller tillbyggnad av offentlig miljö fick en motsvarande enkät. 7 av 11 statliga verk och bolag har besvarat enkäten och svaren finns samlade i kapitel 4. *Enprocentregelns tillämpning inom staten* (avsnitt 4.4).

Från hösten 2012 till våren 2013 kompletterades rapporten med att några kommuner och regioner beskriver hur de arbetar. Dessa beskriver hur uppdrag till konstnärer för konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer kan ingå i planering och byggande. Det gäller såväl vid offentliga aktörers samarbeten med den privata byggsektorn som när olika förvaltningar inom en kommun samverkan vid utformning av offentliga miljöer.

Lena From, som är projektsamordnare på Stockholm konst beskriver hur arbetet bedrivs i Stockholms stad med stöd av enprocentregeln. Mia Börjesson, processledare för *Offentlig miljö som konstform* inom Fyrbodals kommunalförbunds 14 kommuner, beskriver arbetet med offentlig gestaltning och Fyrbodalsmodellen. Konstnärsnämnden har också intervjuat kultursamordnare och nämndsekreterare i Region Gotland samt chef och projektledare vid Konstenheten vid Stockholms läns landsting.

Stockholm konst, som i Stockholms stad sorterar under kulturförvaltningen, har fått ett stort utrymme i rapporten, dels genom två fallstudier och dels för att Lena har beskrivit Stockholms stads modell. Anledningen till det är att organisationen har stor erfarenhet med många uppdrag och därför också förmåga att beskriva områdets komplexitet.

Fallstudier

Konstnärsnämnden har också låtit genomföra fallstudier kring några offentliga gestaltningsuppdrag, där Pamela Schultz Nybacka, kulturekonom och forskare vid Södertörns högskola, har intervjuat inblandade personer; förutom bild- eller formkonstnärer även projektledare, landskapsarkitekter, verkställande direktörer i byggbolag m fl. Intervjuerna ägde rum under perioden oktober 2012- mars 2013. Urvalet gjordes genom att identifiera intressanta platser som också fick representera olika typer av förvaltnings- och geografiska områden:

1) presentera arbetet i en region, 2) ett samverkansprojekt mellan flera kommuner och 3) en storstad, som har större resurser och möjlighet att utveckla modeller för konstnärlig gestaltning. Valet föll på:

Konst som resurs, Landstinget Västernorrland

I Västernorrland har projektet "Konst som resurs" drivits av landstinget i gott samarbete med Länsstyrelsen och med strukturfondsmedel från EU.

Projektet har skapat fortsatta förgreningar och utvecklingslinjer inom regionen och de medverkande företagen. Inte minst har konstnärerna som deltagit fått möjligheten att pröva nya former för konstnärlig medverkan i samhället. Modellen beskrivs i kapitel 8 och 11.

Fyrbodals kommunalförbund, Västra Götalandsregionen

Fyrbodals kommunalförbund omfattar 14 kommuner i Västra Götalandsregionens nordvästliga hörn. Arbetet med konst i offentlig miljö har stärkts enligt en samverkansmodell inom vilket man tagit fram ett gemensamt styrdokument, som kan anpassas till den egna kommunens förutsättningar. I denna studie har blicken riktats mot en av bostadsområdet Badhusbergets innergårdar i Lysekils kommun (beskrivs i kap. 10). Konstnärens arbete har resulterat i nya lösningar för utemiljöns gestaltning samtidigt som den konstnärliga processen har ökat de boendes delaktighet i projektet.

Projektet i Badhusberget ingick i Statens konstråd m.fl. myndigheters gemensamma regeringsuppdrag *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* som beskrivs i kapitel 4.

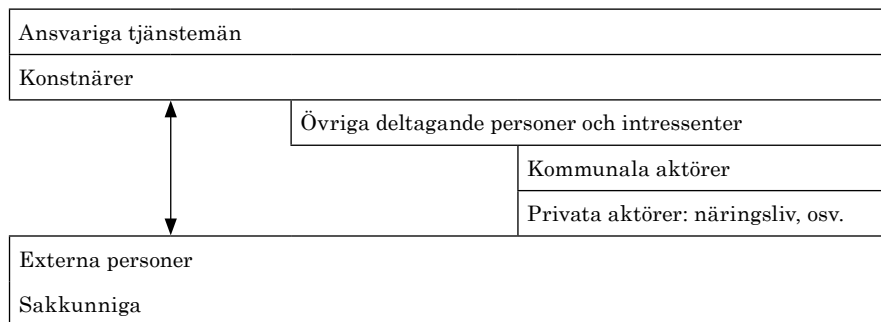
Annedal och Kristinebergs slottspark, Stockholms stad

Den konstnärliga gestaltningen i Annedalsområdet i Stockholm ger en inblick i spännvidden mellan framgångsrik samverkan och olika problem och konflikter som kan uppstå kring olika delar i ett projekt. De två gestaltningar som valts ut för en närmare studie har också väckt frågan om gränsdragningen mellan vad som är ett konstverk och vad som är en funktionell plats, såsom en lekplats eller bro. Exemplet återfinns i kapitel 8.

Exemplet Kristinebergs slottspark ger prov på hur ett projekt kan fungera när konstnärerna kommer in tidigt i processen, vilket beskrivs av en projektledare från Stockholms konst och en landskapsarkitekt från Exploateringskontoret. Exemplet återfinns i kapitel 9.

Fallstudierna bygger på data av olika slag. Den största delen av arbetet bygger på personliga intervjuer, därefter kommer grupp- och telefonintervjuer med olika aktörer. Dels personer som arbetat i projekt inom de respektive modellerna, dels externa personer med bäring på området. Totalt har dryga 20-talet intervjuer utförts med sammanlagt ca 30 personer (se *Källförteckning*).

Intervjuerna har fördelats olika över tid, beroende på vilken roll informanterna haft i förhållande till projekten (se fig. nedan):

Figur 1. Intervjuserien fördelat över tid i tre huvudsakliga faser med betoning på olika aktörer.

Figuren ovan visar att serien med intervjuer tog sin början med de ansvariga tjänstemännen och de verksamma konstnärerna. För att även få med ett utomstående perspektiv hördes dessa röster mot ett antal sakkunniga och andra externa personer. I en senare fas togs kontakter med övriga personer inom projekten och viktiga intressenter. Såväl de kommunala som de privata aktörerna sparades till sist.

En temabaserad intervjumall låg till grund för samtalen, som fick röra sig fritt mellan den intervjuades konkreta erfarenheter och subjektiva upplevelser. Den lösa formen öppnade för intervjuerättelser och anekdoter samt möjliggjorde spontana uppföljningsfrågor. Direkta citat har sedan använts i denna publikation för att belysa centrala delar av samtalen.

Citaten har redigerats språkligt, där så behövts, för att underlätta läsningen. Utöver intervjumaterialet tillkommer arkivmaterial som omfattar dokumentation av projekten. Därtill har informations- och bildmaterial inhämtats från diverse webbkällor i syfte att levandegöra fallstudierna⁶.

2.3 Avgränsningar och definitioner

Offentlig miljö

När vi i rapporten skriver om "offentlig miljö" avses framför allt de miljöer och byggnader som ägs av "det offentliga", dvs. stat, kommun eller lands-ting. Många lokaler eller miljöer som ägs av "det privata" såsom butiksgallerior, banklokaler, biografier, nöjesparker etc. blir också offentliga genom att många besöker dem, men ingår alltså inte i det använda begreppet.

⁶ Se bilagan källförteckning.

Rapportens fokus är konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer som ägs eller används av det offentliga. Dessa miljöer planeras och byggs dock ofta genom samverkan mellan offentlig och privat sektor.

Konstnärlig gestaltning av offentlig miljö

Det florerar många begrepp för att beskriva olika kategorier offentliga konstverk som konstnärer har skapat på uppdrag av olika beställare vid ny- eller ombyggnationer av offentliga miljöer. Ett begrepp som används är "konstnärlig gestaltning" och som alltmer ersatt det man ofta tidigare kallade "konstnärlig utsmyckning". Ett "byggnadsanknutet/integrerat" konstverk är beställt och skapat för en särskild byggnad eller en offentlig plats. "Platsspecifik konst" används ofta när det särskilt poängteras att ett verk tillkommit specifikt för sin plats. Den kan vara byggnads- eller platsintegrerad men behöver inte vara det – den kan också tillkomma som en kommentar eller ett komplement. Utöver "byggnadsintegrerade verk" – som är integrerade i byggnaden används även begreppet "platsintegrerade verk" som ofta avser utomhusverk.

I Konstnärsnämnden rapport används oftast begreppet "konstnärlig gestaltning" generellt som ett enhetligt begrepp för den beställda offentliga konsten. Det kan avse skulpturer eller väggfast konst, en ridå i en samlingslokal eller en skulptur på en skolgård eller ett torg m.m. Rapporten använder också begreppet "byggnadsanknuten konst" för att ibland förtydliga den bakomliggande ekonomiska orsaken till konstverket och att det utgör en fast del av byggnaden. I begreppet ingår inte andra verk eller händelser som skapas av konstnärer inom bild- och formområdet eller för den del andra konstnärer såsom en tillfällig installation, en performance på ett torg eller gatuteater på allmän eller offentlig plats.

Konstnär

Begreppet "konstnär" avser alla utövande och skapande människor oavsett konstområde. Inom Konstnärsnämndens ansvarsområde och den nationella konstnärspolitikerna avses alla konstnärer inom konstområdena ord, bild och form, musik, teater, dans och film. I den här rapporten används begreppen framför allt i samband med de personer och aspekter som verkar inom bild- och formområdet.

Ekonomi

Vissa frågeområden kan vara särskilt känsliga för parterna, däribland ämnet ekonomi, och därför har den närmare diskussionen om arvode osv. anonymiserats och sammanställts i ett särskilt resonemang i kapitel 8. *Bild- och formkonstnärens roller* (avsnitt 8.6).

Avsikten med studien har varit att se om och i så fall hur enprocentregeln tillämpas. I rapporten ges en bild av hur stora medel som avsätts till konstnärlig gestaltning, men rapporten ger ingen bild av hur stora belopp som satsas totalt.

Enprocentregeln baseras antingen på budgeten för ett särskilt byggprojekt eller på en kommuns/landstings/regions totala budget under ett år. En del talar om nettoinvesteringsbudgeten, vilket är den totala investeringsutgiften efter avdrag för investeringsbidrag med mera. Andra talar om exploateringsbudgeten, vilket beskriver kostnaderna för att göra iordning en tomt för bebyggelse genom att t.ex. dra ledningar för vatten och avlopp. När exploateringen är klar säljs tomten för att bebyggas. En tredje beräkningsgrund för enprocentregeln kan vara t.ex. kommunens totala lokalinvesteringar. I detta fall dras kostnader för VA (vatten och avlopp) från budgeten innan en procent till den konstnärliga gestaltningen räknas fram.

Förvaltning av konst

Frågan om hur och vem som tar ansvar för förvaltning av den konst som kommit på plats har vi inte berört i denna enkät. Denna fråga är intressant för de flesta som arbetar med byggnadsanknutna konst. Statens konstråd har under åren 2011–2013 parallellt genomfört ett FoU-projekt om byggnadsanknutna konst som kulturarv, finansierat av Riksantikvarieämbetet. För vidare information och råd hänvisas till Statens konstråd⁷.

Inköp av lös konst

I enkäten tillfrågades också kommuner, landsting och regioner om det görs inköp av lös konst. Svaren redovisas i kapitlet 5, diagram 13, men i övrigt fokuserar den här studien på den byggnadsanknutna konsten eftersom det framför allt är här som medel från byggsektorn frigörs till konstnärlig gestaltning i offentlig miljö och enprocentregeln används.

⁷ <http://www.statenskonstrad.se/se/Menu/Varda/Forskningsprojekt-om-forvaltning-och-styrmedel/Forskningsprojekt-om-forvaltning-och-styrmedel>

Jämförelser med tidigare studier

Svenska Kommunförbundet, sedermera en del av Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) gjorde en enkätundersökning år 2000 där en av frågeställningarna var om procentregeln tillämpades vid inköp av konst⁸. Den visade att 33 % av kommunerna tillämpade någon form av procentregel. Bland de kommuner som tillämpade enprocentregeln var det vanligast att avsätta just en procent, men det förekom även lägre procentsatser (mellan 0,5 och 1 procent).

I enkäten frågades också om det fanns ”*handlingsprogram för bildkonst/ konstnärlig utsmyckning*”. Ett trettiootal kommuner svarade att de hade ett handlingsprogram och att programmen huvudsakligen tillkommit under 1990-talet eller under sent 1980-tal. 15 kommuner uppgav att ett sådant programarbete pågick, ibland i anslutning till ett allmänt kulturpolitiskt program.

I Konstnärsnämndens rapport redovisas Svenska Kommunförbundets enkät endast här och det görs ingen vidare jämförelse med enkäten från år 2000 eftersom frågeställningen inte innefattade den byggnadsanknutna konsten.

En mindre undersökning gjordes år 2009 av Gunhild Stensmyr (frilansande konstkonsult) på uppdrag av konstinstitutioner och -organisationer i Gävleborg och Västmanland, Riksutställningar och Statens konstråd⁹.

Uppdraget var att ta reda på hur enprocentregeln tillämpades. Studien omfattade 25 kommuner. Den undersökningen visar på mångfalden i sättet att använda enprocentregeln, något som också denna rapport visar.

2.4 Rapportens disposition

Rapporten är tematiskt upplagd efter enkätundersökningens frågor. Rapporten inleds med en allmän nationell historik över den offentliga konsten (kapitel 3). Ett avsnitt handlar om hur enprocentregeln har använts över tid inom staten sedan dess tillkomst 1937 (kapitel 4). Enprocentregelns tillämpning i kommuner, landsting och regioner beskrivs i (kapitel 5) och är framför allt en statistisk sammanställning utifrån enkätsvaren med kommentarer från respondenterna.

⁸ ”Program för kultur. Redovisning av en enkät våren 2000.” Svenska Kommunförbundet, 2000

⁹ ”1 % regeln. En undersökning av hur den används i 25 kommuner”, Gunhild Stensmyr, NICE Network In Culture, 2009

En viktig del för tillämpningen av enprocentregeln är om det finns politiska beslut och/eller nedskrivna rutiner för beslutsordning och organisation. I kapitel 6. *Beslut och organisation* redovisas enkätundersökningens resultat i dessa frågor, organisationen för Stockholm konst samt samverkansprojektet mellan flera kommuner i Fyrbodalen, Västra Götaland.

Lagen om offentlig upphandling (LOU) beskrivs särskilt i kapitel 7 och går in på hur upphandlingen av offentlig konst ser ut idag. I *Bild- och formkonstnärernas roller* (kapitel 8) redovisas några enkätfrågor om var konstnärerna kommer in i planeringsprocessen samt några fallstudier från Västernorrland och Stockholm där bild- och formkonstnärerna står i centrum. Intervjuer med konstnärer om deras erfarenheter från samarbetet kring offentlig konst finns förutom i kapitel 8 också i kapitlen 9 och 10, där deras olika uppdrag beskrivs i olika fallstudier.

Intervjuer har också genomförts med andra aktörer och i kapitel 9 beskrivs projekten om konstnärlig gestaltning utifrån andra yrkeskategoriers perspektiv.

Brukar- och medborgarinflytande (kapitel 10) kan dels ske genom politikernas medverkan i projektgrupper, men också genom lokala omröstningar eller andra dialogformer. I detta avsnitt berättas om bostadsområdet Badhusberget i Lysekil där konstnären verkar på plats i bostadsområdet med en projektlägenhet som bas.

I *Samverkan kring finansiering* (kapitel 11) ges flera exempel från olika pågående eller nyligen avslutade projekt i landet där samfinansiering tillämpas.

Rapporten avslutas med kommentarer och slutsatser som framträtt under arbetet med rapporten (kapitel 12).

3. Den offentliga konstens betydelse för samhället och miljön

Den offentliga konsten, ett vanligt inslag i byggnader och på gator och torg, är en del av alla människors vardag. Konsten i offentliga rum är sannolikt den största konstsamlingen vi har i landet. Den offentliga konsten förskönar och berikar vår gemensamma miljö. Den säger också en del om den tid i vilken den skapades och blir synliga minnen och karakteriserar olika tidsepoker.

3.1 Historik

Konsthistorien består till stor del av arkitekturbunden konst. Bildkonstnärer, skulptörer, dekorationsmålare och ornamentmakare har genom historien samarbetat med arkitekterna i skapandet av fantastiska kulturbyggnader. Från 1900-talets början läggs grunderna för vår tids syn på offentlig konst som en demokratisk rättighet tillgänglig för alla. Konsten integreras i människors vardagsmiljöer i bland annat skolor, sjukhus och parker. Föreningen för skolornas prydnad med konstverk bildades 1897 och ombildades till Konsten i skolan 1903. Många av landets läroverk fick genom denna förening betydande väggmålningar.

Privata donationer har förekommit, bl.a. genom Richard Kleen och Eva Bonnier. Från och med 1903 anslog Eva Bonnier en årlig summa för inköp av konstverk till offentliga byggnader och platser i Stockholm, något som senare omvandlades till en donationsfond. År 1923 beslöt Kungl. Maj:t att ett penninglotteri fick anordnas och att en viss del skulle avsättas för inköp av målningar och skulpturer. Året därpå ordnades ett särskilt konstlotteri. Sedan 1930 erhöll Riksförbundet för bildande konst lotterimedel för inköp av konstverk och 1932-33 tilldelades Föreningen svensk konst också lotterimedel¹⁰. Statens satsningar på konst i offentlig miljö hade hittills varit sporadiska och utan central samordning. Efter en statlig utredning 1936 bildades Statens konstråd. Läs mer om detta och enprocentregelns tillämpning inom staten i kapitel 4.

¹⁰ "Konsten är på väg att bli allas..." Statens konstråd 1937-1987, årsbok Statens konstråd 1987

År 1937 bildades också Konstnärernas Riksorganisation (KRO) som en följd av att man skapade Statens Konstråd som en tänkt representativ organisation av landets bildkonstnärer. År 1947 bildades Folkrorelsens Konstfrämjande, som skulle arbeta med att sprida konst i olika former till en publik som tidigare inte varit delaktig i konstlivet. Från Norge kom idéer om konst på arbetsplatsen och konstnären Otto G Carlslund var mitt i planeringen av konst i sjukhusmiljöer då han avled 1948. De konstpedagogiska idéerna fick en stark förankring i svenskt konstliv.

I början av 1950-talet samarbetade många konstnärer i allmänhet med arkitekter, och i synnerhet konstnärer inom den konkretistiska rörelsen, för att integrera konsten i offentliga byggnader och miljöer. Konsten i bostadsområdena växte ofta fram på privata initiativ och skulptur och måleri införlivades på så sätt i nya bostadsområden.

Under årtiondet väcktes intresset för nya metoder och material för den offentliga konsten och Moderna museet som öppnades 1958 blev samlingsplatsen för diskussioner mellan gammalt och nytt. Under slutet av 1950-talet tillkom Lunds konsthall som också fick en stor betydelse för utbytet av idéer, inte minst med Europa i övrigt. Den amerikanska popkonsten, som visades i Moderna museet i början av 1960-talet visade på andra sätt att se den offentliga konsten än som ett isolerat och monumentalt inslag.

Den särskilda tilläggs-låneregel, som beslutades av riksdagen 1962, ökade intresset för att integrera konst i nya bostadsområden och grönområden. Bostadsbebyggelsen kom på så sätt att i många fall överta den roll som stadsparkerna tidigare haft. Under dessa år kom ”lekskulpturen” att utvecklas och bli populär. Tunnelbanan i Stockholm byggdes också ut med början under detta årtionde och 1970-talet med en konstsamling som brukar beskrivas som ”världens längsta konstsamling”. Stationerna är också ett av få exempel på där de konstnärliga idéerna fått breda ut sig utan nämnvärda begränsningar. 1970-talet visade dels på målerikonstens återkomst, men också att idékonsten med mer bräckliga material växte sig stark. Den textila konsten expanderade under 1960- och 70-talen och fick stor betydelse i de offentliga miljöerna. Den bidrog till att ”mjuka upp” nya ”hårda” arkitektoniska miljöer, samtidigt som en hel del av bildverken hade en kommenterande och delvis provocerande innebörd.¹¹

1970- och 80-talen var också en tid då stadskärnor sprängdes för att ge plats åt större kommersiella centrum och bilismen. Konsten utgjorde

¹¹ Sandström, Stensman, Sydhoff: *Konstverkens liv i offentlig miljö*, 1982

en motståndsficka mot den kommersialism som utvecklades i städernas centrum, eller ”disneyfieringen” av det offentliga rummet som Michael Sorkin uttryckte det.¹² Ur den kritiken växte en konceptuell förnyelse fram som innebar att konstverk skapades i dialog med brukarna eller de boende.

Under de senaste decennierna har offentlig konst som begrepp utmanats och utforskats av konstnärer i såväl Sverige som internationellt. Begreppet ”konstnärlig utsmyckning” har idag alltmer ersatts med ”konstnärlig gestaltning”, för att motverka synen på offentlig konst som en dekoration i efterhand av någonting redan färdigt. Ett förändrat synsätt gäller även den offentliga konstens permanens. Förväntan är inte längre självklart en för alla tider placerad ”skulptur i park”. Idag finns en öppenhet för att också konsten – inte endast arkitekturen – ska medges möjligheten att förändras, kanske till och med försvinna, med nästa ytskiktsreovering eller parkupprustning.

3.2 Framväxten av en kulturpolitik

I slutet av 1800-talet används ”kulturpolitik” för första gången som begrepp, även om det gjordes kulturpolitiska insatser redan tidigare, som införandet av akademier och institutioner som museer, teatrar och operahus. Men i slutet av 1800-talet går Sverige från att ha varit en utpräglad jordbruksnation till att bli en allt större industrination. Vid denna tid växte sig folkrörelserna starka och fick stor betydelse för att främja bildning och kultur bland befolkningen, inte minst utanför de stora städerna.

Under 1930- och 40-talen genomfördes en rad kulturpolitiska reformer. Riksteatern bildades 1933, för att sprida teater i hela landet och Statens konstråd 1937, för att sprida den offentliga konsten i hela landet. Under 1950- och 60-talen genomfördes en rad olika kulturpolitiska reformer: biblioteksersättningen infördes 1954 och i mitten av 1960-talet bildades Svenska Filminstitutet, Rikskonserter och Riksutställningar. Samtidigt gjordes satsningar på att inrätta statliga konstnärstipendier och ett bidrag till fria teatergrupper infördes. Stiftelsen Svenska institutet inrättades för att stärka kulturutbytet med utlandet.¹³

År 1974 beslutade riksdagen om de första nationella kulturpolitiska målen, som skulle vara styrande för staten och vägledande för kommuner

¹² ”Plats, poetik och politik. Samtida konst i det offentliga rummet”, s 15, Elisabet Haglund, Linda Fagerström, 2010

¹³ Tid för kultur, prop. 2009/10:3, s 9-10

Tufsen, 1949, Egon Møller-Nielsen. Foto: Bengt Oberger.

och landsting. Stor vikt lades vid kollektivt skapande och studieförbundens verksamhet. Statens kulturråd inrättades som en ny förvaltningsmyndighet och stödet till icke institutionsbunden kulturell verksamhet ökade. Konstnärdsnämnden bildades 1976 för att fördela konstnärsstipendier och andra ersättningar till konstnärer inom alla konstområden (utom ordkonstområdet som fördelas av Sveriges Författarfond). De regionala kulturinstitutionerna byggdes ut och samverkan mellan stat och landsting intensifierades. Budgetåret 1981/82 genomfördes en mycket stor reformsatsning på konstnärstöd, bl.a. skapades en statlig visningsersättning för bild- och formkonstnärer. Bildkonstnärnsfonden inrättades samtidigt och fick en egen styrelse inom ramen för Konstnärdsnämnden.

På 1990-talet utvärderades tjugo års kulturpolitik¹⁴ och med *Kulturpolitikens inriktning*¹⁵ lades grunden för en ny proposition om kulturpolitikens långsiktiga inriktning (prop. 1996/97:3). De nya målen markerade inte någon avgörande skillnad mot de tidigare, men betonade t.ex. värdet av kulturell mångfald. I propositionen uppmärksammades bl.a. konstnärernas villkor.

Det ledde till utredningen *Konstnärerna och trygghetssystemen*, SOU 2003:21, som bl.a. innebar att Konstnärdsnämnden fick ett vidgat uppdrag att bevaka konstnärernas sociala och ekonomiska villkor.

För att belysa frågor om inriktning och organisation av statens insatser för konst i offentlig miljö tillsattes en utredning 1994 som ledde till betänkandet *Konst i offentlig miljö* (SOU 1995:18). Statskontoret genomförde med start 2004 en översyn av Statens konstråds verksamhet som presenterades i rapporten *Nya former för Statens konstråds verksamhet* (2005:9).

Kulturutredningen från 2009 (SOU 2009:16) resulterade i propositionen *Tid för kultur*, (2009/10:3). Bland förslagen märktes bl.a. nya kulturpolitiska mål samt införande av kultursamverkansmodellen.

3.3 Bild- och formkonstens betydelse i offentliga miljöer

Förutom att den offentliga konsten ger medborgarna konstupplevelser och är tidsdokument betyder den mycket även som orienteringspunkter, den skapar stimulans i byggnader och miljöer. Att utforma en miljö med omsorg om konstnärliga kvaliteter kan även ge mervärden för dem som äger byggnaderna.

¹⁴ Tjugo års kulturpolitik, SOU 1995:85

¹⁵ Kulturpolitikens inriktning, SOU 1995:84

De konstnärliga värdena är inte mätbara på samma omedelbara sätt som de ekonomiska, tekniska eller funktionsmässiga värdena, men ett konstnärligt verk kan ge en miljö ökad laddning genom att föra in det oväntade, likaväl som att ytterligare förtydliga den arkitektoniska visionen genom att markera färg, form och material¹⁶. Konstnärdsnämnden kommer i denna rapport flera gånger in på fördelarna med att etablera samverkan mellan konstnärer och arkitekter och andra aktörer samt fördelarna med att konstnären kommer in tidigt i planerings- och byggprocesser.

Den statliga utredningen om konst i offentlig miljö från 1995 framhäver vikten av att se den konstnärliga gestaltningen som en del av helhetsmiljön:

”Konstnärlig miljögestaltning innebär mycket mer än att placera ut ett konstverk på en viss plats. Det är att se till helheten och att bygga upp en miljö där enskilda konstverk utgör inslag men det kan också vara helheten som är konstverket. En utgångspunkt måste vara att skapa miljöer med hög konstnärlig kvalitet där platsens särskilda förutsättningar respekteras. I dessa förutsättningar ingår de fysiska möjligheter och begränsningar som är förknippade med landskapet och rummet lika väl som – och kanske i första hand – hänsyn till hur miljön skall användas och till de människor som skall vistas där. Det kräver intresse från byggherrarnas sida.

Det ställer också stora krav på de konstnärer, formgivare, arkitekter, landskapsarkitekter, ingenjörer, ekonomer och politiker som skall planera och utforma miljöerna. De måste, med bevarande av sin yrkesintegritet, vara lyhörda för önskemål och förslag och tillgodose krav och behov inte bara rörande de konstnärliga insatserna.” (SOU 1995:18, s 65)

3.4 Offentlig konst – ett demokratiprojekt

Den offentliga konsten är tillgänglig för alla. Den kan signalera identifikation och ett gemensamt ansvar om miljön, att vi alla omfattas av samhällets omsorg och att de offentliga miljöerna utgör en motvikt till de privata rummen. Men konstverk kan också provocera och skapa debatt.

Emellanåt kan protesterna vara högljudda mot ett konstverks placering, men efter några år kan samma konstverk bli accepterat och t.o.m. omtyckt och vara en del av platsens identitet. Ibland skapas en stark opinion för att ge konstverket en annan placering.

Stockholmsexempel på konstverk som väckt starka känslor är bl.a. Kirsten Ortveds *Wallenbergmonumentet* vid Nybroplan (2001), Willy

¹⁶ Konst i offentlig miljö, SOU 1995:18

Gordons *Möte* på Östermalmstorg (1988) och Stefan Thoréns *Gryning* (1976). Den senare hade sin ursprungliga placering på Medborgarplatsen, men flyttades efter ihärdiga protester till Brunkebergstorg 2003. Där har konstverket fått en bättre placering i bättre samklang med miljön, enligt många.¹⁷

Många minns nog protesterna mot skulpturgruppen *Paradiset* (1963) på Skeppsholmen under 1970- och 80-talen. Skulpturgruppen var en gåva till Moderna museet av Niki de Saint Phalle och Jean Tinguely och fick sin placering 1972 vid Skeppsbron. Aktionsgruppen *Flytta Paradiset* arbetade enträget för en annan placering av konstverket och 1986 flyttades verket till grässlätten framför Moderna museet.

Ett annat omtalat verk är *Bobos hjärta* från 1996 av Katarina Norling. Skulpturen skapades för Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp utanför Lund i samband med en större ombyggnad. Verket var till en början kontroversiellt och mötte många protester men har efter hand accepterats och blivit en naturlig del av området. I Växjö väckte skulpturen *Jag tänker på mig själv* (2005) av Marianne Lindberg De Geer liknande starka reaktioner. Skulpturen med de två bronskvinnorna kom till Växjö i januari 2006 i samband med att Växjö konsthall invigde sina nuvarande lokaler. Verket har vandaliserats vid ett flertal tillfällen och skapat kulturdebatt i såväl press som teve men är också älskat och försvarat av många.

Offentlig konst i ett bostadsområde kan utvecklas till att bli en symbol för hela bostadsområdet, men om det placeras utan närmare eftertanke eller förankring kan det också ge negativa effekter. Konstverket kan inte översläta en i övrigt torftig eller felplanerad miljö. Det är viktigt att analysera vad det offentliga rummet används till, vem som använder det och vilken funktion konsten ska fylla.¹⁸

I denna rapport beskrivs dels de arbetssätt som inkluderar konstnären i ett tidigt skede i planerings- och byggprocesser och dels de arbetssätt som inkluderar brukare eller medborgare i ett tidigt skede i processen till en konstnärlig gestaltning i miljön. I kapitel 10 beskrivs ett konstnärligt och socialt projekt i Lysekil där en konstnär samarbetar med de boende i ett bostadsområde där det allmännyttiga bostadsföretaget önskar åstadkomma en förändring av den allmänna synen på områdets status.

¹⁷ Kjell Strandqvist, *Omkonst*, 2008

¹⁸ Integrera offentlig konst och planering! Marie Arkeback och Frida Sjöblom, Blekinge Tekniska Högskola 2005

4. Enprocentregelns tillämpning inom staten

Enprocentregeln är en ekonomisk princip med målsättningen att vid nybyggnation, ibland även om- och tillbyggnad, avsätta en procent av budgeten för det specifika byggprojektet till offentlig konstnärlig gestaltning.

Inom en del statliga verk, landsting, regioner och kommuner avsätts istället en procent av den årliga nettoinvesteringsbudgeten. Anslaget är då inte direkt knutet till ett projekt.

Det finns i Sverige ingen lag eller förordning som föreskriver hur och när enprocentregeln ska tillämpas för konstnärlig gestaltning.

X + X + X = ? %

4.1 Enprocentregeln har sitt ursprung inom statlig politik

Enprocentregeln kom till år 1937 genom ett statligt kulturpolitiskt initiativ och är unik inom kulturområdet eftersom den refererar till ett ekonomiskt mätbart mål. En avsikt med initiativet var att skapa ekonomiska förutsättningar för att genom konstnärlig gestaltning utveckla kulturella och sociala värden i samhällets gemensamma offentliga miljöer, värden som skulle skapa en känsla av välbefinnande och livskvalitet. En annan avsikt var att bereda nya möjligheter för konstnärer inom bild- och formområdet att delta i gestaltningen av de nya miljöerna som ägdes och byggdes för offentliga institutioner som skulle uppföras i det framväxande moderna Sverige.

Byggnadsindustrin hade vid 1930-talet genomgått stora förändringar. Det fria hantverksmässiga byggandet som byggde på ett nära samarbete mellan arkitekter, konstnärer och andra specialister som timmermän, murarmästare m.fl. hade gradvis ersatts av en ny form av byggnadsentreprenörer med totalansvar för planering, projektering och byggande. Genom enprocentregeln kunde ett stabilt och mer långsiktigt ekonomiskt utrymme skapas för konsten i den alltmer industrialiserade planeringen och byggandet av offentliga byggnader och miljöer. Med dagens perspektiv

på 1900-talet är det tydligt att enprocentregeln haft en stor betydelse för konstnärernas medverkan och konstens plats i utformningen av det moderna samhällets miljöer.

Ursprunget till enprocentregeln i Sverige kan spåras till utredningen SOU1936:50¹⁹, där idén om ett särskilt organ för konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer presenterades, myndigheten Statens konstråd. Året därefter godkände riksdagen regeringens proposition 1937:57 med förslaget om enprocentregeln.

Bakom propositionen fanns ett brett stöd från myndigheter och organisationer som Nationalmuseum, Svenska slöjdföreningen och Kungl. Byggnadsstyrelsen. Samtliga underströk betydelsen av att konst och konsthantverk borde ges större utrymme i planering och uppförande av offentliga miljöer och byggnader. Som nämnts tidigare preciserades statens målsättning med enprocentregeln i propositionen:

”...vid beviljande av anslag till statliga nybyggnadsföretag regelmässigt i anslaget inbegripa ett icke alltför ringa belopp, i allmänhet icke understigande en procent av byggnadskostnaderna, till konstnärlig utsmyckning, givetvis under förutsättning, att sådan utsmyckning med hänsyn till byggnadens art och belägenhet lämpligen bör äga rum.”

Även om målsättningen att minst en procent av byggnadskostnaderna inom staten skulle avsättas för konstnärlig utsmyckning var central i propositionen, innehöll den också en motsägelsefull skrivning som baserades på ett förslag från utredningens sakkunniga.

”Storleken av den del av byggnadskostnaderna, som avsågs för konstnärlig utsmyckning, har synts de sakkunniga icke böra generellt fastläsas vid ett visst procenttal utan bestämmas från fall till fall.”

Trots propositionens något otydliga skrivning om enprocentregeln kom den genom inrättandet av Statens konstråd 1937 i praktiken att tillämpas som regel vid planering och uppförande av det nya universitetssjukhuset Karolinska sjukhuset och flera nya förvaltningsbyggnader som t.ex. Länsstyrelsen i Gävle. Statens konstråds roll var att bidra till att dessa byggnader gavs en hög arkitektonisk och konstnärlig kvalitet. Tidigare hade staten, genom Kungl. Maj:t och privata donationsfonder samt ideella organisationer sporadiskt bidragit till den konstnärliga gestaltningen i offentliga miljöer. Men i och med enprocentregeln tog staten som beställare ett långsiktigt ansvar för gestaltning av statliga offentliga miljöer. Debatten

¹⁹ Betänkande och förslag angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer

om åtgärder för att dels sprida konst till en bredare allmänhet, dels att stödja konstnärer i 1930-talets ekonomiska kris begränsades inte bara till Sverige, utan var internationell. Denna typ av diskussioner skapade liknande initiativ också i USA och i flera länder i Europa under 1930-talet.

Enprocentregeln kom att tillämpas som beräkningsmodell för konstnärlig gestaltning vid statliga nybyggnadsföretag mellan åren 1937–47, då finansieringen av Statens konstråds verksamhet förändrades. Istället för att anslaget baserades på byggnadskostnaderna vid nybyggnationer infördes ett årligt anslag på 150 tkr (ca 2.8 mkr i dagens penningvärde). Som orsak till förändringen angavs budgettekniska skäl. Den nya modellen för att finansiera verksamheten mötte stark kritik både i riksdagen och bland myndigheter och organisationer som Svenska arkitektföreningen och Konstnärernas riksorganisation.

Trots kritiken infördes den nya finansieringen via årligt anslag parallellt med att Ecklesiastikdepartementet (dåvarande Kulturdepartementet) meddelade att man skulle genomföra en översyn av området offentlig konst i konstutredningen som genomfördes mellan 1948–56. Under dessa år höjdes Statens konstråds årliga anslag till 200 tkr. I flera av de projekt som genomfördes under 1940- och 50-talen varierade Statens konstråds roll som rådgivare och finansär. Under 1960- och 70-talet gjordes flera försök att återinföra enprocentregeln som modell för finansiering av offentlig konst i statens miljöer och byggnader.

I Kulturutskottets betänkande 1974: KrU1 står det följande med anledning av Statens konstråds medelstildelning för budgetåret 1974/75:

”Statens konstråd har i sin anslagsframställning för nästa budgetår uttalat att rådet anser att behoven av konst hos statliga myndigheter samt sysselsättningsläget bland landets konstnärer bör föranleda att till grund för medelstildelningen läggs den s.k. enprocentregeln, vilket innebär ett belopp motsvarande en procent av investeringskostnaderna för statliga nybyggen.”

Det skrivs även riksdagsmotioner i frågan, som till exempel motion 1973:683 av folkpartiet.

”Staten bör satsa betydligt mer på förvärv av konst och försöka nå upp till den norm, som man sökt tillämpa i det offentliga byggandet, nämligen att minst en procent av byggnadsvärdet skall anslås till konstnärlig utsmyckning.”

Det är först budgetåret 1984/1985 som förvärvsanslaget höjs till 23 mkr (knappt 47 mkr i dagens penningvärde), en nivå som då bedömdes motsvara ungefär en procent av de samlade byggkostnaderna inom staten.

Under 1990- och 2000-talen, i och med avvecklingen av Byggnadsstyrelsen 1993 och de nya privata strukturer som växte fram för den statliga lokalförsörjningen, blev det allt svårare att överblicka om statens insatser för offentlig konst i relation till de samlade byggkostnaderna för statliga verksamheter motsvarade enprocentregelns kulturpolitiska målsättning. Statens förändrade ägarinflytande över de offentliga miljöerna från och med mitten av 1990-talet bidrog också till att enprocentregeln inte längre sågs som ett självklart mål. Först i och med att enprocentregeln under 2000-talet på nytt har lyfts fram som en modell, och genom att många kommuner, landsting och regioner idag tillämpar enprocentregeln som regel, har frågan om enprocentregeln även aktualiserats inom staten.

4.2 Statens konstråds process för konstnärliga uppdrag

Redan i Statens konstråds första projekt i slutet av 1930-talet etablerades grundläggande principer som än idag tillämpas när uppdrag ges till konstnärer att gestalta offentliga byggnader och miljöer. Idag, på motsvarande sätt som i verksamhetens tidiga historia, genomförs varje projekt i nära samarbete med fastighetsägaren till den aktuella miljön eller byggnaden och i varje projekt tillsätts en projektledare från Statens konstråd som har kontakt med nyckelpersoner som arkitekter, ingenjörer och brukare, vilka tillsammans utgör en samrådsgrupp. Samrådsgruppen gör en bedömning av förutsättningarna för konstnärlig gestaltning utifrån bland annat arkitektoniska, tekniska och ekonomiska aspekter.

Med utgångspunkt i samrådsgruppens bedömning bjuds därefter en, eller ibland flera, konstnärer in att lämna skissförslag, en process som idag delvis regleras genom *Lagen om offentlig upphandling* (LOU). Konstnärens skiss, som även innehåller ekonomiska, tekniska och andra centrala uppgifter, ligger därefter till grund för Statens konstråds beslut och samrådsgruppens godkännande att låta konstnären utföra konstverket. Statens konstråds projektledare ansvarar för att leda och stödja hela processen från utredning till färdigställande. När konstverket är avsynat blir fastighetsägaren ägare av konstverket, som juridiskt sett utgör ett fast tillbehör till fastigheten.

Statens konstråd finansierar projektledarens arbete och konstnärens arbete och produktion av konstverket. Fastighetsägaren bekostar som regel anläggningskostnader, som markarbeten och montering av konstverket.

Budgeten för ett projekt ligger idag generellt på minst 500 tkr men kan i större komplexa projekt ligga på över 1 mkr.

Enprocentregeln används inte som beräkningsmodell för att bestämma projektbudgeten för konstnärens arbete med skiss och utförande av konstverket utan istället är det byggnadens eller miljöns offentlighet som främst påverkar nivån på projektbudgeten. Konstnären hanterar normalt budgeten och tar därmed totalansvar för produktionen av konstverket. I vissa projekt är konstnären själv producent, medan konstnären i andra projekt främst står för de konstnärliga skisserna bakom verket och inom ramen för budgeten uppdrar åt specialiserade underleverantörer att producera konstverket.

Grundprincipen att konstnären hanterar projektbudgeten är en konsekvens av att konstverket som regel utförs som en avgränsad del av en miljö eller byggnad, och att det således är naturligt att konstnären själv ansvarar för produktionen av konstverket. I de fall då konstnärens verk i hög grad är beroende av samverkan med arkitekter, ingenjörer och andra konsulter i planeringen och projekteringen av en hel byggnad eller miljö, som till exempel utformningen av markytor i en stadspark eller färgsättningen av ett resecentrum, kan det istället vara naturligare att konstnären tar ut ersättning på liknande sätt som andra konsulter och att planering och projektering av den konstnärliga gestaltningen sker inom budgetramen för fastighetsägarens eller byggherrens planerings- och byggprocess.

4.3 Andra statliga insatser för att främja den offentliga konsten

År 1962 infördes ett särskilt stöd till konstnärlig gestaltning i bostadsområden, som kunde sökas av både offentliga och privata fastighetsägare som ett tillägg vid ansökan om statliga lånemedel för uppförande av flerbostadshus. För att sprida kunskap om stödet gav Kungl. Bostadsstyrelsen, som hade huvudansvar för stödet, i början av 1960-talet ut en illustrerad katalog om betydelsen av konst i bostadsmiljöer. Stödet till konst i bostadsområden fanns kvar till mitten av 1990-talet och hanterades först av Kungl. Bostadsstyrelsen och senare av Länsbostadsnämnderna och Boverket, i samråd med Statens konstråd.

I slutet av 1980-talet gjordes en särskild gemensam satsning av Boverket, Arbetsmarknadsstyrelsen, Statens konstråd och Konstnärernas riksorganisation, kallad *Konst där vi bor*. Detta gjordes för att ytterligare öka intresset för konst i boendemiljöer. Stödet var ett viktigt komplement till statens egna offentliga miljöer och bidrog till att höja de arkitektoniska

och konstnärliga kvaliteterna i många nya bostadsområden under senare delen av 1900-talet. I och med budgetåret 1996/97 övergick ansvaret för stöd till konst i bostadsområden till Statens konstråd som genom det så kallade *Vidgade uppdraget* fick ett nytt uppdrag att utveckla formerna för konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer utanför det statliga området.

Ett mindre känt statligt stöd för offentliga miljöer är bidraget till konstnärlig gestaltning av folkparker, folkets hus, bygdegårdar och nykterhetsorganisationernas samlingslokaler som etablerades i mitten av 1970-talet. Anslaget för detta bidrag låg från mitten av 1990-talet och fram till 2009 på knappt 4 mkr per år.

Sedan 2010 är anslaget omvandlat till ett bidrag för konstnärlig gestaltning som kan sökas från Statens kulturråd av Riksorganisationen Folket Hus och Parker. För 2013 beviljades Folket Hus och Parker ett stöd på 325 tkr för uppdrag till konstnärer för fasta konstnärliga gestaltningar och ett bidrag till Samlingslokalorganisationernas samarbetskommitté på 1,07 mkr för inköp av konst.

4.4 Byggnadsstyrelsen avveckling 1993

Frågan om statens roll som fastighetsägare och därmed beställare av konstnärlig gestaltning för offentliga miljöer kom att få stort utrymme i den svenska kulturpolitiken i och med Byggnadsstyrelsens avveckling 1993. Kungl. Byggnadsstyrelsen bildades 1918 och skötte under större delen av 1900-talet huvuddelen av den statliga byggnadsförvaltningen. Riksdagen, Fortifikations-förvaltningen och Domänverket ansvarade dock för sina egna fastigheter.

Från och med 1992 övertog de nya aktörerna Statens fastighetsverk, Vasakronan, Akademiska Hus och Lokalförsörjningsverket²⁰ det samlade ansvaret för förvaltningen av statens byggnader. De statliga myndigheterna fick då också möjligheter att själva bestämma över sin egen lokalförsörjning och förhandla om förhyrning av lokaler genom antingen privata eller offentliga fastighetsbolag. Målsättningen var att statliga myndigheter på marknadsmässiga villkor skulle kunna förhandla om vilka byggnader som de behövde hyra för sina verksamheter.

Parallellt med Byggnadsstyrelsens avveckling bolagiserades flera av de affärsdrivande statliga verken – Statens järnvägar blev SJ AB, Vattenfall blev Vattenfall AB m.fl. En utveckling som kom att fortsätta under

²⁰ Lokalförsörjningsverket lades ner 1998.

2000-talet med ombildningar av de projekterande delarna inom Vägverket till Svevia AB och Banverket till Vectura AB samt Luftfartsverkets statliga flygplatser till Swedavia AB.

Byggnadsstyrelsens avveckling och bolagiseringen av de affärsdrivande verken aktualiserade på nytt frågan om enprocentregeln som modell för statlig finansiering av offentlig konst genom att statens ägarinflytande över offentliga miljöer minskade. I regeringens proposition 1992/93:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1993/94 togs frågan om enprocentregeln återigen upp med anledning av en fördjupad anslagsframställan från Statens konstråd.

Förändringarna inom statens lokalförsörjning väckte naturligt frågan om enprocentmålet var förenligt med Statens konstråds projektverksamhet eftersom alltför av statens hyrda lokaler juridiskt sett ägdes av privata aktörer. Mot bakgrund av detta faktum fördes argumentet fram att Statens konstråds stöd till produktion av byggnadsanknuten konst gav de fastighetsbolag som hyr ut lokaler till staten konkurrensfördelar genom att staten bidrog till förbättringar på deras fastigheter.

För att bringa klarhet i statens roll som beställare av konstnärlig gestaltning av offentlig miljö initierade regeringen 1994 utredningen *Konst i offentlig miljö* (SOU 1995:18). I kommittédirektivet betonades ägarfrågan.

I det slutliga betänkande *Konst i offentlig miljö* (SOU 1995:18) stod den byggnadsanknutna, den så kallade fasta konsten, i centrum på grund av statens förändrade roll som fastighetsägare. Utredningen föreslog att Statens konstråds verksamhet framöver skulle utgå från om fastigheter är så kallade ändamålsfastigheter eller placeringsfastigheter²¹ och att främst konstnärliga gestaltningar i Statens fastighetsverks och Fortifikationsverkets byggnader skulle finansieras till 100 % av staten.

För byggnader i Akademiska Hus och Vasakronans ägo föreslogs att Statens konstråd skulle finansiera 40 % av den konstnärliga gestaltningen. Vad gällde myndigheter som hyrde lokaler i så kallade placeringsfastigheter föreslogs att verksamheten kring byggnadsanknuten fast konst skulle begränsas till rådgivning.

I regeringens kulturpolitiska proposition 1996/97:3 preciserades statens framtida ansvar för förvärv av fast konst till statligt hyrda lokaler. Propositionens skrivning följde resonemanget i utredningen *Konst i offentlig*

²¹ Ändamålsfastighet är en fastighet som byggs för en speciell verksamhet, medan placeringsfastighet är konstorshus och inte bundna till en viss typ av verksamhet. SOU (1995:18), s 14

miljö (SOU 1995:18) vad gällde ändamålsfastigheter och omfattningen och avgränsningen av ansvaret för förvärv av fast konst i statligt förhärda miljöer.

År 2005 gjordes ytterligare en utredning av Statskontoret – *Nya former för Statens konstråd* (publikationsnummer 2005:9) för att bland annat analysera frågan om Statens konstråds verksamhet och statens förändrade roll som fastighetsägare. Utredningen kom fram till i princip samma slutsatser som utredningen *Konst i offentlig miljö* tio år tidigare, men fick ingen reell betydelse för statens verksamhet inom offentlig konst.

Under senare hälften av 1990-talet hade debatten kring statens ansvar för finansiering och produktion av konstnärlig gestaltning för offentliga miljöer förändrats. Istället för de fastighetsjuridiska argumenten betonades att god arkitektonisk och konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer kan bidra till positiva samhällsvärden. Statens ansvar för att ge arkitektur, form och konst en roll i utvecklingen av olika samhällsmiljöer sågs nu alltmer som överordnad den tidigare aktuella frågan om de juridiska formerna för de fastighetsbolag som bygger och hyr ut lokaler till statliga verksamheter.

Denna förändrade syn kan delvis förklaras genom de breda kulturpolitiska satsningar som gjordes inom arkitektur- och formområdet. Inte minst arbetet och tankarna bakom det arkitekturpolitiska programmet *Framtidsformer*²², som beslutades av riksdagen 1998, lade en grund för en bredare syn på den samhällsnytta som medveten gestaltning av gemensamma offentliga miljöer kan generera. Detta program tillsammans med flera andra satsningar som gjordes inom bild- och formområdet under 1990- och 2000-talen bidrog till att Statens konstråds verksamhet kom att utvecklas för att framöver även innefatta andra offentliga miljöer än de renodlat statliga.

4.5 Statens konstråds olika uppdrag

Sedan starten år har Statens konstråd ansvarat för att sprida samtida konst i statens miljöer och byggnader. Myndigheten har under mer än 75 år finansierat och producerat över 1 500 byggnadsanknutna konstverk och gestaltningar för statliga miljöer. Före år 1993 genomfördes konstprojekten i samarbete med statliga samarbetspartners som Byggnadsstyrelsen och Fortifikationsförvaltningen, men efter 1993 har

²² <http://www.regeringen.se/content/1/c4/25/65/e36cce6d.pdf>

konstprojekten genomförts i samarbete med både statliga och privata byggherrar och fastighetsägare. Sedan 1997 har Statens konstråd även samarbetat med andra aktörer än staten kring offentliga miljöer, som kommuner, landsting och privata fastighetsbolag.

Statens konstråd fick 2004 tillsyn över statligt ägd konst och genomförde åren 2006–2008 en inventering av samtliga beställda verk mellan 1937–2005. Inventeringen visade att de drygt 1 500 konstverken som har beställts sedan 1937 numera ägs av över 160 offentliga och privata fastighetsbolag. Genom inventeringen stärktes kontakterna med dessa fastighetsbolag, varav ett flertal i princip helt saknade tidigare relationer med Statens konstråd.

Om det vidgade uppdraget

I utredningen *Konst i offentlig miljö* (SOU 1995:18) lyftes behovet fram av att utveckla nya former för att stödja utvecklingen av även andra miljöer än de som staten själv äger eller bedriver egen verksamhet i. På motsvarande sätt som när de statliga lånen för konst i bostadsområden infördes på 1960-talet var tanken att staten borde uppmuntra till och stödja konstnärlig och arkitektonisk gestaltning av andra områden än de statligt ägda, som till exempel bostadsområden, torg, kulturhus och skolor.

I utredningen föreslogs att Boverkets dåvarande stöd till konstnärliga insatser i bostadsområden skulle avvecklas och istället överföras till Statens konstråd för att användas till ett nytt stöd för offentlig konst riktat till kommuner, landsting och bostadsföretag som äger och förvaltar olika slags offentliga miljöer.

Med utgångspunkt i utredningens förslag presenterade regeringen i den kulturpolitiska propositionen 1996/97:3 sin syn på statens framtida insatser för offentlig konst. Regeringen föreslog, i linje med utredningen *Konst i offentlig miljö*, att Boverkets bidrag för konstnärlig utsmyckning av bostadsområden skulle ges en vidare syftning och inkludera fler offentliga miljöer samt överföras från Boverket till Statens konstråd.

Bakgrunden till regeringens förslag på utökade satsningar i andra miljöer än de renodlat statliga var bland annat att den vikande konjunkturen under 1990-talet hade lett till ett stort upprustningsbehov av olika samhällsmiljöer. Man var väl medveten om att kommunerna hade ett primärt ansvar för dessa områden men såg också att den statliga insatsen i form av råd och ekonomiskt stöd många gånger kunde vara en avgörande faktor för att kommuner, landsting och fastighetsbolag skulle ta steget att satsa på konstnärliga gestaltningar av offentliga byggnader och miljöer.

Som ett resultat av regeringens proposition fick Statens konstråd från och med 1997 det nya så kallade *vidgade uppdraget*. Parallellt med konstnärlig gestaltning av miljöer för statlig verksamhet kunde staten därmed även stödja både offentliga och privata aktörer vad gällde konstnärlig och arkitektonisk utveckling av icke statliga offentliga miljöer som bostadsområden, skolor, fritidslokaler, torg- och gaturum m.m.

I november 1997 presenterade regeringen även det nya statliga arkitekturpolitiska handlingsprogrammet *Framtidsformer: Förslag till handlingsprogram för arkitektur & formgivning*²³. Av programmet framgick att Statens konstråds verksamhet borde stimulera till förbättringar i den inre och yttre offentliga miljön.

Genom det vidgade uppdraget och mot bakgrund av det arkitekturpolitiska handlingsprogrammet, som godkändes av riksdagen 1998, fick Statens konstråds verksamhet från år 1997 delvis en ny inriktning med en tydligare fokusering på gestaltning av de offentliga samhällsmiljöerna i sin helhet.

I förordet till Statens konstråds årskatalog 27 för åren 1996–1997 beskrevs det nya vidgade uppdraget som ett komplement till uppdraget att förvärva samtida konst till statliga byggnader och andra lokaler för statlig verksamhet.

Den vidgade verksamheten växte snabbt och Statens konstråd etablerade under slutet av 1990-talet strategiska och framgångsrika kontakter med ett stort antal nya offentliga och privata samarbetspartners, som kommuner, landsting och fastighetsbolag. Arbetsprocessen i projekten inom det vidgade uppdraget följde till en början i hög grad Statens konstråds övriga verksamheter med projektledning, samrådsgrupper, skissuppdrag och utförande där konstnären själv hanterade budgeten. En skillnad var dock att Statens konstråd finansierade högst 50 procent av budgeten för konstverken och att samarbetsparten, exempelvis en kommun, skrev kontraktet med konstnären, istället för Statens konstråd.

En ytterligare verksamhet som inleddes i slutet av 1990-talet var *utvecklingsprojekt*²⁴, som möjliggjorde särskilda satsningar på att till exempel öka kvaliteten på byggnadsdetaljer och material som används i offentliga miljöer. Bland dessa satsningar fick byggkeramik och glas för byggnadsindustrin stort utrymme. Med utvecklingsprojekten fick konstnä-

rer och konsthantverkare uppdrag som innebar nära samverkan med arkitekter, ingenjörer och andra yrkesgrupper som ansvarade för planering, projektering och byggande av offentliga miljöer. En viktig målsättning var att konsten skulle närma sig arkitekturen och byggnadsindustrin. Inom detta fält var enprocentregeln inte längre en självskrivna modell för finansiering av projekten. Istället uppstod frågan hur konstnären eller konsthantverkaren på samma grunder som andra konsulter kunde bidra med sina unika kunskaper i plan- och byggprocessen.

Det vidgade uppdraget och utvecklingsprojekten bidrog under 2000-talet till att ett stort antal konstverk och gestaltningar kunde produceras i ickestatliga offentliga miljöer. Dessutom ledde det till att många mindre kommuner och fastighetsbolag fick tillgång till kvalificerad kunskap om Statens konstråds rutiner och processer för offentlig konst. När det vidgade uppdraget upphörde vid utgången av år 2009 hade verksamheten pågått i tretton år och lagt en viktig grund för det nya uppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* som från och med år 2010 ersatte det vidgade uppdraget.

4.6 Regeringsuppdraget Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer

Regeringen angav i propositionen *Tid för kultur* (prop. 2009/10:3) målet att samverkan kring gestaltning av den offentliga miljön skulle stärkas. Inte minst gällde detta Statens konstråds fördelning av medel till konst i miljöer som inte brukades av staten. För att stärka en helhetssyn som i högre grad förmår att väga samman arkitektur, bild- och formkonst, kulturhistoria och medborgarperspektivet i planering och byggande av offentliga miljöer skulle Statens konstråd utveckla sitt samarbete med Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens centrum för arkitektur och design (f.d. Arkitekturmuseet).

Under åren 2010–2013 har dessa myndigheter samarbetat i regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*²⁵.

Uppdraget syftade till att skapa kunskap om hur ökad samverkan i plan- och byggprocesser kan leda till nya former för gestaltning av offentliga miljöer. I uppdraget ingick att initiera och stödja projekt som kan bidra till organiserad samverkan mellan såväl offentliga och privata aktörer som

²³ <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2565>

²⁴ <http://www.regeringen.se/content/1/c4/26/21/3c4be2b6.pdf>, sid 21

²⁵ <http://www.statenskonstrad.se/se/Menu/Samarbeta/Samverkan-om-gestaltning-av-offentliga-miljoer>

mellan olika professioner. Men också att inom ramen för projekten utveckla former för samverkan med medborgare, med särskilt fokus på barn och ungdomar. Kunskap och erfarenhet från regeringsuppdraget kommer under 2013 att spridas till aktörer inom stat, kommuner, landsting och regioner samt privata verksamheter som bygg- och fastighetsföretag samt yrkesgrupper som arbetar med offentliga miljöer.

Samverkan beskrivs ofta i generella termer som en viktig faktor för samhällets utveckling. En grundfråga i regeringsuppdraget var därför om ökad samverkan mellan antikvarier, arkitekter, formgivare, ingenjörer, konsthantverkare, konstnärer, planerare och andra som ingår i en plan- och byggprocess kan bidra till en ökad medvetenhet kring hur gestaltungsbegreppet tolkas och tillämpas i planering och byggande av offentliga miljöer? Gestaltning kan bland annat avse konst, arkitektur och hänsyn till platsens historia samt kultur- och naturvärden, men också förståelse för vilka kvaliteter som värdesätts av de människor och verksamheter som till vardags brukar platsen.

Förhoppningen i uppdraget var att möten mellan olika kompetenser kan skapa en brytning mellan skilda perspektiv, vilket i sin tur ses som en grundförutsättning för att kommuner och andra beställare av offentliga miljöer ska kunna utveckla nya egna tolkningar och tillämpningar av gestaltungsbegreppet utifrån till exempel arkitektoniska, ekonomiska, konstnärliga, kulturhistoriska, miljömässiga, sociala och tekniska aspekter.

Genom regeringsuppdraget skapades ekonomiskt utrymme för Statens konstråd att stödja tretton olika samverkansprojekt. Totalt har ca 10 mkr avsatts för gestaltungsprojekten under åren 2010–2013, inom ramen för Statens konstråds ordinarie anslag för konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön. Statens konstråd har finansierat upp till 50 procent av projektkostnaderna för att anlita olika gestaltande kompetenser, som konstnärer, konsthantverkare, designer och arkitekter. I vissa av projekten delfinansierades även framtagandet av visualiseringar och prototyper samt begränsade delar av projektering och byggande.

Ambitionen med de samverkansprojekt som valdes ut var att få en spridning mellan olika typer av projekt. Projekten valdes för att täcka in både stor- och småstadsmiljöer, historiska och samtida miljöer, offentligt och privat huvudmannaskap. Utöver det var urvalskriterierna projektens tidplan, ekonomi, bemanning, förfaranden för upphandling samt metoder för intern kommunikation och medborgardialog. En grundtanke med

samverkansprojekten var att pröva nya arbetsformer som skiljde sig från Statens konstråds traditionella modell med skissförfarande och utförande, där konstnären själv producerar ett fysiskt konstverk.

En viktig utgångspunkt var att skapa utrymme för att konstnärer på jämbördiga villkor med andra kompetenser aktivt skulle kunna delta i idéarbetet under projektens plan- och byggprocesser. I vissa av projekten anlätades konstnärer, formgivare och arkitekter som konsulter för att medverka i mycket tidiga planskeden kring gestaltungsprogram och idéutveckling av offentliga stadsrum.

I Sundbybergs kommun har en konstnär i samarbete stadsarkitekten genom konstprojektet *PARK LEK* utvecklat en frizon i planprocessen. Hundratal boendes tankar och idéer om stadsdelarna Hallonbergen och Ör har tagits omhand, bearbetats och presenterats på Marabouparken Konsthall. Projektet vidareutvecklas nu av Sundbybergs stad, tillsammans med konstnären inom ramen för kommunens planprocess.

I Helsingborg har en konstnär och en designgrupp fått två separata uppdrag att undersöka konstens möjliga roller i stadsplaneringsprocesser. Gemensamt för båda projekten är att de lyfter fram platser och kvaliteter som annars riskerar att gå förlorade i den kommande storskaliga stadsomvandlingen av hamnområdet.

I Kiruna har tre konstnärer och två arkitekter samarbetat med Kiruna kommun, LKAB och ett antal konsulter i planering och projektering av ny offentlig miljö i staden – *Gruvstadsparken* – som innefattar både utformning av landskap och avgränsningar mot gruvområdet, se kapitel 11. Under 2013 påbörjas byggandet av parken, en miljö som successivt kommer förändras i och med att gruvan expanderar.

En långsiktig vision med uppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* är att gestaltungsområden som arkitektur, bild- och formkonst och kulturhistoria samt medborgardialoger kring gestaltning, ska ses som lika naturliga delar av planering och byggande som exempelvis ekonomi, teknik och miljö.

Projektets slutsats är att ett sådant visionsarbete kan endast ske stegvis genom att öka intresset och kunskapen om gestaltning som process bland kommuner, fastighetsbolag och olika yrkesgrupper som arbetar med offentliga miljöer. Med tydligare fokus på gestaltning vid planering och byggande av offentliga miljöer kan även nya möjligheter uppstå för konstnärer att medverka som konsulter i tidiga planskeden, projektering och byggande.

Vid skrivandet av denna rapport är det dock för tidigt att säga i vilken form erfarenheterna från uppdraget kommer att föras vidare av Statens konstråd, Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens centrum för arkitektur och design efter att det avslutas i februari 2014. Uppdraget redovisas i rapporten "Konsten att gestalta offentliga miljöer – Samverkan i tanke och handling" som kommer att publiceras i december 2013.

4.7 Sammanfattning av enkäten till statliga verk med byggnadsuppdrag

Parallellt med enkäten till kommuner, landsting och regioner gick även en enkät ut till statliga aktörer som äger, förvaltar och bygger fastigheter. Sju av 11 statliga bolag och affärsdrivande verk besvarade enkäten.

De statliga bolagen var Akademiska Hus, Jernhusen, Specialfastigheter, Vasakronan (privat sedan 2008), Vasallen, Swedavia och Vattenfall och de affärsdrivande verken var Fortifikationsverket, Statens fastighetsverk, Trafikverket och Luftfartsverket. Enkäten skickade även till Riksdagsförvaltningen. Tillsammans representerar de en vid krets av olika slags ägare till offentliga byggnader och miljöer som universitet och högskolor, tågstationer, fängelser och häkten, förvaltningsbyggnader, bostäder, flygplatser, kraftstationer, vägar och annan infrastruktur.

En fråga som ställdes i enkäten handlade bland annat om uppdrag till konstnärer, eller deras deltagande i planerings- och byggprocesser, ingår i bolagens eller verkens ordinarie verksamheter. En annan fråga handlade om formerna för deras samarbete med Statens konstråd.

Det ställdes även frågor om hur de fattar beslut om uppdrag till konstnärer, hur stor årlig budget som avsätts för uppdragen, om de är baserade på enprocentregeln samt om brukarinflytande tillämpas i skiss- och genomförandeprocesser.

Liksom Statens fastighetsverk och Trafikverket, som sedan länge har haft egna rådliknande funktioner för arkitektur och konst i sina organisationer, har både Vasakronan och Akademiska Hus numera sådana funktioner i sina organisationer. Vattenfall har en kulturavskommitté som är rådgivande vid försäljningar av fastigheter som innehåller offentlig fast konst. Av enkätsvaren framgick att Jernhusen, Akademiska Hus och Statens Fastighetsverk har som målsättning att verka utifrån enprocentregeln medan varken Trafikverket, Vattenfall, Fortifikationsverket eller Jernhusen tillämpar den i sina verksamheter. Istället för att budgetera utifrån enprocentmålet anpassar de istället ekonomin för konstnärliga

uppdrag till de förutsättningar som gäller för varje enskilt projekt. För verksamhetsåret 2011 uppgav Trafikverket och Fortifikationsverket i sina enkätsvar att de avsatte omkring 3 mkr till konstnärliga uppdrag medan Jernhusen uppskattade att ca 2 mkr användes för konstnärliga uppdrag.

Trafikverket, som har lång erfarenhet (genom f.d. Vägverket och Banverket) av arkitektonisk och konstnärlig gestaltning av vägar, järnvägsstationer och andra infrastrukturmiljöer, har i enkäten kommenterat fördelarna med att de konstnärliga uppdragen integreras i plan- och byggprocessen:

"kvaliteten på infrastrukturmiljöernas upplevelsevärden och konstnärliga inslag vinner på att dessa frågor integreras i projekten som ett närvarande inslag i projekteringsskedet och byggskedet. Utsmyckningar i efterhand blir sällan lyckade. Ändå förekommer det, framför allt i rondeller, men detta är vanligen ett resultat av initiativ från lokala intressen (kommuner eller andra)."

4.8 Statens konstråds samarbete med statliga verk och bolag samt privata fastighetsägare

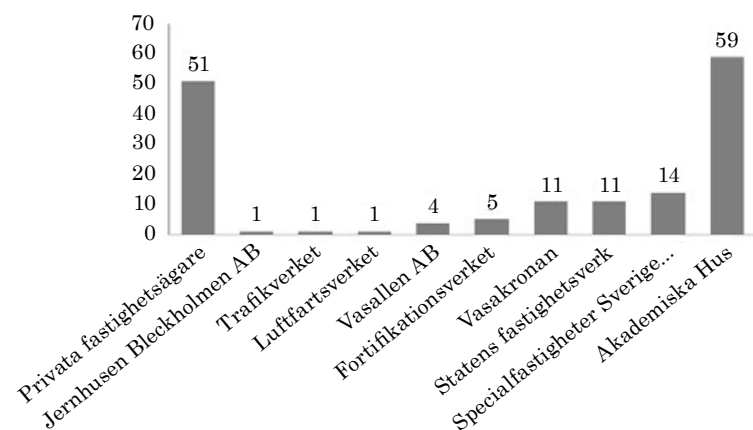
Sedan avvecklingen av Byggnadsstyrelsen på 1990-talet kom ett antal av de statliga bolagen att spela en viktig roll för Statens konstråds verksamhet under 2000-talet. Akademiska hus har under denna tid varit i särklass den största samarbetsparten med högskolorna och universiteten som arenor. Men även Specialfastigheter, med fängelser, häkten och domstolar, samt Vasakronan har varit betydelsefulla aktörer.

Som framgår av kommande diagram producerades under det första decenniet på 2000-talet över 100 byggnadsanknutna konstverk i samarbete med Akademiska Hus, Specialfastigheter, Statens Fastighetsverk och Vasakronan. Statens konstråds samarbete med Jernhusen, Luftfartsverket, Trafikverket och Vasallen har däremot varit mer begränsat.

Det saknas dock statistik som visar i vilken omfattning och samtliga statliga bolag och affärsdrivande verk själva producerar och finansierar offentlig konst. Ett femtiotal projekt gjordes i samarbete mellan Statens konstråd och privata fastighetsbolag som hyr ut lokaler till statliga myndigheter.

Till skillnad mot hur den statliga offentliga konsten är reglerad i länder som Danmark och Norge är tillämpningen av enprocentregeln inom svenska staten, och samarbetet med Statens konstråd, i hög grad beroende av de enskilda statliga bolagens och verkens interna beslut och policys.

Diagram 1. Antal statliga byggnadsanknutna projekt producerade av Statens konstråd i samarbete med statliga bolag, affärsdrivande verk samt privata fastighetsägare åren 2002-2011.

4.9 Om enprocentregeln i Norden

Parallellt med satsningar på hållbar stadsutveckling har arkitektur och offentlig konst fått en allt större betydelse inom ramen för aspektpolitiken. Begreppet ”goda samhällsmiljöer” har historiskt baserats på en tilltro till bl.a. arkitekturen och den offentliga konsten som viktiga faktorer för långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Kanske är detta en bidragande faktor till att idén om enprocentregeln under 2000-talet, liksom i Sverige, har fått ett ökat genomslag även i grannländerna Danmark, Norge och Finland?

I oktober 2012 genomfördes seminariet *Konst åt folket med enprocentsprincipen – statens införskaffningar av offentlig konst* på Hanaholmen i Helsingfors. Finlands kulturministerium anordnade seminariet mot bakgrund av en pågående statlig utredning i Finland om enprocentregeln, för att skapa kunskap om hur de nordiska länderna på statlig nivå reglerar ansvaret för finansiering och produktion av konstnärlig gestaltning i olika slags samhällsmiljöer. Jämförelserna mellan länderna gav intressanta perspektiv på den svenska enprocentsmodellens historia.

I Danmark tillämpas sedan 1983 det så kallade ”konstcirkulæret” genom vilket danska staten reglerar dels vilka belopp som ska avsättas för offentlig konst vid statligt byggande och dels Statens konstfonds, inom Kulturstyrelsen, rådgivande roll vid statliga beställningar av offentlig

konst vid statliga ny-, om- och tillbyggnader. Detta cirkulär reglerar att 1,5 % av byggbudgetens hantverkskostnader²⁶, exklusive moms, ska avsättas till konstnärlig gestaltning vid statligt byggande, förutsatt att budgeten överstiger 250 000 Dkr.

Cirkulæret reglerar även den danska statens roll vid konstnärlig gestaltning vid om- och tillbyggnader av privatägda fastigheter, under förutsättning att man kan träffa en överenskommelse om ägarskapet för den konstnärliga gestaltningen. I de danska regionerna, finns det för närvarande olika regler för finansiering av konst i byggnadsfrågor från 0,5–1,5 %. Regionerna och kommunerna söker ofta kontakt med Statens Konstfond för rådgivning i samband med konst i det offentliga rummet.

I Norge hanteras den statliga offentliga konsten i byggsammanhang genom KORO, Kunst i offentlige rom. Under 2012 uppgick KORO:s utbetalningar till konst i offentliga miljöer till 40 miljoner Nkr, vilket finansierade konstprojekt inom både statligt och kommunalt byggande. Kommunala konstprojekt delfinansieras av KORO, medan statliga projekt helfinansieras av KORO genom medel från byggprojektet. Liksom i Danmark har Norge ett regelverk som anger hur medlen ska användas i relation till byggnaders funktion och offentlighet. I Kongelig resolusjon – ordningen för utsmyckning av statlige bygg, finns sedan 1998 fem olika procentnivåer angivna för olika slags byggnader.

Kategori 1 anger att konstnärlig gestaltning av militära lagerbyggnader, tekniska anläggningar etc. som regel inte ska finansieras genom enprocentregeln. I *kategori 2* tas byggnader med begränsad offentlighet upp, som polishus, fängelser och forskningsinstitut, i vilka konstnärlig gestaltning kan finansieras med 0,5 % av byggkostnaden. *Kategori 3* gäller bland annat universitet och förvaltningsbyggnader, vilka tillåter en finansiering på 0,75 %. I *kategori 4* ryms byggnader som medger en finansiering på 1 % av byggkostnaden, som till exempel kulturbyggnader, ambassader och domstolar. Utöver dessa kategorier finns en *nivå 5* som tillåter en finansiering av konstnärlig gestaltning på 1,5 % för byggnader och miljöer med starka sociala och kulturella funktioner, eller byggnader med starka symbolvärden, som till exempel konstitutionella byggnader.

Den finska staten har sedan 1950-talet verkat för att enprocentregeln ska tillämpas för finansiering av offentlig konst vid statlig nybyggnation. Den finska statens konstverkskommission ansvarar för förvaltning av alla

²⁶ Med ”hantverkskostnader” menas de delar av byggbudgeten, som avser inköp exklusive särskilda tekniska installationer, vid den tidpunkt då projektförslaget godkänns.

offentliga konstverk som har beställts för statligt ägda byggnader och/eller statligt drivna verksamheter.

Finska undervisnings- och kulturministeriet initierade år 2012 en statlig utredning för att se över hur de framtida förutsättningarna för både finansiering, produktion och förvaltning av statlig offentlig konst kan stärkas. Utredningen har presenterat tre olika modeller där ansvaret ligger hos flera olika statliga instanser.

I modellerna som föreslås ingår mål för programarbetet, samordningen av samarbetet samt för utvecklingen av utbildningen och forskningen. Syftet med modellerna är att gestalta statens möjligheter att skapa förutsättningar för samarbetet mellan konstnärer och planerare som en del av det offentliga byggandet. Modellernas övergripande mål är en god livsmiljö som arkitekturen, formgivningen och konsten påverkar i lika grad. Något beslut är ännu inte fattat om vilken modell som ska tillämpas och vilken instans som blir ansvarig.²⁷

5. Enprocentregeln inom kommun, landsting och region

Kapitlet inleds med en historisk exposé över enprocentregelns genomslag inom kommun- och regionalpolitik samt ett nedslag i dess införande och fortsatta liv i stockholmspolitiken. Därefter följer en serie analyser av enprocentregelns utbredning och formerna för dess tillämpning i kommuner, landsting och regioner. Dessa analyser är baserade på tolv av enkätfrågorna i Konstnärsnämndens undersökning, vilket är ungefär halva enkäten. I analyserna har svaren från landsting och regioner slagits samman.

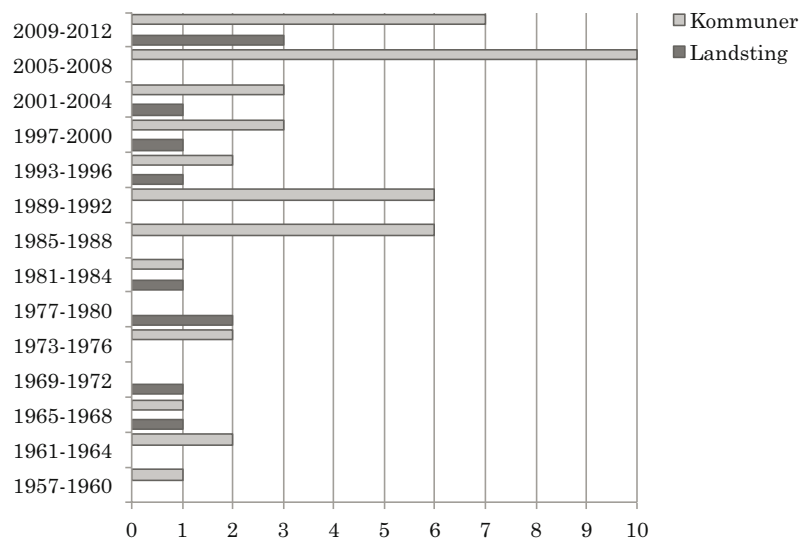
5.1 Historik

Den nationella kulturpolitiken är vägledande för många kommuner, landsting och regioner som ofta använder någon typ av procentmål som en riktlinje för den konstnärliga gestaltningen av den offentliga miljön. Enprocentregeln kan ses som en beräkningsmetod med över 75 år på nacken med syftet att frigöra medel till konstnärlig utsmyckning och för att estetiskt berika våra offentliga livsmiljöer. Enprocentregeln bygger inte på en given arbetsmodell och det har aldrig funnits någon sådan. Regeln är som tidigare nämnts att betrakta som en ekonomisk princip.

Enligt svaren i Konstnärsnämndens enkätundersökning som genomfördes 2012 är Gotland den kommun som först av alla kommuner och landsting, 1957, fattade ett principbeslut om enprocentregeln. En annan kommun som tidigt fattade beslut är Skellefteå, 1962. Örebro läns landsting fattade ett principbeslut 1967. Ser man på *diagram 2* kan man se två toppar när det gäller kommunala beslut; dels en topp mellan åren 1988–1992 och en topp mellan åren 2005–2011. Det har med andra ord fattats ganska många kommunala beslut under senare tid. Landsting och regioner har en mer jämn fördelning även om det också här tagits något fler beslut i närtid. Totalt uppger 44 av de svarande kommunerna att det finns politiska principbeslut. Av de svarande landstingen och regionerna uppger 11 att det finns politiska beslut.

²⁷ <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2013/liitteet/OKM5.pdf?lang=fi>

Diagram 2. När tog kommunen/landstinget principbeslut om enprocentsregeln?

Enprocentregeln i Stockholms stad

1963 beslöt Stockholms politiker att staden varje gång den byggde om, till eller nytt i egen regi skulle avsätta en bestämd procent av byggnadsanslaget till konstnärligt gestaltungsarbete. Gällde det offentlig konst i skolor, samlingslokaler, idrottsanläggningar, sjukhus, vårdhem eller barnhem, skulle det vara två procent av byggprojektkostnaden. För förvaltningsbyggnader, ungdomsgårdar och lokaler för öppen barnavård gällde en procent.

Anslaget skulle reserveras specifikt för den offentliga konsten och uteslutande användas för konstnärens produktionskostnader och arvode. Montering och andra kringkostnader skulle bäras av byggprojektkostnaden som helhet.²⁸

Trots att beloppet sedan dess har omprövats flera gånger och generellt satts till dagens en procent – och trots att organisationen för arbetet med den offentliga konsten gjorts om – är det i grunden skrivningarna från stadsfullmäktiges beslut från 1963 som drygt 50 år senare gäller inom Stockholms stad.

²⁸ ”Konstnärlig utsmyckning av kommunala byggnader och anläggningar samt allmänna platser. Stadsfullmäktiges beslut den 18 juni 1962 och stadskollegiets därpå grundade beslut den 26 juni 1963.” Kommunal författningssamling för Stockholm 1963:28, s. 5.

Det åligger således kommunens samtliga bolag och förvaltningar att följa enprocent-regeln, när de bygger om, till eller nytt i egen regi. Det är till och med så att enprocentregeln ska tillämpas i alla lokaler där staden bedriver egen verksamhet, alltså till exempel hyr lokaler för undervisning, fritidsverksamhet eller annat. Och det är fortsatt så att enprocentmedel skall avsättas för den offentliga konsten och konstnärernas arvoden, och att övriga kostnader ska bäras av byggnadsanslag.

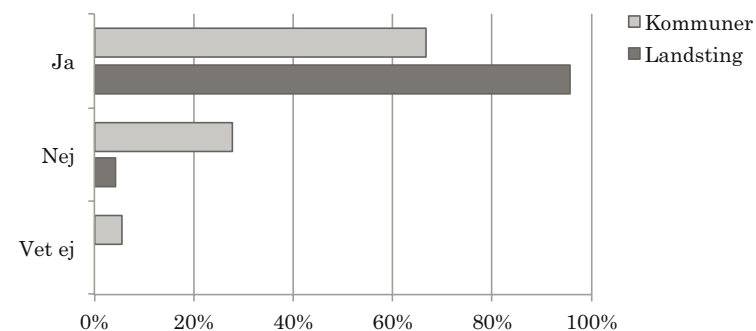
Sett i ett nationellt perspektiv sammanfaller Stockholms stads införande av enprocentregeln med att riksdagen 1962, i samband med miljonprogrammets genomförande, antog ett lagförslag som gjorde det möjligt att få statligt subventionerade lån för offentlig konst motsvarande en procent av byggprojektkostnaden specifikt i bostadsområden.²⁹

Förändringen var oerhört betydelsefull för enprocentregelns framtida bruk, men i sin tid inte särskilt dramatisk. Enkelt uttryckt fästes en praktik som redan tillämpades på pränt. De senaste två åren har kommunfullmäktige i årsbudgeten tydligt slagit fast att:

”Konsten och konstnärernas roll i Stockholm ska stärkas genom Stockholms konst. Konsten i det offentliga rummet ska fylla en allt viktigare roll. Stockholm konst ska bevaka att staden följer enprocentsregeln för konstnärlig utsmyckning.”

5.2 Uppdrag om konstnärlig gestaltning

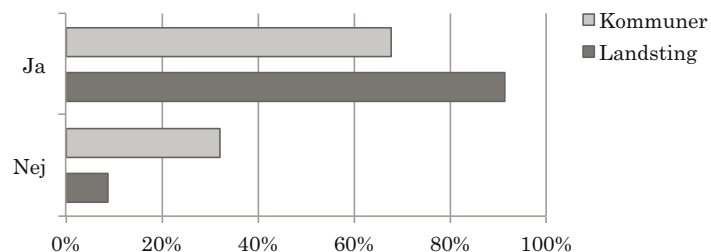
Diagram 3. Ingår uppdrag till konstnärer för konstnärlig gestaltning i offentliga byggnader och miljöer i kommunens/landstingets verksamhet?

²⁹ Ansökan ställdes till länsbostadsnämnderna, vilka remitterade bedömningen av den konstnärliga kvaliteten till länsarkitekten, som i sin tur, i samråd med av Statens konstråd utsedda experter, skulle tillstyrka eller avslå.

I enkätens inledning ställdes frågan om det över huvud taget förekom att konstnärer fick uppdrag om gestaltning i offentlig miljö. Frågan besvarades av 19 landsting och 177 kommuner. Svaren visar att det ingår i 67 % av de svarande kommunernas uppdrag och i 96 % av landstingens/regionernas. I några län har alla kommuner som svarat uppgivit att de arbetar med uppdrag till konstnärer. Dessa län är Gävleborg (6 kommuner), Gotland (1 kommun), Halland (4 kommuner), Jämtland (3 kommuner) och Södermanland (6 kommuner).³⁰ Samtliga storstäder arbetar med det, 95 % av större städer, 86 % av kommuner i tätbefolkad region och 73 % av förortskommuner till storstäder. Minst förekommande är det i pendlingskommuner 50 % och glesbygdskommuner 55 %.

Diagram 4. Gör kommunen/landstinget regelbundet inköp av "lösa" konstverk från gallerier och konstnärer?

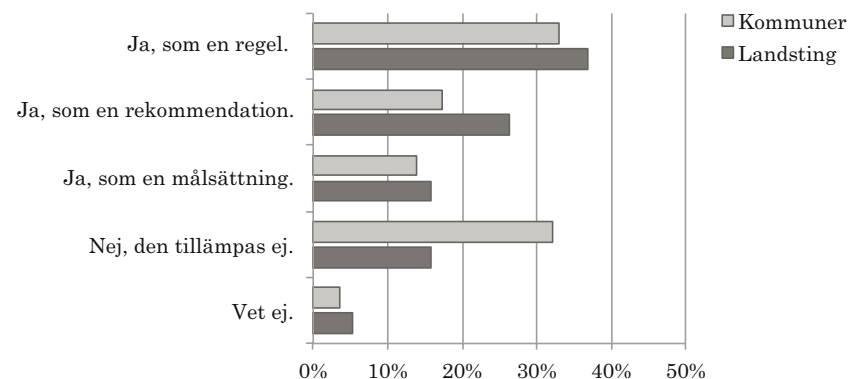
Regelbundna inköp av konstverk görs av 68 % av kommunerna och 91 % av landsting/regioner. Det är samma svarsfrekvens som i frågan innan. I några län har alla kommuner svarat att de regelbundet köper in "lös" konst till offentlig miljö. Dessa län är Blekinge (2 kommuner), Gotland (1 kommun), Halland (4 kommuner), Jämtland (3 kommuner) och Kronoberg (6 kommuner).³¹ Samtliga storstäder gör det, 95 % av större städer, 86 % av kommuner i tätbefolkad region och 77 % av förortskommuner till storstäder. Minst förekommande är det i förortskommuner till större städer 27 % och pendlingskommuner 47 %.

³⁰ Siffrorna inom parentes är antalet kommuner/län som svarat.

³¹ Siffrorna inom parentes är antalet kommuner/län som svarat.

5.3 Enprocentregeln tillämpning

Diagram 5. Tillämpas enprocentregeln?

Enprocentregeln tillämpas som en regel i 33 % av kommunerna och 37 % av landsting/regioner. Om vi lägger samman de olika graderingar av enprocentregeln tillämpning, dvs. förutom regel även som rekommendation eller målsättning, arbetar 64 % av kommunerna med regeln på något sätt. Motsvarande för region/landsting är 79 %.

Frågan besvarades av 115 kommuner och 19 landsting. I Göteborgs stad och Stockholms stad tillämpas den som en regel, medan det i Malmö stad har varit en rekommendation. Malmö stad uppger att frågan om enprocentregeln under en period "fallit mellan stolarna" på grund av stadens omorganisation. Malmö stad har sommaren 2013 fattat beslut om att uppdatera regelverket, se referatet nedan. I större städer tillämpas regeln av 41 %, medan 18 % har det som rekommendation och 18 % som en målsättning, dvs. sammanlagt 77 % arbetar med regeln på något sätt. 23 % av större städer tillämpar inte regeln alls. I förortskommuner till storstäder tillämpas regeln till 28 %, 39 % har regeln som en rekommendation och 6 % som målsättning, dvs. totalt 73 %. 27 % tillämpar inte enprocentregeln.

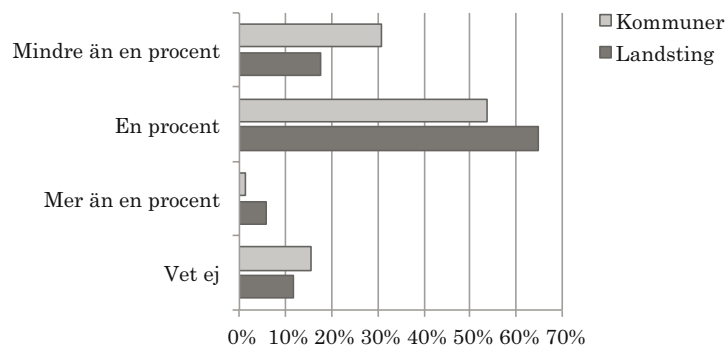
Bland kommuner i tätbefolkade regioner tillämpar 25 % regeln, 6 % som rekommendation och 31 % som målsättning, totalt 62 %. De som inte tillämpar den uppgår till 38 %.

Av enkätens kommentarer till frågan framgår att i flera kommuner pågår ett arbete med att formulera ett beslut kring regelmässig tillämpning av enprocentregeln. Några kommenterar att regeln är formellt antagen, men att tillämpningen är mer att likna vid en rekommendation. Ett landsting berättar:

”Vi har haft enprocentregeln under många år. Men i en organisationsförändring där kulturförvaltningen försvann ur landstinget togs regeln bort av ’landstingsservice’. Saknades stöd för konstfrågorna.”

Konkreta exempel på olika tillämpningar av enprocentregeln

Diagram 6. Hur tillämpas enprocentregeln?

De flesta, såväl kommuner som landsting och regioner har svarat att det är en procent som avsätts till konstnärlig gestaltning. Många har svarat att det ser lite olika ut. Stockholms läns landsting svarar att de avsätter 2 % till sjukhus och 1 % för öppen vård och administration. Skövde kommun har inget beslut om enprocentregeln, men medel för konstnärlig gestaltning brukar ligga nära en procent eller över. Jönköping svarar: ”Utgör 0,5 % av total budget och 0,3 % vid ombyggnad”.

Umeå tillämpar inte längre enprocentregeln och anger varför i sitt svar: ”I Umeå disponerar kulturnämnden ett årligt anslag på 1,5 mkr för konstinköp, lös konst och beställningar. Utöver detta görs överenskommelser med inomkommunala och externa aktörer för att utöka konstbudgeten i särskilt publika sammanhang. Dessa överenskommelser genererar i genomsnitt ett par miljoner per år. Anledningen till att 1 % regeln övergavs var att den genererade för små belopp eftersom den inte inkluderade kommunens bolag och heller inte omfattade om- och tillbyggnation. Ovan redovisade tillflöden av medel för konst innebär sammantaget en budget som överstiger 1 % av de kommunala kostnaderna för nybyggnation.”

Jokkmokk ger ord åt det som är en realitet för många kommuner: ”Vi gör mycket få nybyggnationer i vår kommun idag på grund av befolkningsminskning och problem att locka företag till nyetableringar”. Men

Jokkmokk beskriver också att det inte enbart handlar om enprocentregeln tillämpning om konstnärliga gestaltningsprojekt genomförs:

”Vi har på senare år genomfört ett konstnärligt gestaltningsprojekt med en enskild konstnär under åren 2006-2012, där fem verk uppförts runt om i kommunen. Vi har också gjort en samisk skulpturpark med sex verk med olika konstnärer åren 2004-2005. Inget av dessa projekt har haft med enprocentregeln att göra.”

I Malmö stad är rekommendationen 1,5 % för byggnadsanknuten konst, men det fanns, enligt enkätsvaret, inte någon samlad hantering av alla frågor som rör offentlig konst. Flera förvaltningar har haft sitt egna ansvar för den offentliga konsten. Däremot har Kulturnämnden sedan länge haft en referensgrupp för konstnärlig utsmyckning, den så kallade ”Offkonstgruppen”. Gruppen består av kulturdirektören, stadsträdgårdsmästaren och stadsarkitekten inom Malmö stad samt chefen för Malmö Konstmuseum och chefen för Malmö Konsthall. För närvarande är även chefen för Moderna Museet Malmö adjungerad i gruppen. Gruppens uppgift är att initiera, yttra sig om och vid behov genomföra konstprojekt i stadens offentliga uterum. Offkonstgruppen medverkar till konstnärlig gestaltning på s.k. allmän platsmark, vilket ger flera konstnärliga uppdrag av varierande storlek varje år, men enprocentregeln omfattar inte offentlig konst på allmän platsmark.

I en utredning som Kulturförvaltningen i Malmö genomfört på uppdrag av Kulturnämnden (beslut 2013-06-13)³² ges en bild av hur arbetet bedrivs och föreslås förändringar för att det ska förbättras. Arbetet med stadens uterum och Citytunneln (beskrivs i kap. 10) har baserats på fastlagda rutiner och har fungerat väl.

Det framgår också att Serviceförvaltningen, som genom Stadsfastigheter ansvarar för stadens ny- och ombyggnader och som därmed också ansvarar för byggnadsanknuten konst, inte har arbetat med detta under de senaste fem åren. Däremot kan Malmös kommunala fastighetsbolag ha gjort sådana upphandlingar, men det är ett eget bolag och omfattades inte av utredningens uppdrag.

Malmö stads regelverk för offentlig utsmyckning är från 1997. Då fattades beslut om att ”som mål bör offentlig utsmyckning utgöra i genomsnitt 1,5 % av kostnaden vid ny- och ombyggnad”.³³ Samtidigt inrättades

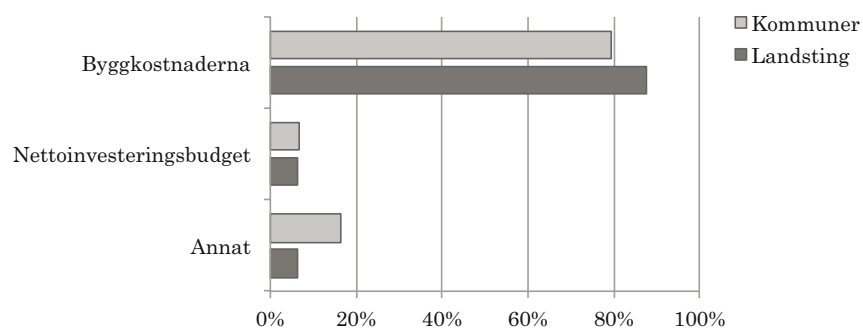
³² Länk till Malmös utredning om offentlig konst <http://www.malmo.se/download/18.24a63bbe13e8ea7a3c66e97/10.+Utredning+offentlig+konst+inom+Malm%C3%B6+stad.pdf>

³³ Malmö stads ”Regler för offentlig utsmyckning”, antaget av KF 27/11 1997, § 200, bih 132

Offkonstgruppen. Utredningen från 2013 föreslår bl.a. att den praxis som tillämpats formuleras i en policy med strategi och riktlinjer som omfattar konstnärlig gestaltning av stadens uterum och byggnader. Vidare föreslås att chefen för Stadsfastigheter ska ingå i Offkonstgruppen samt att det genomförs en revidering av regelverket för offentlig utsmyckning från 1997. Kulturnämnden beslöt i enlighet med förslaget 2013-06-13, men förslaget ska också godkännas i andra berörda nämnder samt i kommunfullmäktige innan det kan genomföras.

5.4 Beräkning av enprocentregeln

Diagram 7. Vad enprocentregeln baseras på

Totalt 81 % uppger att enprocentregeln baseras på det enskilda byggprojektets budget, 7 % att det baseras på kommunens/landstingets årliga nettoinvesteringsbudget³⁴. Haninge kommun, som är förortskommun till Stockholm, uppger att kommunen avsätter en procent av sin lokalinvesteringarbudget exkl. VA-kostnader. Även Värnamo kommun tillhör det fåtal som räknar fram beloppet då kommunens nettoinvesteringsbudget slås fast.

De som har svarat "annat" anger:

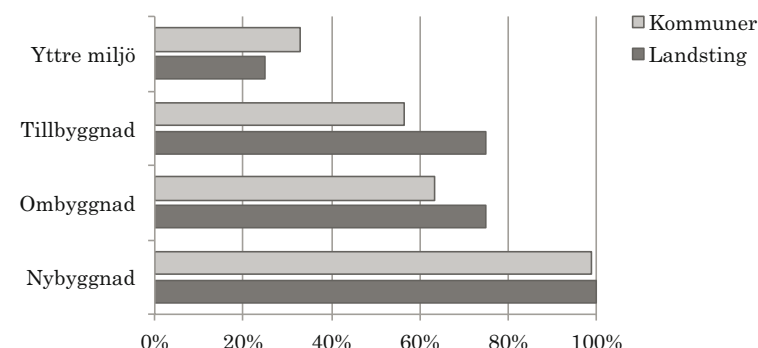
- en procent av den beslutade byggkostnaden (byggkostnad inkl. byggherrekostnad)
- en procent på skattefinansierad fastighetsbyggnation
- anslagna medel till byggnation
- entreprenadkostnaden

³⁴ I vissa fall anger respondenterna att beräkningen sker på beställarens årliga exploateringsbudget för ny-, om- och tillbyggnader.

5.5 Vad omfattas

I frågan som redovisas i diagram 8 var flera svarsalternativ möjliga.

Diagram 8. Vad omfattar enprocentregeln?

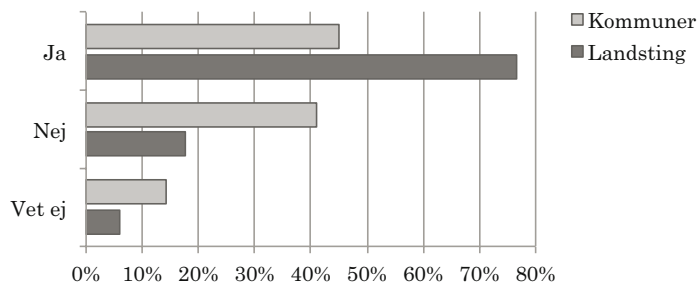
Enprocentregeln tillämpas till 100 % när det gäller nybyggnation. 60 % av dessa använder också regeln vid om- och tillbyggnad, medan endast 30 % använder regeln när den yttre miljön (t.ex. parkmark, vägar, allmänna platser) ska förnyas.

Göteborgs stad antog i januari 2013 nya riktlinjer för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö: Enprocentregel ska gälla för konstnärlig utsmyckning/gestaltning vid ny, om- och tillbyggnader av lokaler och bostäder. Regeln ska gälla för såväl stadens nämnder som stadens helägda bolag. Vidare ska möjligheten till konstnärlig gestaltning beaktas vid uppförande och iordningställande av offentliga platser. Kulturnämnden har processägarskap och uppföljningsansvar för enprocentregeln.³⁵ Landstinget i Kronoberg svarar att enprocentregeln träder i kraft när byggkostnaden överstiger 20 mkr, dvs. när minst 200 tkr kan avsättas till konstnärlig gestaltning.

³⁵ Göteborgs stad: "Förslag beträffande enprocentregel för konstnärlig utsmyckning/gestaltning, dnr 0435/10, beslöts av Kommunfullmäktige 2013-01-31, punkt 24, handling 2012 nr 204

5.6 Fastlagda rutiner

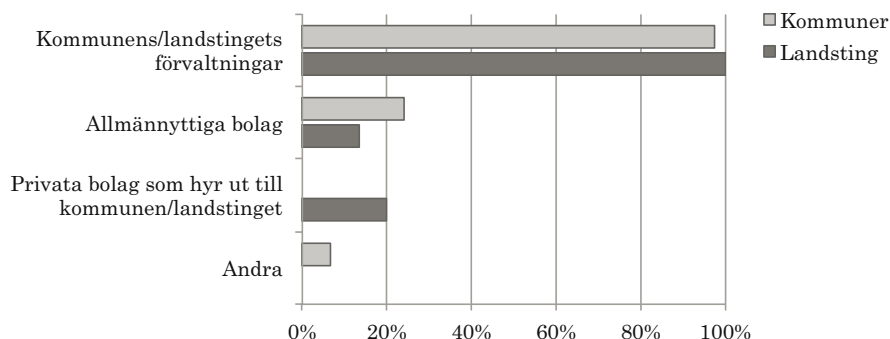
Diagram 9. Finns det fastlagda rutiner för tillämpningen av enprocentregeln?

Av landsting/regioner har 77 % fastlagda rutiner för hur enprocentregeln tillämpas medan det bland kommunerna är färre, endast 45 %, som har fastlagda rutiner. Flera svarar att rutinerna är under utarbetande eller uppdatering. Storstäder, förorts-kommuner tillorstäder, större städer och även varuproducerande kommuner är de som framför allt har rutiner för arbetet enligt enprocentregeln.

5.7 Vilka omfattas av enprocentregeln

Diagram 10. Vilka omfattas av enprocentregeln?

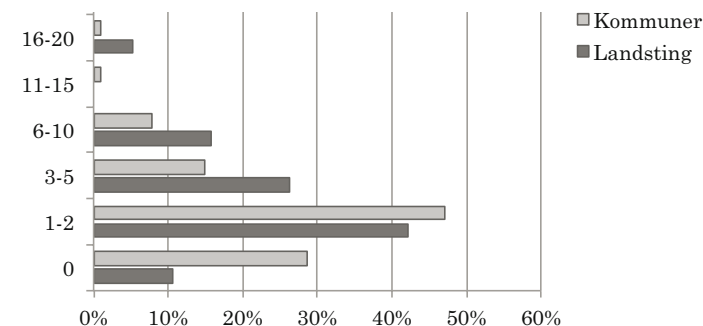
Som framgår av diagram 10 omfattar regeln de egna förvaltningarna och betydligt mer sällan allmännyttiga bolag, i 24 % av kommunerna och 13 % av landstingen/regionerna. Kategorin "Andra" redovisas av fem kommuner och i kommentarerna menas att övriga som bygger rekommenderas att avsätta medel för offentlig konst (Lidköpings kommun) samt att det

tillämpas vid privata byggen av hyres-/bostadsrätter (Kumla kommun) och av privata bostadsföretag som NCC och HSB (Sundbybergs stad).

Det är inte ovanligt att allmännyttiga bostadsbolag satsar och har under tid satsat på offentlig konst; stora bolag som MKB i Malmö, eller Poseidon i Göteborg till mindre som t.ex. Hüge i Huddinge kommun. De har ofta egna fungerande strukturer med egna konstnärliga konsulter.

5.8 Antal uppdrag

Diagram 11. Hur många uppdrag i konstnärlig gestaltning har lämnats till konstnärer under 2011?

Det finns ett enkelt svar på frågan – ju större kommun desto fler konstnärliga gestaltungsuppdrag. Storstäderna har angivit mellan 11–20 uppdrag år 2011. Ingen annan typ av kommun hade så många. Större städer har i huvudsak angivit 3–10 uppdrag för motsvarande period. I övrigt är 1–2 uppdrag per år vanligast. Av de 115 kommuner som besvarat frågan hade 15 kommuner (13 %) inte lämnat något uppdrag alls under året. Det är i princip alla olika typer av kommuner, även någon större stad.

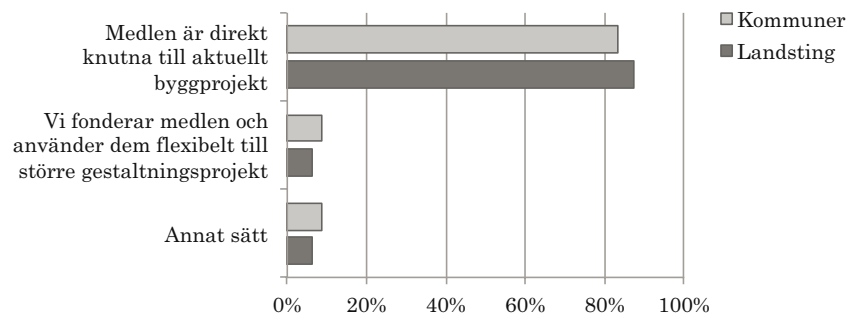
Av de 19 landsting som besvarat frågan har en lämnat mellan 16–20 uppdrag under 2011, medan två landsting inte hade lämnat några uppdrag till konstnärer under året. De flesta, 8 st. landsting, hade lämnat 1–2 uppdrag.

I undersökningen frågas bara efter hur läget såg ut 2011. Det varierar förstås över tid, särskilt i mindre kommuner. Säffle kommun svarar:

"De konstnärliga gestaltningarna fluktuerar över tid i en så pass liten kommun som vår. Under åren 2010–2011 hade vi tre större gestaltningar i samband med nybyggnation/ombyggnation. År 2012 hade vi inte något. Så ser verkligheten ut, vi försöker använda oss av 1 % regeln, men det förändras som sagt över tid."

5.9 Hur medlen förvaltas och fördelas

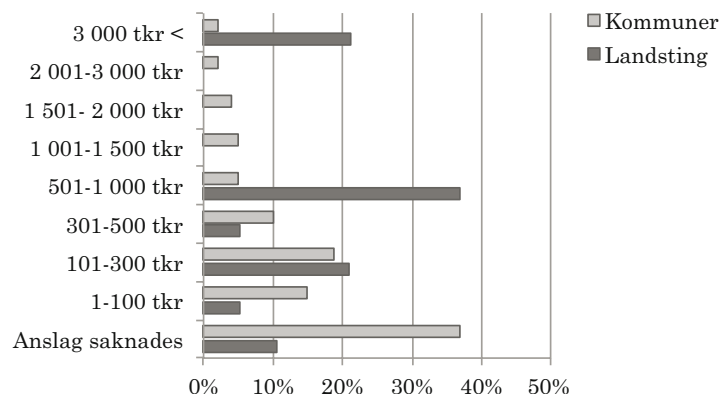
Diagram 12. Hur förvaltas/fördelas medlen?

Vanligast i såväl kommuner som landsting/region är att koppla medlen till aktuellt byggprojekt, ca 83 %. Det finns också några som fonderar överskjutande medel och använder dem till andra gestaltningsprojekt, så är t.ex. inskrivet i riktlinjerna för Region Gotland. Av kommentarerna till frågan verkar det som om flera, både kommuner och landsting, arbetar med att förändra hanteringen till att samla överskjutande medel från projekt och eventuellt egna anslag i en fond. Flera har också angivit att det bara är byggprojekt över en viss storlek som kommer i fråga för konstnärlig gestaltning, men med en "fondmodell" har fler möjlighet att samla medel även från mindre byggprojekt och använda dem flexibelt för olika gestaltningsuppdrag.

5.10 Anslaget eller beställningsbeloppets storlek

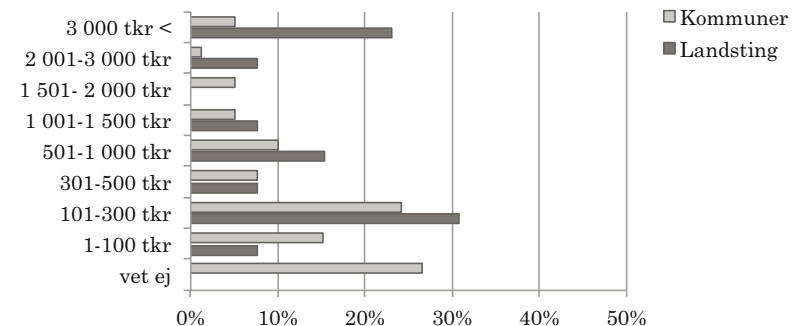
Diagram 13. Hur stort var anslaget för konstnärlig gestaltning 2011?

Diagrammet över anslagens storlek visar på stor variation, liksom nästföljande diagram, över det totala beställningsbeloppet. Generellt är det vanligast för regioner att ha ett anslag på mellan 500 tkr–1 mkr. Fyra landsting/regioner har över 3 mkr medan två uppger att de saknar anslag.

37 % av kommunerna saknar anslag och uppvisar i övrigt en splittrad bild över anslagens storlek, störst andel mellan 1 kr–500 tkr. Kiruna kommun utmärker sig med anslag över 3 mkr, vilket man som glesbygds-kommun torde vara ensam om (se avsnitt 11.2.5). Hälften av kommunerna med turism och besöksnäring har ett anslag på 100 tkr–200 tkr. De större städerna uppvisar en spridd bild mellan 0–3 mkr i anslag.

Diagram 14. Hur stort var det totala beställningsbeloppet 2011 för pågående projekt?

De flesta landsting/regioner uppger att beställningsbeloppet under 2011 låg mellan 100–300 tkr, men variationen är stor. Tyngdpunkten inom kommunerna ligger på samma nivå, men variationen är stor även här. Enbart hälften av landstingen/regionerna har besvarat frågan, vilket tyder på att man inte vet, eller att uppgifterna är svårtillgängliga. Av kommunerna har 27 % svarat att man inte vet.

Det tyder på, som vi sett i andra svar, att frågan om den konstnärliga gestaltningen hanteras inom bygg- och bostadsbolagen, och kommunen saknar insyn i frågan om beloppets storlek.

5.11 Sammanfattning om tillämpningen

En stor del av detta kapitel har ägnats redovisning av enkäten till kommuner och landsting/regioner och medför därmed redovisning av ett stort antal procentsatser. Som en röd tråd genom dessa redovisningar löper det

faktum att ju större tillväxt en stad/kommun/landsting/region har desto bättre är förutsättningarna för att tillämpa och utveckla en procentregeln. I en glesbygds- och/eller avfolkningskommun där byggnadsprojekten är få finns inte underlag för att tillämpa en procentregeln. Trots allt finns exempel på satsningar på offentlig konst för att stärka kommunens attraktionsvärde för invånarna, presumtiva inflyttare och tillfälliga besökare.

I Konstnärsnämndens undersökning svarar 64 % av kommunerna och 79 % av landsting/regioner att en procentregel tillämpas som regel, rekommendation eller målsättning, vilket visar att det finns ett stort engagemang för byggnads- eller platsanknuten konst. Fastlagda rutiner för tillämpning av en procentregeln finns i 33 % av kommunerna och 77 % av landstingen/regionerna.

Hela 67 % av de svarande kommunerna och 96 % av landsting/regioner ger konstnärer gestaltungsuppdrag, oavsett en procentregel. Medlen är till ca 80 % knutna till aktuella byggprojekt. Många har dels ett anslag för beställningar och konstinköp och redovisar också beställningsbelopp, som oftast hanteras av de förvaltningar eller bolag som ansvarar för byggprojekten.

Summorna för anslag och beställningsbelopp 2011 varierar och flera respondenter har svarat att variationen mellan åren är stor. 37 % av landsting/regioner hade 2011 ett anslag på mellan 500 tkr–1 mkr och 22 % ett belopp som översteg 3 mkr. Knappt 20 % av kommunerna hade ett anslag på 100–300 tkr, medan anslag saknades i 37 % av kommunerna. En procentregeln är ett känt begrepp inom offentliga verksamheter, något man förhåller sig till framför allt när nybyggnation planeras. En del sätter en nedre gräns för när regeln ska tillämpas, om byggkostnaderna är under t.ex. 1 mkr så avsätts inga medel till konstnärlig gestaltning. Det kan också gälla om nybyggnationen är perifert lokaliserad eller har en verksamhet som inte drar allmänheten till sig. En del avsätter däremot medlen även för dessa byggprojekt motsvarande 1 %, fonderar dem och använder dem till andra nybyggnationer eller i redan befintlig miljö.

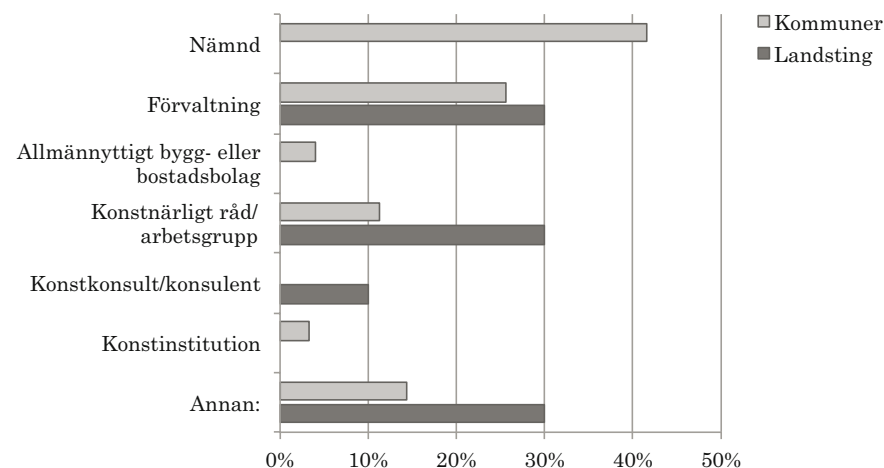
6. Beslut och organisation i kommun och landsting

Kommuner, landsting och regioner har i enkäten tillfrågats om hur organisation och beslutsled ser ut i frågor om konstnärlig gestaltning i offentlig miljö. Det handlar om var besluten tas, på politisk nivå eller på förvaltningsnivå och i vad mån det finns organiserat förvaltningsövergripande samverkansgrupper. Exempel på organisation har hämtats från Region Gotland, Stockholms stad samt Fyrbodals kommunalförbund i Västra Götalandsregionen.

Region Gotland har under 2013 beslutat om tillvägagångssätt och rutiner. Stockholms stad har fördelen som storstad att ständigt befinna sig i ett utvecklingsarbete som sker i tät kontakt med andra förvaltningar. Fyrbodals kommunalförbund utgör exempel på hur flera kommuner kan gå samman för att lättare driva utvecklingen framåt för den offentliga konsten.

6.1 Beslut och organisation, övergripande förvaltningssamverkan

Diagram 15. Var i er organisation beslutas om uppdragen för konstnärlig gestaltning?

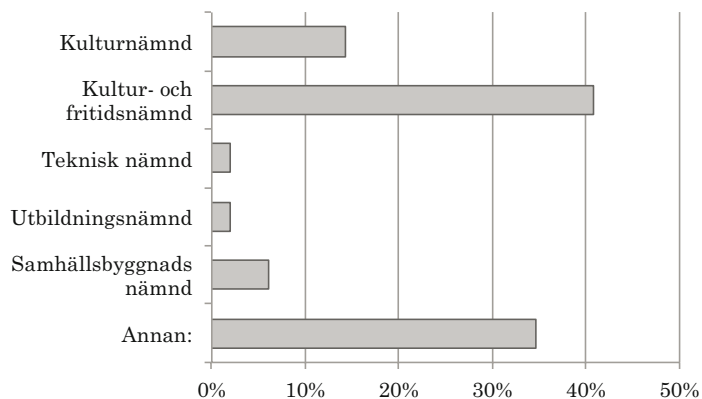

Inom landsting/region fattas beslut om de konstnärliga uppdragen inom en förvaltning eller i ett förvaltningssammansatt råd³⁶. Inom kommuner är det

³⁶ De landsting/regioner som svarat "annan" uppger att förslagen tas fram av konstnärligt råd, som i vissa fall kan göra beställningar, i andra fall lämna förslaget till förvaltningen för beställning.

vanligt att besluten tas av en politiskt sammansatt nämnd som ansvarar för kulturfrågor, men även här, om det rör sig om mindre belopp, kan en förvaltning eller en samrådsgrupp ta besluten. Det förekommer också i större städer att besluten fattas vid en konstinstitution som kommunala museer eller konsthallar. I några kommuner kan det också vara ett allmännyttigt bygg- eller bostadsbolag som tar dessa beslut. En kommun kommenterar att beslutet egentligen ska fattas inom kultur- och fritidsnämnden, men att det allmännyttiga bostadsbolaget tar egna beslut utan att rådfråga nämnden.

Diagram 16. Vilken nämnd beslutar om uppdragen (gäller kommuner)?

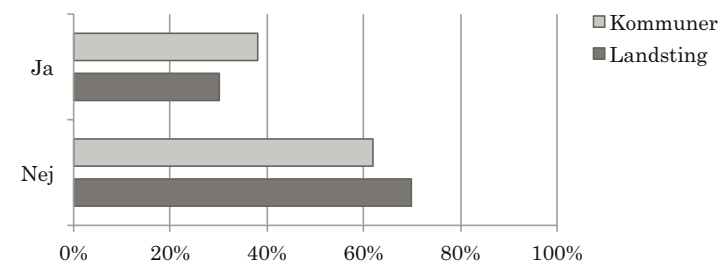

Det vanligaste är att den nämnd som hanterar kulturfrågorna också beslutar om uppdragen om konstnärlig gestaltning – det kan vara kultur-, kultur- och fritids- eller kultur- och utbildningsnämnd. I några enstaka fall är det inom en teknisk nämnd eller en samhällsbyggnadsnämnd³⁷. ”Annan” är till ungefär lika delar kommunfullmäktige/kommunstyrelse, någon typ av samrådsgrupp eller att det inte finns någon särskild organisation för besluten, utan att det blir olika från fall till fall.

³⁷ En samhällsbyggnadsnämnd har normalt inte hand om kulturfrågorna, men kan ha frågor om konstnärlig gestaltning inom sitt beslutandeområde eftersom det kan handla om fysisk planering av mark och kommunägda byggnader, gator, gång- och cykelvägar.

6.2 Samrådsgrupp för konst

Diagram 17. Finns ett konstnärligt råd eller motsvarande fast arbetsgrupp i er organisation för offentlig konst?

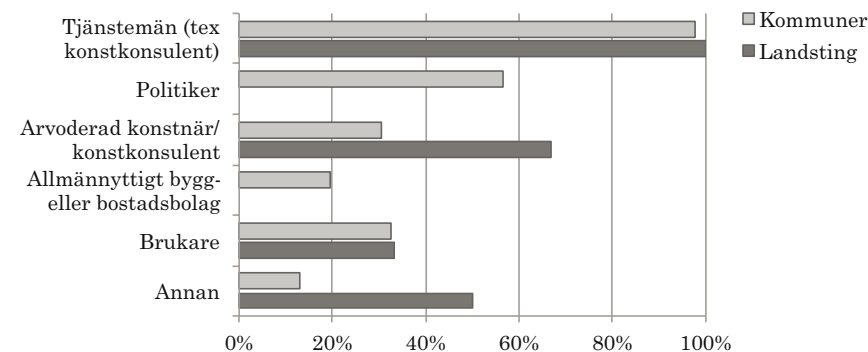

Av de svarande framgår att 30 % av landsting/regioner och 38 % av kommuner har instiftat konstnärliga råd, som är sammansatt på lite olika sätt, men har det gemensamt att de samråder och bereder förslag inför ett förvaltningschefs- eller politiskt beslut, eller själva beslutar om den konstnärliga gestaltningen.

Många av dem som angivit att man inte har någon typ av konstnärligt råd menar att en samrådsgrupp sätts samman då man har större projekt på gång. Några kommuner och landsting har angivit att man arbetar för att inrätta ett råd.

Diagram 18. Vilka ingår i rådet?

Flera alternativ kunde anges i svaret.

Tjänstemän ingår nästan alltid i de konstnärliga råden. Politikernas medverkan i råden är vanligt i kommuner, men förekommer inte alls på lands- tings- eller regionnivå. Bild- och formkonstnärer eller en konstkonsult medverkar i råden i större utsträckning inom landsting/regioner (67 %) än inom kommuner (30 %). Det kan också vara andra kompetenser som arkitekt eller miljöhandläggare. Om konstnärers roller i de konstnärliga råden finns mer beskrivet i kapitel 8. Brukare deltar i råden till 33 % och allmännyttiga bygg- eller bostadsbolag finns enbart på kommunal nivå till 20 %. Inom kategorin ”Annan”, som är 50 % för regioner/ landsting, ryms de konstinstitutioner som också ansvarar för att organisera uppdrag inom den offentliga konsten, vanligen läns museerna.

Det finns några olika typer av råd:

1. Politiskt- och förvaltningssammansatt

En vanlig form är att konst- och kulturansvariga tjänstemän tillsammans med ett antal av ansvarig nämnds ledamöter bereder och ibland beslutar om uppdragen. Grupperna kan också utökas med en bild/formkonstnär eller en konstkonsult³⁸. Är den enbart sammansatt av politiker benämns den konstkommitté, konstutskott eller dylikt.

2. Förvaltningssammansatt

En allt vanligare form är att tjänstemän från tekniska förvaltningar och kulturförvaltningar har ett kontinuerligt samarbete. I många fall är en arkitekt och en konstkonsult, -konsult eller konstnär också knuten till gruppen. De fasta förvaltningsövergripande grupperna kan ha olika namn, förutom konstnärligt råd, som konstgrupp, plangrupp eller stadsmiljögrupp.

I arbetsuppgifterna för en fast grupp ingår att ta vissa strategiska beslut, formulera konstplaner eller handlingsprogram, bereda ärenden för beslut i en nämnd och agera jury vid konståvlingar.

3. Sammansatt per konstnärligt uppdrag

Många sätter samman samråds- och/eller arbetsgrupper när det gäller specifika konstnärliga uppdrag vid nybyggnation. Grupperna kan bestå av beställare, bild- och formkonstnär, konstvetare, arkitekt och landskapsarkitekt och brukarrepresentanter. Samrådsgrupperna har oftast mandat att besluta, medan arbetsgrupperna verkar operativt utifrån besluten.

³⁸ Konstkonsulenterna skall stärka, främja och utveckla konstområdet i sina län och regioner. Konstkonsulenternas verksamheter finansieras av respektive region/län samt Statens Kulturråd

6.3 Några exempel på förvaltningssamverkan och samrådsgrupper

Region Gotland

I Region Gotland består konstkommittén av tre politiker, en kulturtjänsteman (tillika kommitténs sekreterare), en konstintendent och en konsthantare från Gotlands Konstmuseum samt en konstkonsult (utsedd av KRO/KIF med två års kontrakt). Från hösten 2012 har även beslutats att en representant för Teknikförvaltning/Samhällsbyggnadsförvaltning med tekniska kunskaper ska vara fast knuten till gruppen.

Konstkommittén beslutar å Kultur- och fritidsnämndens vägnar om anskaffning av konst. Ärenden som är av stor vikt eller principiell natur hänskjuts till Kulturnämnden. Konstkommittén fördelar bygg- och anläggningsprojektens konstanslag mellan flyttbar och stationär offentlig konst. Kommittén har möjlighet att omfördela konstanslagen mellan olika bygg- och anläggningsprojekt om de finner behov av det. En särskild begäran måste då lämnas till berörda förvaltningar. Vid större projekt kan en särskild konstkonsult anlitas som arvoderas för detta.

Projekt för stationär konst genomförs etappvis enligt följande rutin³⁹:

1. Teknik- och samhällsbyggnadsförvaltningen informerar kultur- och fritidsförvaltningens representant i Konstkommittén om aktuella projekt. Konstkommittén avgör vilka projekt som kvalificerar sig för konstnärlig gestaltning.

2. Konstkonsulten tar kontakt med den projektledare Teknik/samhällsbyggnadsförvaltningen anger som ansvarig för aktuellt byggprojekt.

3. Konstanslaget fastställs inom ramen för aktuellt projekt av Tekniska nämnden och meddelas till Kultur- och fritidsförvaltningens ekonomihandläggare, vilken rekvirerar beloppet som projektmedel.

4. Konstkonsulten kontaktar berörd verksamhet efter dialog med projektledaren. Konstkonsulten föreslår efter konstkommitténs anvisningar konstnärer som bedöms vara de mest kvalificerade för uppdraget. Konstkommitténs anvisningar innebär utannonsering för intresseanmälan av uppdrag där anslaget överstiger aktuellt tröskelvärde, eller där så är lämpligt, tillämpas undantagsregeln i LOU (15 kap. § 3 punkt 2 och § 4 punkt 2). Konstkommittén beslutar vilken av konstnärerna som ska lämna skissförslag inför uppdraget med särskild motivering.

³⁹ Förslag till tillämpningsregler för anskaffning av konst inom offentlig verksamhet i Region Gotland

5. Konstnären för dialog med Teknik-/Samhällsbyggnadsförvaltningens aktuella projektledare om säkerhetsföreskrifter, om montering och eventuell skötselansvisning. Konstnären utformar sedan skissförslaget med budget och presenterar det vid sammanträde med Konstkommittén.

6. Vid godkänt skissförslag tecknas avtal mellan Konstkommittén och konstnären. Avtalet ska kortfattat informera om konstverkets namn, teknik, placering samt tidpunkt för Konstkommitténs slutbesiktning av det färdiga och monterade konstverket. Konstnären ansvarar för försäkring fram till slutbesiktningen.

7. I de fall då uppdraget ej genomförs på grund av faktorer som står utanför konstnärens kontroll eller om skissförslaget ej godkänns, har konstnären rätt till ett skissarvode med 10 % av konstanslaget för det aktuella projektet.

8. När Konstkommittén slutbesiktigt och godkänt konstverket erhåller konstnären slutlig ersättning enligt avtal, vilken utbetalas av Kultur- och fritidsförvaltningen.

9. Enligt regionens uppdrag till Gotlands Museum fotograferas, registreras, dokumenteras, inventeras och marknadsförs regionens samtliga stationära och flyttbara konstverk.

Stockholms stad, Stockholm konst

Stockholm konst tillkom 2008 efter en omorganisation och ersatte Stockholms konstkansli, som tidigare hanterat den offentliga konsten i staden.

Organisatoriskt är Stockholm konst en del av Liljevalchs/Stockholm konst, som är en avdelning inom kulturförvaltningen Stockholms stad. Beslut om vilken konst som ska förverkligas fattas enligt en delegationsordning av chefen för Stockholm konst eller av chefen för kulturförvaltningen. Stockholm konst svarar politiskt mot det rådgivande organet Stockholms konstråd, med sju ordinarie ledamöter och sju suppleanter, som utses av kulturnämnden.

Utöver den verksamhetsansvariga, som också är chef för Liljevalchs konsthall, är idag ytterligare två personer anställda för arbetet specifikt med den offentliga konsten: en controller/projektsamordnare och en projektadministratör. Till denna grupp är i nuläget tio konstprojektledare med olika konstnärlig verksamhetsbakgrund knutna projektvis och på konsultbasis.

Finansieringen av den offentliga konsten är genom enprocentregelns konstruktion helt och hållet projekt driven – medlen för konst avsätts

först då en kommunal förvaltning eller ett kommunalt bolag har fått ett politiskt beslut om ny-, om- eller tillbyggnad. Därutöver har Stockholm konst de senaste åren haft ett anslag om 1 mkr för inköp av lösa verk. De senaste två åren har politikerna i Kulturnämnden också anslagit riktade medel för att möjliggöra offentlig konst av mer tillfällig karaktär.

Som framgått förutsätter ett igångsättande av Stockholm konst projekt ett beslut om omgestaltning eller nybyggnad av något slag, i något av stadens bolag eller på någon av stadens förvaltningar. Hur arbetsprocessen därefter ser ut, är beroende till exempel av när konsten kommer in i processen och beställarens specifika behov.

Lena From, projektsamordnare och controller på Stockholm konst sammanfattar arbetsprocessen så här:

- Beställaren kontakter Stockholm konst – helst med en klar budget – för ett informationsmöte om projektets förutsättningar.
- Beställaren gör en formell beställning till Stockholm konst som producent/inköpsansvarig för konsten. Utan beställning kan Stockholm konst formellt inte påbörja sitt arbete.
- Stockholm konst utser konstprojektledare för uppdraget.
- I samråd med konstprojektledaren tillsätter Stockholm konst en samrådsgrupp för projektet i enlighet med enprocentregelns skrivning för staden som stadgar att det ska vara en konstkompetent majoritet i den beslutsfattande gruppen. I samrådsgruppen ingår representanter för beställaren (inklusive arkitekt och landskapsarkitekt), brukare (t.ex. personal vid en skola), Stockholm konst och – vid större projekt – två politikerrepresentanter ur Stockholms konstråd. Utöver samrådsgruppen finns arbetsgrupper i olika konstellationer för varje projekt, dit specialistkompetens vid behov kan kallas som adjungerade. Till exempel leksäkerhetsgranskare, tillgänglighetsexperter och förvaltare.
- När samrådsgruppen är tillsatt kallar Stockholm konst till ett startmöte, där konstprojektledaren delges alla inblandades förhoppningar och förväntningar på projektet, liksom de arkitektoniska och landskapsarkitektoniska förutsättningarna för arbetet. Omvänt informerar Stockholm konst om vilka möjligheter som finns ur ett konstnärligt gestaltningsperspektiv, utifrån givna budgetförutsättningar.
- Konstprojektledarens uppdrag blir nu att skriva ett konstprogram för projektet, det vill säga ett förslag på var och hur konst kan skapas för platsen eller området. Konstprogrammet är ett levande

- arbetsdokument och mer eller mindre komplext, beroende på projektets karaktär. Är uppgiften stor, som att skriva ett konstprogram för ett helt stadsutvecklingsområde, är det här som förslagen till grundläggande riktlinjer (ev. teman etc.) och val av platser för konstnärlig gestaltning skissas upp.
- Är uppgiften mindre, som att göra konst för en redan färdig vägg i en redan färdig skolmatsal–eller om platsen är så avgränsad att det mest fruktbara är att låta en konstnär själv söka platsen för sitt uppdrag–kan förslag till möjliga konstnärer att samarbeta med presenteras samtidigt som konstprogrammet läggs fram.
 - När samrådsgruppen enats om konstprogrammet och om valet av konstnärer, får de senare ett skissuppdrag. I skissinbjudan preciseras förutsättningarna för uppdraget. Konstnären får också en malld projektbudgetkalkyl att förhålla sig till när denne tillsammans med projektledaren gör budgeten för utförandet av det konstnärliga gestaltungsförslaget. Detta för att utgifter utöver arvodet för den konstnärliga idén/verket ska räknas in i projektet redan från start, till exempel arbetstid, kostnader för försäkringar, transporter, underkonsulter med mera.
 - Stockholm konst kallar till det beslutsmöte där konstnären och/eller projektledaren presenterar skissförslaget, som samrådsgruppen diskuterar och därefter antar eller avslår. Det är Stockholm konstns ansvar att se till att förslaget är moget att läggas fram innan kallelsen till samrådsgruppen går ut. I vissa projekt hålls före beslutsmötet även mellanmöten i projekten, för att konstnärerna ska kunna få respons på sitt arbete en tid in i den kreativa processen, eller om konstnärerna vill lägga fram förslag som på något sätt bryter mot förutsättningarna för skissuppdraget så att avvikelsena kan diskuteras och ev. accepteras av samrådsgruppen. Det är konstprojektledarens uppdrag att uppmärksamma samrådsgruppen på ev. mellanmötesbehov. Budgeten för projektet diskuteras och justeras eventuellt vid detta skissbeslutsmöte.
 - När skissförslaget godkänts av samrådsgruppen–och av Stockholms konstråd–upprättas ett kontrakt med konstnären, där ansvaret för ekonomi och genomförande tydliggörs mellan beställare, konstnär och Stockholm konst. Kontraktet upprättas i tre likalydande exemplar efter godkännande av alla tre parter, och det upprättas med en indexklausul för att skydda konstnären mot ev. fluktuationer vad gäller framförallt materialkostnader.

- När arbetet ska vara färdigställt avgörs så tidigt som projektet medger i nära samråd med beställaren, eftersom plats- och byggnadsintegrerade projekt är beroende av byggenas färdigställandetid. Hur lång tid det tar för konsten att komma på plats varierar alltså med projektens storlek. Arbetet sker i löpande samråd med Stockholm konstns projektledare i konstnärliga såväl som praktiska och ekonomiska frågor.
- När verket är färdiginstallerat görs en slutbesiktning av konstnären, beställaren, Stockholm konstns projektledare och ev. ytterligare expertis tillsammans. Av besiktningsprotokollet ska bland annat framgå montering, material, teknik, drifts- och underhållsbehov, och annan information om verket. Det ingår i konstnärens uppdrag att upprätta en monterings-, drifts- och underhållsbeskrivning av sitt verk.
- Efter slutbesiktningen sker en invigning och/eller överlämning av verket till dess förvaltningsansvarige ägare. Stockholm konst ansvarar för framtagning och montering av skylt, liksom för framtagning av information om konstverket.
- Garantitiden för konstverket är 2 år. Efter 2 år görs en s.k. garantibesiktning av verket, av konstnären, förvaltaren/ägaren samt representant för Stockholm konst.

Stockholm konstns principöverenskommelser med andra förvaltningar och bolag

Långsiktigt pågår arbete med att successivt förhandla fram principöverenskommelser för hur enprocentsregeln skall tillämpas så att den blir en självklar del av arbetsprocessen på både förvaltningar och bolag. Målsättningen är att konstkompetensen ska kopplas in i ett så tidigt skede som möjligt så att konst, landskapsarkitektur och arkitektur på allvar ges möjlighet att samverka till en väl integrerad helhet. Ett resultat är den principöverenskommelse som träffats med stadens exploateringskontor.

Idag finns offentlig konst med som en självklar del i diskussionen då nya områden utvecklas inom staden, från markanvisningsskedet och framåt. Det gör valet möjligt att låta konstnärer och landskapsarkitekter arbeta tillsammans, med samma uppdrag, redan från start då de nya offentliga utomhusrummen skapas.

Överenskommelsen har också gjort det möjligt att under arbetet med konstprogrammen ta helhetsgrepp kring hela stadsutvecklingsområden,

i motsats till hur det var tidigare, då den offentliga konsten kopplades på respektive genomförandeetapp. Är projektbudgetarna så små att Stockholm konst inte bedömer det vara möjligt att arbeta substantiellt på en viss plats, kan medlen idag avstås till förmån för andra lösningar, till exempel att stärka andra ekonomiskt svaga projekt. Enprocentsmedlen får idag också användas för att till exempel knyta ihop äldre bostadsområden med nya som kommer till i grannkvarteren, d.v.s. för platser som ligger i anslutning till men inte nödvändigtvis inom det nya stadsutvecklingsområde som genererat dem. Avslutningsvis kan enprocentsmedel ”förskottas” i tidiga skeden, alltså innan genomförandebeslut för nybyggnad har tagits i sin helhet. ”Förskottet”, som i första hand används för utrednings- och skissfaserna, räknas sedan av när enprocentsbeloppet fastställts i genomförandebeslut.

En motsvarande principöverenskommelse på fastighetssidan är den med Micasa Fastigheter, som äger och förvaltar Stockholms stads alla omsorgsfastigheter (trygghetsboenden, seniorboenden, studentbostäder m.fl.).

Dessa överenskommelser har lett till helhetsintegrerade gestaltningar av ett nytt slag i Stockholms stad.⁴⁰ Att konstkompetensen tidigt kopplas in som likvärdig part till planerare och landskapsarkitekter, i stället för att bli till ”ad hoc” som en kommentar till ett redan färdigt gestaltat utomhus eller inomhusrum, har möjliggjort nya samarbeten, vilka fött nya tankar om de offentliga rummens utformning. Möjligheten att avstå detta samarbete för att i stället arbeta kommenterande med den offentliga konsten kvarstår fortfarande, men är när det görs idag ett medvetet val och inte det enda kvarvarande alternativet. En stor vinst som Stockholm konstns beställare gärna framhåller i sammanhanget, är också att de ekonomiska resurserna för gestaltningen som helhet kan användas mer effektivt.

Centralt i det långsiktigt strategiska arbetet är att skapa samverkansprojekt mellan stadens olika förvaltningar och bolag, det vill säga komma bort från det stuprörstänkande som allmänt anses vara det största hindret för en långsiktigt hållbar stadsutveckling.⁴¹

⁴⁰ De leder i någon mån i bevis tesen att konst och arkitektur tillsammans kan uppnå ”ett nytt tredje”, d.v.s. någonting som inte är entydigt varken konst eller arkitektur, vilken drivs av Catharina Gabrielsson i avhandlingen *Att göra skillnad*, Stockholm 2007.

⁴¹ Se till exempel Lena From, *Långsiktigt hållbar stadsutveckling*, Stockholm 2011.

Fyrbodals kommunalförbund – kommunal samverkan

Projektet *Offentlig miljö som konstform* har drivits i Fyrbodals kommuner mellan 2007–2012. Projektet syftade till att genom seminarier, inspirationsdagar och konstnärligt konsultarbete öka graden av delaktighet och medverka till helhetstänkande och långsiktighet kring offentlig konst, arkitekturfrågor och offentligt planeringsarbete.

Projektet drevs av Fyrbodals kommunalförbund, en samarbetsorganisation för 14 kommuner i norra Västra Götaland. Kommunalförbundet har en rådgivande funktion med uppgift att föra in ny kunskap och nya idéer i de kommunala organisationerna. Det möjliggör också utvecklingsåtgärder som kommunerna inte skulle kunna genomföra var för sig.

Kommunernas val att samarbeta i frågan kring offentlig gestaltning initierades av de kulturansvariga och har sin hemvist inom fokusområdet Kultur.

Projektet startade som *Konst i offentlig miljö*, med fokus på den offentliga konsten och den konstnärliga kompetensen i kontexten av den offentliga miljön. Tidigt skiftades dock fokus till gestaltningen av den offentliga miljön som helhet. Konsten kunde inte själv lösa de befintliga problemen med den offentliga miljön eller själv skapa goda miljöer. För att skapa attraktiva orter att trivas i är offentlig konst som objekt en faktor. Andra viktiga element är aktiviteter, rumslighet, belysning, möblering, grönska och trafikplanering, material och vyer. Med denna fokusförändring stärktes vikten av samverkan, både inom kommunens organisation och mellan gestaltungs-kompetenser. Skiftet innebar ett bredare anslag med mer djupgående förändringar och en initierad samverkan med potential att ha en positiv inverkan också utanför gestaltungsfrågorna i kommunens arbete.

Ett viktigt redskap i projektets utvecklingsarbete var framtagandet av ett styrdokument⁴², *Offentlig miljö som konstform–Fyrbodalmodellen* som togs fram i samarbete med Fyrbodals 14 kommuner. Dokumentet är ett ramverk för hur kommunen ska arbeta med gestaltningen av den offentliga miljön, med det övergripande målet att skapa funktionella och stimulerande offentliga rum. Huvudpunkten är skapandet av förvaltningsöverskridande beredningsgrupper för offentlig miljö, med ansvar för att driva frågan om kvalitet i gestaltningen.

Styrdokumentet föreslår också att respektive kommun avsätter motsvarande 1 % av investeringsbudgeten till konstnärlig gestaltning av

⁴² <http://www.fyrbodal.se/dettajobbarvimed/kultur/offentligmiljosomkonstform/fyrbodalmodellen.4.41b1d7e3135cb13e3543c5c.html>

offentliga miljöer. Styrdokumentet antogs av Fyrbodals direktion i oktober 2010 och har stått i fokus under projektets slutfas.

I december 2012 har elva kommuner antagit styrdokumentet. De övriga tre har ännu inte kommit till beslut. Åtta förvaltningsövergripande beredningsgrupper har skapats. En kommun har avsatt motsvarande 1 % av investeringsbudgeten till konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer. Alternativa former för finansiering har också tagits fram.

När projektet avslutas i december 2012 fortsätter den långsiktiga utmaningen att implementera styrdokumentet och etablera en praktik av de nya idealen för Fyrbodals kommuner.

Fyrbodalprojektets tankar och erfarenheter kring förvaltnings- och kommunal samverkan

De relativt små kommunerna i Fyrbodals kommunalförbund har olika förutsättningar för att arbeta med gestaltungsfrågor. Behovet av att lära av varandra och utbyta erfarenheter är också stort. Tillsammans blir man starkare. Den kommunala samverkan i gestaltungsfrågorna innebär samlade och delade resurser, vilka möjliggör en större satsning. De olika förutsättningarna kräver också att det finns en flexibilitet och öppenhet för lokala förhållanden.

I den kommunala verksamheten arbetar en mängd olika förvaltningar med den offentliga miljön, på uppdrag av respektive nämnd. Framför allt berörs förvaltningar med samhällsplanerande, kulturstödande samt bygg- och tekniska funktioner. Ansvaret är oftast uppdelat i "stuprör" och vanligtvis förekommer ingen vidare dialog mellan olika verksamheter. Olika förvaltningar har också skilda verksamhetskulturer, motiv och arbetssätt. Ibland uppstår direkta konflikter mellan olika verksamheter, vilka kan få stora konsekvenser i den offentliga miljön. För att undvika konflikter, men också för att utnyttja den potential som finns i ett samlat arbete finns ett behov av att etablera en samsyn och koordinera insatserna.

För att höja kvaliteten på gestaltningen av den offentliga miljön behövs ett helhetsgrepp. Konstnärlig gestaltning behöver samspela med rumslighet, belysning, möblering, grönska, trafik och aktiviteter. De verksamheter som ansvarar för de olika funktionerna behöver således också samarbeta. Förvaltnings-överskridande samverkan är en förutsättning för att kommunen ska kunna bli en bättre beställare av gestaltungsuppdrag. Det öppnar också upp för att konstnärlig kompetens kan komma in tidigt och bli integrerad i processen.

Att skapa samverkan över förvaltningsgränser är dock en utmaning. Det finns en viss stelhet i de etablerade formerna och en tröghet i att förändra organisation och rutiner. Man är ofta ovan att samlas och föra en dialog över förvaltningsgränserna, i synnerhet om de strategiska frågorna, och att arbeta tillsammans. Det tar tid att hitta former för hur en samverkan- eller organisation arbetar.

Processen kring att i samverkan ta fram ett styrdokument och dess implementering i Fyrbodal

Ett ursprungligt mål i projektet var att medverka till att ta fram konstplaner i de inblandade kommunerna. Det skulle dock visa sig att konstplaner inte var ett lämpligt verktyg för att möta det befintliga behovet, i ljuset av fokusförändringen i projektet. Processen som ledde fram till skapandet av styrdokumentet inleddes då man i projektets början startade förvaltnings-överskridande projektgrupper i varje kommun.

Arbetet påbörjades med att gruppens medlemmar valde en plats i sin kommun som man ansåg hade goda kvaliteter. Platsen blev fokus för den inledande dialogen och kommande projektarbete. Att komma ut, titta på de offentliga rummen och tillsammans prata om gestaltungsfrågorna på plats, i verkligheten, var något helt nytt. Det blev ett genombrott i kommunikationen och ett sätt att överbrygga skillnaderna mellan de olika förvaltningarnas särskiljande retorik. Situationen möjliggjorde att ett gemensamt språk kring platserna och gestaltungsfrågorna kunde skapas, en förutsättning för fortsatt samverkan.

Då bilden breddades och fler funktioner blev en del av diskussionen identifierades snart ett behov av att inventera beslutsprocesserna. För att komma vidare behövde man skapa sig en tydligare bild av hur beslutsprocesserna såg ut idag.

Inventeringen av beslutsprocesserna förtydligade komplexiteten i den mångfald av aktörer, instanser och processer som är inblandade och också att många beslut som påverkar gestaltningen av den offentliga miljön inte är direkt kommunala. Kommunala bolag och privata markägare, fastighetsägare och exploatörer är alla aktiva parter i de offentliga rummen.

För att förändra gestaltning av offentliga miljöer krävs en förändring av hur det kommunala arbetet organiseras, i den egna verksamheten och gentemot de externa aktörerna. Styrdokumentet blev metoden som samlade tankarna i utmaningen att ta sig an en sådan förändring.

Fyrbodals 14 kommuner var alla delaktiga i formuleringen av styrdokumentet, som skapades för att vara ett öppet ramverk. Kommunerna varierar i storlek från små till medelstora kommuner. Förutsättningarna i organisation och resurser varierar därför avsevärt i området. Styrdokumentet *Offentlig miljö som konstform–Fyrbodalmodellen* behövde därför lämna möjlighet för varje kommun att hitta sin egen modell. Styrdokumentet innehåller projektets idémässiga fundament kring människan i arkitekturen och som bör prägla kommunernas fortsatta arbete och förslag till hur man ska organisera det kommunala arbetet med offentlig gestaltning. Fyrbodalmodellen, som det formuleras bl.a. i slutrapporten⁴³, består av fyra huvudsakliga punkter.

1. *Att med utgångspunkt från kunskapen om människan, människans sinnen och med människan som måttstock skapa funktionella och stimulerande offentliga miljöer.*

2. *Att varje kommun utser en förvaltningsöverskridande beredningsgrupp för offentlig miljö med ansvar för offentlig gestaltning och konst i offentlig miljö.*

3. *Att gruppen ska fungera som referensgrupp för all offentlig miljö, oavsett upplåtelseform och grovt fördela årliga resurser för konstnärlig gestaltning.*

4. *Att varje kommun avsätter 1 % av budgeten för kommunala investeringar till att användas för konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer.*

I december 2012 har elva av Fyrbodals 14 kommuner antagit styrdokumentet. De tre återstående kommunerna bereder ärendet och förväntas komma till beslut under 2013. Åtta förvaltningsöverskridande beredningsgrupper har skapats. En kommun har avsatt motsvarande 1 % av investeringsbudgeten till konstnärlig gestaltning av offentliga miljöer. Två kommuner har avsatt en fast summa, som i storleksordning i princip kan jämföras vid 1 % av investeringsbudgeten. Lokala anpassningar har överlag gjorts vid antagande av styrdokumentet, med olika undantag och tillägg. Det har också funnits en stor variation i anslaget och motivationen kring frågorna.

Finansieringen har varit den stora stöttestenen. Det har på de flesta håll varit svårt att få politiskt gehör för att öronmärka medel till konstnärlig gestaltning. I projektet har man resonerat så att beredningsgruppen och därmed det pågående samtalet också är viktigare än avsatta medel.

⁴³ <http://www.fyrbodal.se/download/18.4a51e59913b817e916674e/1355921879407/OMSK+Slutrappport+121219.pdf>

Gruppens funktion är vidare än att hantera särskilt avsatta medel för konstnärlig offentlig gestaltning.

Bland de viktigaste uppgifterna är att förändra kommunens förhållningssätt och rutiner i gestaltningsfrågor och driva arbetet mot att styrdokumentets ideal genomsyrar hela organisationens arbete. Det handlar främst om att säkerställa en högre kvalitet i befintliga investeringar. Även sammansättningen av beredningsgrupperna ser tämligen olika ut. De skapade beredningsgrupperna har formulerat och tagit sig an sin uppgift på olika sätt. Variationerna beror både på politiska ställningstaganden och lokala behov och möjligheter. För att nå en positiv utveckling har det varit viktigt med anpassning till lokala förutsättningar. Variationen har skapat en bredd i Fyrbodalmodellen och kommer framöver att visa på flera möjliga vägar för kommuner att hantera gestaltning av offentlig miljö.

Från erfarenheterna av den tidiga implementeringen av styrdokumentet har man samlat fyra vägvisande lärdomar. Ett genomarbetat beslutsunderlag där samverkan mellan aktuella aktörer redan från början definierat förutsättningarna för och organisation av gruppens arbete bäddar för en smidigare implementering.

Gruppen behöver ha ett tydligt uttalat mandat och förankring i politik och ledning. Här är gruppens sammansättning och representation avgörande. Både personligt engagemang och mandat är viktiga aspekter. Det finns en risk att frågorna endast bärs av ett fåtal personer och omsättningen av personal kan vara stor över tid. Målet är att förankra styrdokumentets intentioner i hela den kommunala verksamheten, där gruppen kan bli ett samlande organ för ett omfattande arbete.

Implementeringen av styrdokumentet är ett långsiktigt arbete. För att behålla energin i arbetet är möjligheten att få tillskott av nya perspektiv, kunskap, inspiration och goda exempel mycket värdefullt. Forum för erfarenhetsutbyte och dialog kring både de stora strategiska frågorna och de praktiska detaljfrågorna behövs för att vidga vyerna. För att komma igång med en praktisk verksamhet i aktuella projekt är timing och framförhållning avgörande. Det gäller att vara med från första början och våga pröva sig fram.

7. Offentlig upphandling

Frågan om offentlig upphandling har inte varit en huvudfråga i Konstnärsnämndens enkät och därför har inte fördjupade analyser kunnat göras. Samtidigt har det varit svårt att helt utelämna ämnet eftersom det är en omdiskuterad realitet för tjänstemän, konstnärer och andra som arbetar med offentlig konst. I detta kapitel försöker vi kort beskriva lagen och dess betydelse när offentliga beställare ska köpa konstnärliga tjänster.

Lagen om offentlig upphandling

Lag (2007:1091) om offentlig upphandling, LOU, reglerar hur myndigheter och annan verksamhet som finansieras med allmänna medel får agera när de köper (upphandlar) varor, tjänster och entreprenader.

Lagen bygger på ett EU-direktiv.

Regelverket för offentlig upphandling bygger på ett EU-direktiv och är till stor del likadan inom hela den Europeiska Unionen. Utöver direktivet finns en nationell lagstiftning som mer detaljerat reglerar upphandling, Lag (2007:1091).

Grundprinciperna som direktivets regler bygger på är objektivitet och öppenhet. Myndigheterna (stat, kommun, landsting, region) ska enligt reglerna vara sakliga och välja leverantör med hänsyn enbart till det som köps. Valet av leverantör ska ske på affärsmässig grund och baseras på vilken leverantör som erbjuder den bästa varan/tjänsten till de bästa villkoren. Reglerna syftar till att ge alla leverantörer, oavsett nationellt ursprung, möjlighet att tävla på samma villkor i varje upphandling.

Tröskelvärdet avgör upphandlingsförfarandet. Tröskelvärde är ett beloppsvärde som avgör om en upphandling ska ske enligt de direktivstyrda eller de nationella reglerna (15 kap. LOU). De är fastställda till en nivå där företag inom EU/EES förväntas vara intresserade av att lägga anbud över nationsgränserna. Tröskelvärden för offentlig upphandling är vanligtvis giltiga i tvåårsperioder. Den senaste ändringen skedde den 1 januari 2012.

Olika regler gäller beroende på om en upphandlings värde överstiger eller ligger under tröskelvärdet. Tröskelvärdet för statliga myndigheter är 1 233 401 kr. och för övriga upphandlande myndigheter (kommun, landsting, allmännyttiga bolag m.m.) är tröskelvärdet 1 897 540 kr.

Fast beloppsgräns för direkt upphandling, begreppet ”lågt värde” har ersätts med fasta beloppsgränser som anges i lagtexten. Samma belopp gäller för alla upphandlande myndigheter, dvs. både stat, kommun, landsting och offentligt ägda bolag. I LOU går direktupphandlingsgränsen vid kontrakt med ett värde om cirka 284 631 kronor. Beloppsgränsen beräknas utifrån tröskelvärdet.

En direktupphandling är en upphandling utan krav på annonsering och innebär ett enklare förfarande jämfört med övriga upphandlingsförfaranden i LOU. Direktupphandling ska alltid ske med hänsyn till de grundläggande EU-rättsliga principerna för offentlig upphandling – icke diskriminerande, likabehandling, proportionalitet, öppenhet och ömsesidigt erkännande. Direktupphandling är bara tillåten enligt 15 kap i. LOU, dvs. vid upphandlingar under EU:s tröskelvärde och av s.k. B-tjänster. I förteckningen över tjänstekontrakt (B-tjänster), kategori 26 anges kulturverksamhet.

I kammarkollegiets vägledning om direktupphandling⁴⁴ beskrivs tre tillfällen när direktupphandling får ske:

1. Direktupphandling pga. lågt värde–fast beloppsgräns. Sedan 2010 gäller en fast beloppsgräns för när det är tillåtet att direktupphandla. Om värdet är under detta belopp är det tillåtet att direktupphandla (15 kap. 3 § 2 stycket).

2. Direktupphandling pga. synnerliga skäl. Direktupphandling är tillåten om det finns synnerliga skäl, vilket bl.a. avser oförutsedda händelser som den upphandlande myndigheten inte själv kunnat råda över.

3. Direktupphandling pga. att det inte är lämpligt att begära in anbud genom annonsering. I vissa situationer har det inte ansetts lämpligt att annonsera en upphandling, varför en direktupphandling är tillåten. Exempel på det är vissa fall av kompletterande leveranser från en tidigare leverantör, att det som ska upphandlas av tekniska och konstnärliga skäl (LOU 4 kap.5 § 2 p) eller pga. ensamrätt endast kan tillhandahållas av en viss leverantör och vid synnerlig brådska.

Vid direktupphandling görs ett undantag från lagens krav på annonsering och öppen konkurrens. Alla undantag från lagens huvudsakliga bestämmelser ska tolkas restriktivt. Den som genomför en direktupphandling har bevisbördan för att det finns sådana omständigheter som motiverar att en direktupphandling behöver genomföras.

⁴⁴ http://www.upphandlingsstod.se/sites/default/files/direktupphandling_kort_reviderad120214_12pkt.pdf

Kammarkollegiets vägledning beskriver konstnärliga skäl mer utförligt:

”När det gäller konstnärliga skäl kan det handla om att en myndighet vill köpa in ett unikt originalverk och då är undantaget tillämpligt. Det krävs dock att den upphandlande myndigheten kan visa varför bara en leverantör kan leverera det verk som efterfrågas. Vid upphandling av konst kan en upphandlande myndighet även vilja välja leverantör utifrån en estetisk bedömning. Det kan vara svårt att avgöra om ett anbud är ekonomiskt mer fördelaktigt än ett annat, och frågan om det finns ett annat, likvärdigt konstverk kan ofta inte bestämmas annat än utifrån myndighetens subjektiva uppfattning. Det kan då vara aktuellt med en direkt upphandling.

Konkurrensverket tolkar undantagen på sin hemsida⁴⁵:

”Enligt 4 kap. 5 § 2 p respektive 15 kap. 3 § 2 st. LOU får en upphandlande myndighet under vissa i lagen angivna förutsättningar använda sig av ett så kallat förhandlat förfarande utan föregående annonsering. De skäl som anges är bl.a. konstnärliga skäl. Undantaget innebär att den upphandlande myndigheten kan inskränka sig till att begära anbud genom att skriftligen kontakta endast en leverantör om bl. a. konstnärliga skäl gör att bara denna leverantör kan leverera det som myndigheten vill köpa. För att undantaget beträffande konstnärliga tjänster ska vara tillämpligt krävs således att det endast finns en viss leverantör som kan leverera utifrån en specifik kravbild. Enbart det faktum att det är fråga om en konstnärlig tjänst innebär inte att undantaget blir tillämpligt. Det ska vidare tydligt framgå varför just denna leverantör är den enda som kan utföra uppdraget. Undantaget ska tillämpas restriktivt”.

Konkurrensverket beskriver att undantaget ska tillämpas restriktivt men anger att unika konstverk kan undantas. Om en upphandlande myndighet, ett museum eller liknande, vill köpa in ett originalverk av en viss konstnär för att komplettera sina samlingar bör man kunna göra det genom direktupphandling.⁴⁶

Utöver de ovan beskrivna undantagen finns också i LOU något som benämns som projekttävlingar (LOU 4 kap.9 §). Projekttävlingar kan användas vid konstnärliga gestaltningsuppdrag. Det är ett mer designat förfarande för den här typen av upphandlingar. De måste annonseras, men kan begränsas till ett visst antal deltagare. Kriterier ska fastställas

och en jury, till övervägande del bestående av konstkunniga personer, ska utse ett vinnande bidrag.

Kammarkollegiet skriver i sin vägledning:

”om den upphandlande myndigheten efter projekttävlingen vill tilldela ett tjänsteavtal till vinnaren av tävlingen, dvs. inte bara köpa ritningen eller projektbeskrivningen, kan det ske genom en direktupphandling”.

7.1 Upphandling av offentlig konst

Historiskt sett har det när det gäller upphandling av offentlig konst varit vanligt att tilldela konstnärer direkta uppdrag eller selektivt välja några för tävling. Många beställande myndigheter väljer fortfarande möjligheten att direktupphandla.

Det finns ett par rättsfall gällande offentlig konst på Konkurrensverkets hemsida som visar på olika resultat. I ett mål från Regeringsrätten (RegR mål nr 8272-08) uttalas att en allt för allmänt hållen beskrivning av uppdraget inte ansågs tillräckligt för att undantaget skulle vara tillämpligt.⁴⁷

Ett tidigare mål (RegR mål nr 1595-06) handlar om en kommun som gett ett uppdrag till en konstnär utan föregående annonsering, avseende konstnärlig gestaltning till ett konsert- och kongresshus. Regeringsrätten angav här att kommunen hänvisat till anskaffningens särskilda karaktär (bl.a. ett tidsbestämt byggnadsanknutet konstprogram för en kommuns konsert- och kongresshus som var under uppförande) och till att beslutet föregåtts av bedömningar av en större krets av konstnärer och att detta urval gjorts av en särskilt tillsatt sakkunnig kommitté. Regeringsrätten fann i detta mål att kommunen hade kunnat påvisa att förutsättningarna för undantaget förelåg.

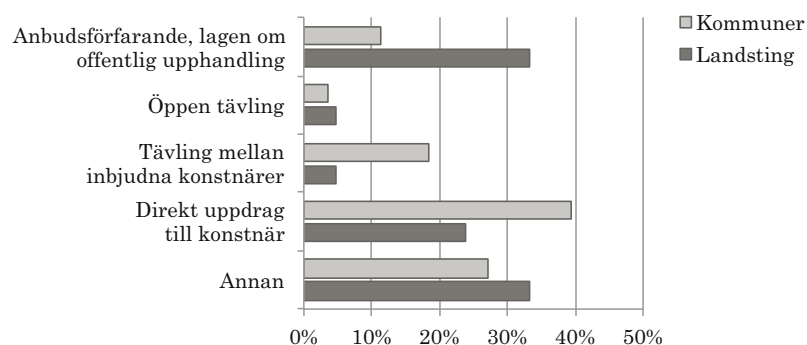
⁴⁵ http://www.kkv.se/t/Page.aspx?id=5857#konstnarliga_skal

⁴⁶ <http://upphandling24.idg.se/2.1062/1.240908/konkurrensverket-svar-konst-kopa-konst>

⁴⁷ http://www.kkv.se/beslut/_0921105859_001.pdf

7.2 Hur ser upphandlingen av offentlig konst ut idag

Diagram 19. Hur får konstnärerna oftast uppdragen av kommuner/landsting?

På enkätfråga om hur konstnärerna oftast får uppdrag visar diagram 19 att 11 % av de svarande kommunerna ger uppdrag till konstnärer genom anbudsförfarande. Motsvarande uppgift inom landstingen var 33 %. Vanligast för kommuner är enligt enkätsvaren ”Direkta uppdrag till konstnärer” med närmare 40 %. Det är en hög procentandel som säkert kan förklaras av uppdragets ekonomiska storlek och att många upphandlingar inte omfattas av EU-direktivet utan endast av LOU (15 kap. 3 § 2 stycket) som möjliggör en direktupphandling under beloppsgränsen. Ytterligare en tolkning är att många av respondenternas konstnärliga uppdrag är ekonomiskt relativt små. För landsting och regioner är det endast ca 24 % som uppger att de gör direktupphandlingar.

Svarsalternativet ”Tävlingar mellan inbjudna konstnärer” är ganska vanligt bland kommuner. Alternativet ”Annan” förtydligar att uppdragsgivaren använder olika förfaranden beroende på projektets storlek och art. Någon kommun anger här att extern konsult anlitas.

Staten, genom Statens konstråd, arrangerar tävlingar eller tillämpar (genom en utarbetad kravspecifikation) i vissa fall undantaget i LOU.

Rent praktiskt måste offentliga beställare (myndigheter och annan verksamhet som finansieras med allmänna medel) av konstnärlig offentlig gestaltning förhålla sig till LOU. Det bör göras ett medvetet val av upphandlingsprocess innan ett konstnärligt projekt inleds och en analys över vilket upphandlingsalternativ man ska välja. Förr var det mer regel än undantag att den konstansvarige tjänstemannen eller ett politiskt beslutsorgan valde en konstnär tidigt i processen.

I och med LOU har detta ersatts av en sakkunnig kommittés eller jury:s samlade bedömning. Valet av konstnär blir på så sätt en konsekvens av de kriterier som den upphandlande enheten har satt upp för den offentliga byggnad eller miljö som ska gestaltas. Målet är att valet av konstnär ska präglas av objektivitet och professionalism och urvalsgruppens sammansättning är därför ett avgörande steg i upphandlingsprocessen.

Det förekommer på flera håll i landet att särskilda upphandlingsavdelningar sköter all upphandling inom myndigheten. Det är inte heller ovanligt att externa upphandlingskonsulter anlitas.

Det finns bland flera konstnärer och tjänstemän ett missnöje och osäkerhet kring när och hur upphandlingen av konstnärliga uppdrag ska göras. Till en viss del kan det säkert förklaras av att det är en relativt ny process och att det på flera håll saknas rutiner, vi har också förstått att arbetet med processen kan bli arbetsbelastande och administrativt betungande. Likaså finns en oro över att ekonomi och juridik ses som överordnade konstnärlig kvalitet.

Utifrån ett demokrati- och mångfaldsperspektiv är det positivt att konstnärliga uppdrag offentliggörs och att fler konstnärer kan komma i fråga. Det finns här, som inom andra områden, en tendens att uppdrag cirkulerar bland redan kända och etablerade konstnärer. Det kan vara svårt att som konstnär etablera sig och komma ifråga för uppdrag. Hur uppdragsbeskrivningen vid en offentlig upphandling utformas påverkar vilka konstnärer som kan komma ifråga. Efterfrågar man nytänkande och variation bör beskrivningen inte lägga tonvikt på referensobjekt utan vara mer öppet beskrivande. Efterfrågar man istället erfarenhet och kompetens inom ett område kan man i större utsträckning fråga efter tidigare utförda arbeten.

Enskilda bild- och formkonstnärer är i regel enmansföretagare och måste i sitt företag hantera många olika roller. Konstnärskommitténs rapport ”Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster” (2011)⁴⁸ visar på att konstnärer inom alla konstområden lägger ned mycket tid på administrativt arbete. Därför är det utifrån en konstnärs perspektiv angeläget att anbudsförfaranden vid offentliga upphandlingar inte blir alltför komplicerade och administrativt betungande.

Det varierar hur olika beställare av offentlig konst har hanterat upphandlingsfrågan. Statens konstråd med flera kommuner har hanterat flera överklaganden och hävdar undantaget för konstnärliga skäl och vunnit

⁴⁸ http://www.konstnarsnamnden.se/Sve/Informationssidor/PDFer/KN_Inkomster-na_2011_Inlaga_korr02.pdf

gehör för det. Ett stort antal överklaganden i Sverige är gjorda av en och samma konstnär.

I de projekt där Statens konstråd hävdar undantaget för konstnärliga skäl i LOU har konstrådet tillsatt en grupp av fackfolk och gjort en noggrann kravspecifikation för uppdraget som legat till grund för urvalsprocessen vid valet av konstnär. I vissa andra projekt har man använt sig av offentliga tävlingar för att annonsera uppdrag.

Stockholms läns landsting har å sin sida byggt upp en modell – en internetbaserad konstnärbas där alla konstnärer som vill kan skapa en presentation, lägga in CV samt hänvisning till ev. hemsida. Varje uppdrag utannonseras och som konstnär måste man göra en intresseanmälan till respektive uppdrag. Urvalsgruppen får därigenom ett underlag av anmälda konstnärer att arbeta vidare med.

Västra Götalandsregionen arbetar på ett liknande sätt. På en hemsida annonseras uppdraget ut och konstnärer anmäler sitt intresse. Större uppdrag utannonseras på flera sätt. Regionen har använt det nya systemet i två år. Västra Götalandsregionen hävdar att upphandlingen innebär ett visst merarbete men också möjligheter att komma i kontakt med nya konstnärskap. Såväl Stockholms läns landsting som Västra Götalandsregionens system är öppna för konstnärer inom hela EU.

Det framkom på ett seminarium, som hölls den 7 november 2013, arrangerat av Sveriges fritids- och kulturchefsörening och Statens konstråd en del erfarenheter om upphandling av offentlig konst. Flera deltagare tog upp att största fördelen med offentlig upphandling var möjligheten till den ökade bredden av konstnärer. Några tog upp att kravet på att formulera uppdragen och beslut leder till en ökad professionalisering av den beställande sidan. En uppdragsspecifikation hjälper ofta till att få ett kvalitativt resultat på gestaltungsuppdraget.

Men tillämpningen av LOU tar också mycket tid och resurser. Någon betonade vikten av att inte lägga alla medel på förarbetet. En annan var orolig för att man låser in konstnärerna i uppdragsbeskrivningarna, att den konstnärliga friheten och processen begränsas. Det kan finnas en risk att uppdragsbeskrivningen blir förutsäggande och att det därför finns ett behov av att i kravspecifikationen vidga visionerna.

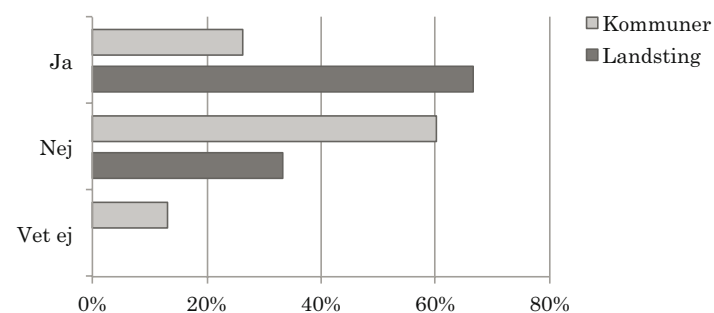
8. Bild- och formkonstnärens roller

I det här kapitlet redogörs för hur landsting/regioner och kommuner besvarat frågan om konstnärernas medverkan i planerings- och byggprocesser. I samband med detta beskrivs Fyrbodalsmodellen, ett exempel på hur ett kommunalförbund har arbetat med den kommunala organisationen för att bana väg för en utvidgning av konstnärliga uppdrag i gestaltning av offentlig miljö. Fallstudier med intervjuer från medverkande i Annedalsprojektet i Stockholm, samt projektet *Konst som resurs* i Kramfors, Väster-norrland presenteras. Konstnärens ersättning diskuteras också.

8.1 Konstnären i planerings- och byggprocess

Att konstnärer deltar i planerings- och byggprocesser är vanligare bland landsting/regioner än bland kommuner. På denna fråga har storstäder värden över medel, medan pendlingskommuner, turism- och glesbygdskommuner har värden under medel. Kartläggningen visar här som så ofta i sammanställningen att frågan hänger ihop med omfattningen av byggprojekt. Där det sker regelbundet finns också en uppbyggd organisation där konstnären är en resurs redan i planeringsstadiet.

Diagram 20. Deltar konstnärer som konsulter i planerings- och byggprocesser?

Den konstnärliga kompetensen kan i flera fall innebära mer av idéutveckling än att fysiskt gestalta slutgiltiga och objektsbundna offentliga konstverk. När konstnärlig kompetens kommer i fråga tidigt i plan- och byggprocesser kan konstnären mer likställas med andra yrkesgrupper som

arkitekter och landskapsarkitekter. Konstnären ges en konsultativ roll, vilket kan ses som en utvidgning av den traditionella konstnärsrollen och arbetsmarknaden för offentlig konst. I sådana uppdrag ersätts konstnären likvärdigt med andra som ingår i planerings- eller arbetsgruppen. En sådan utveckling av den utvidgade konstnärsrollen kan ofta ha en positiv påverkan på ersättningsnivåer till konstnärer.

8.2 Fyrbodalsmodellen och konstnärens roller

Fyrbodals kommunalförbund har under åren 2007–2012 drivit ett projekt för att inspirera kommunerna att använda sig av konstnärlig kompetens och öka graden av delaktighet för gestaltning av offentlig miljö. Kommunerna har genom samverkan kunnat göra utvecklingsinsatser på området som de inte kunnat genomföra var för sig. Projektet har finansierats av Fyrbodals 14 kommuner, kommunalförbundet, Västra Götalandsregionen samt med ett stimulansbidrag från Framtidens kultur. Exemplet Fyrbodals finns beskrivet tidigare i rapporten, i beskrivningen av beslut och organisation, kapitel 6. Här koncentrerar vi oss på hur kommunalförbundet har sett på konstnärens kompetens i samband med skapandet av offentliga miljöer.

I projektet *Offentlig miljö som konstform* från Fyrbodals, beskrivs tre roller för den konstnärliga kompetensen i de offentliga rummen.

- Den första rollen i form av skapande av konstnärliga objekt som en del av gestaltningen av den offentliga miljön för skönhet, överraskning, eftertanke och stimulans.
- Den andra som en undersökande och rumsgestaltande, aktivt deltagande part i programarbete och planeringsprocess för hela miljöer.
- Den tredje som katalysator för samtalet om det offentliga rummet.

Potentialen i dessa tre roller anser man i ett kommunalt sammanhang bör hanteras mer aktivt. I projektet *Offentlig miljö som konstform* läggs störst vikt vid utvecklings-potentialen hos de två senare beskrivningarna, kring konsten som undersökande aktör i planeringsprocessen och som katalysator för samtalet om de offentliga rummen.

Mia Börjesson, processledare (2011–2012) för *Offentlig miljö som konstform* menar att kommunen behöver inse sin roll som marknadsstyrande aktör och beställare av konstobjekt och konstnärlig gestaltning i offentlig miljö och därmed ta initiativ och utnyttja möjligheten att styra utvecklingen mot kvalitet och samverkan. Som stor beställare kan kommunen efterfråga dels konstnärlig medverkan i plan- och bygg-

processer, dels konstnärliga verk som förhåller sig till rum, plats och helhetsgestaltning. Den kan också efterfråga samverkan i gestaltande team av exempelvis konstnär och arkitekt tillsammans. För detta krävs att program skrivs på ett genomtänkt sätt för att nå hög kvalitet i både process och resultat.

Inom kommunal verksamhet finns en utvecklad erfarenhet och kunskap om upphandlingar av teknik och funktion vid projektering. Gestaltning och utformning av offentlig miljö är svårare att kravsificera. Det är därför viktigt att inom kommunerna utveckla och fördjupa kunskapen om programarbete och upphandling när det gäller gestaltning. För att stärka den kommunala kompetensen när det gäller gestaltungsfrågor inom konst och arkitektur kan vid behov externa konsulter med kompetens anlitas. Detta kan innebära att konstnärer och arkitekter bjuds in i processen för att definiera problemställningar, mål och ramar i ett kommande projekt.

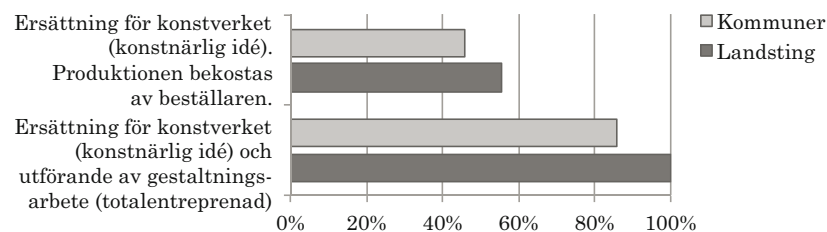
Mia Börjesson menar vidare att efterfråga och bjuda in konstnärer som del av ett gestaltande team är ett sätt att skapa en gestaltning med helhetssyn och djup, då kreativa processer tillåts växa och skapa synergier tillsammans.

8.3 Konstnärens ersättning

Av enkätsvaren kan konstateras att konstnärerna i stort sett alltid ersätts ekonomiskt om man blivit utvald för att lämna in ett skissförslag, 83 % av kommunerna och 94 % av landsting/regioner lämnar ersättning för det. Vid öppet tävlingsförfarande och ibland i samband med LOU lämnar konstnären ofta in en enklare skiss med en budget som en offert utan ersättning. Vid sådana öppna tävlingsförfaranden är det vanligt att några konstnärer väljs ut för att skissa vidare och då brukar ett skissarvode utgå.

En vanlig modell är att skissarvode brukar ligga på 10 % av totalbudget och att resterande belopp betalas ut i omgångar varav ett slutgiltigt belopp i regel betalas ut efter genomförd slutbesiktning. Beroende på kostnaderna för framställningen av konstverket kan inte den totala ersättningen alltid delas rakt av eftersom vissa konstnärliga projekt kan innefatta stora materialkostnader. För att sätta igång projektet behöver konstnären oftast en första utbetalning. Det är också viktigt att i avtal formulera hur eventuella oförutsedda kostnadsökningar för material ska hanteras, så att inte konstnären ensam står för det risktagandet.

Diagram 21. På vilket sätt ersätts konstnärerna ekonomiskt?

I frågan till diagram 21 var båda svarsalternativen möjliga. Flera kommuner och landsting/regioner svarar att det varierar på vilket sätt konstnärerna ersätts beroende på typ av uppdrag. Ibland får konstnären ersättning för konstverket (konstnärliga idéerna) som sedan kommunen verkställer. Vanligast tycks ändå vara att konstnären får en totalentreprenad. Med det menas att konstnären i budgeten anger ersättning för konstverket och arbetet med att framställa verket inklusive material.

Den här ersättningsprincipen tenderar att fokusera på arbetsinsatsen. När konstnärer lämnar in en budget för ett uppdrag är det vanligt att de främst tar upp en kostnad för egen arbetsinsats/material och inte för konstverket som sådant.

Att konstnärer i större utsträckning går in tidigare i processen och samverkar med andra gör att förutsättningarna för ersättningen förändras. Konstnärer likställs med andra yrkesgrupper som arkitekter, landskapsarkitekter m.fl. Samtidigt innebär det också att konstnären inte heller kan hävda sin egen insats annorlunda än andra i gruppen. Det blir då svårare att hävda en enskild upphovsrätt om det slutgiltiga resultatet bygger på en samverkan med andra. Det kan bli svårt att särskilja vad som är det konstnärliga verket och därför svårare att hävda en ideell upphovsrätt samt betalning för ett verk. En sådan konstnärroll kan innebära att de direkta ersättningarna, ersättning för konsultativa tjänster, blir högre men att de indirekta ersättningarna, ekonomisk upphovsrätt, minskar eller avtar.

8.4 Exemplet Annedal, Stockholm

Den nya stadsdelen Annedal ligger intill Bällstaån i Stockholms kommuns nordvästra hörn och gränsar mot Sundbybergs kommun. Det första spadtaget togs 2009 och har pågått till 2012, då en stor boutställning markerade slutpunkten. Stadsdelen planerades redan från början för familjer och med sikte på "tillgänglighet för barn". Gatorna har fått namn som Krakel Spektakels gata och Pettssons gata m.m.

Annedalsprojektet omfattade totalt 22 byggherrar som ingick i Byggmästareföreningen, Sundbybergs och Stockholms kommuner. I förhållande till en procentregeln innebar Annedalsprojektet betydligt större investeringar än vanligt.

Områdets "konstnärliga utsmyckning" skulle gärna ha ett "lekfullt" anslag; ledordet var "Barndom"⁴⁹. Det konstnärliga programmet formulerades i ett samarbete mellan Stockholms stad och det för landskapsgestaltningen upphandlade arkitektkontoret Landskapslaget AB. Stockholms konstråd⁵⁰ utsåg två konstkonstuler till konstnärliga projektledare.

Sex konstnärer inbjöds att i en första etapp presentera idéskissförslag för Annedal för arbetsgruppen i september 2007. Inför den andra etappen valdes tre konstnärer ut att komma in med nya skissförslag till var sin del av Annedalsområdet och de givna förutsättningarna. Skissuppgiften var under denna tid inte parallella, utan enskilda, och eventuella frågor kring uppgiften hanterades inte bara av konstkonstulterna vid dåvarande Konstkansliet, utan också av landskapsarkitekterna vid Exploateringskontoret.

Av de tre skisserna som kvarstod i etapp två var det till slut två konstnärers projekt som realiserades: Kent Karlsson "Signalen" och "Frågor och svar" samt Anna Strids "Ugglornas plats". Konstnären Ebba Bohlin verk tillfördes området senare.

⁴⁹ Stockholms kulturförvaltning, tjänsteutlåtande 2008-04-07

⁵⁰ Ett politiskt sammansatt konstråd

Ugglornas plats

Konstnären Anna Strid kallade skissförslaget *Ugglornas Plats* och namnet antyder skogens gåtfulla närvaro i människans annars så ordnade tillvaro. I Annedal skulle bronsgjutna ugglor befolka en liten skog med ett antal fågelholkar, vilket enligt skissbeskrivningen anspelade på den mänskliga omsorgen om fåglarna. Till verket hörde även växthus som saknade glas och som var tänkta att balansera mellan eller förena de mänskliga strukturerna och den vildvuxna naturen. Förslaget som helhet byggde på att konstverket inte bara skulle vara ett smycke, utan utgöra en integrerad del av landskapet⁵¹.

Konstnärens ersättning för konstverket uppgick till totalt 1 mkr, exkl. moms. Detta belopp skulle täcka arvode, material och övriga omkostnader. Delbetalningar skedde vid kontraktets undertecknande, vid delbesiktningen och efter godkänd slutbesiktning.

Enligt kontraktet ansvarade konstnären för att ta fram markplaneringsritning, beräkna mått för fundamenten, tillhandahålla plintar och fästen, transportera verket, montera och ställa i ordning, ta fram klotter-skydd, underlag för text till skylt samt skötselinstruktioner. Exploateringskontoret å sin sida svarade för beredning av marken, grävning och gjutning, framdragning av belyningskabel, samt plantering runtomkring verket.⁵²

Konstnären ansvarade också för en leksäkerhetsbesiktning av konstverket för att säkerställa att det uppfyllde gällande lag- och säkerhetskrav.

Det är många delar i processen där konstnären behöver stöd av en projektledare: allmänna ekonomiska förhandlingsfrågor; kommunikationen med landskapsarkitekterna; skötselfrågor; praktiska frågor (bortom det estetiska), inte minst kring olika regelverk och bestämmelser.

Konkret Transcendens

Verket *Konkret Transcendens*, som utgörs av en blå järnbro över Ballstaån, kom in i Annedalsprojektet från ett annat, lite oväntat håll, närmare bestämt från andra sidan ån.

Konstnären Ebba Bohlin fick efter avslutad utbildning vid Kungliga Konsthögskolan i Stockholm 2008 ett arbetsstipendium på konsthallen Marabouparken som ligger på andra sidan Ballstaån i Sundbybergs

⁵¹ Intervju med Anna Strid 2012-12-17

⁵² Kontraktet 2008-11-13

kommun. Idén till verket föddes under en guidad rundvandring i Marabouparken. Bohlin greps av dess historia:

Det fångade mig, det här med parken, hur den är utformad och hur den är byggd för fabriken anställda, att det fanns en sådan helhetstanke med hela parken och att det till och med fanns en barnhage där nere vid plaskdammen. De öppna ytorna, hur det är byggt för människan som ju är en del av funkistanken.

Nere vid strandkanten fick Bohlin idén om att göra en förlängning av parken, att "kasta ut en arm" över vattnet i form av en bro. Hon ville också utmana arbetssättet inom moderna stadsdelar med prefabricerade delar och istället göra en bro som skulle inrymma känslan av omsorg som parken är ett uttryck för och gestaltar. Samtidigt skulle bron vara såpass hög att den som gick över bron inte skulle kunna se till andra sidan. Därifrån hämtades inspiration till verkets titel, som kommer från en psykoanalytisk idévärld.

Arbetsstipendiet rymde ingen produktionsbudget för ett förverkligande av den konstnärliga idén, som redovisades genom en mindre utställning i konsthallen vilket uppmärksammades av Stockholm konst projektledare Monika Nyström. Hon presenterade den i sin tur för Stockholm konstns samrådsgrupp för konstprojekten i Annedal, som då stod i begrepp att välja konstnär för den konstnärliga gestaltningen av det så kallade "Årummet".

Samrådsgruppen tilltalades av symboliken i projektet, att brygga över och uppmärksamma en gräns, och beslöt därför att bjuda in konstnären till ett fördjupat skissuppdrag, vilket innebar att ta fram ett konkret byggbart gestaltungs-förslag till en bro samt budget inklusive produktion och material. Underlaget var viktigt dels för att Exploateringskontoret skulle kunna göra realistiska och välgrundade bedömningar av eventuella markangöringsarbeten och dels för att kunna närma sig Byggmästareföreningen med ett erbjudande om medfinansiering.

Arvodet för en fördjupad skiss sattes till 60 tkr. Kostnaderna skulle främst hanteras av byggprojektet genom en tilläggsbeställning från Exploateringskontoret, alternativt delas mellan Exploateringskontoret och Stockholm konst. Dåvarande chefen för Marabouparken, Johan Börjeson, skulle ta kontakterna med Byggmästareföreningen för att invitera till samverkan.

Stockholm konst gjorde projektet realiserbart genom att tillföra projektet en ekonomi, projektledare, kompetens på olika nivåer samt utarbetade rutiner och arbetsprocesser som gav projektet tydlig struktur. Det stod snart klart för samrådsgruppen att projektet inte skulle kunna genom-

Ugglornas plats, Anna Strid. Annedal, Stockholm. Foto: Bengt Oberger.

föras inom den uppskattade budgeten. Den befintliga budgetramen var satt till 700 tkr, mer medel fanns inte att tillgå. Konstnären Ebba Bohlin fick dock mycket beröm för sitt fördjupade skissförslag, eftersom det gav tydliga och ”väl genomarbetade” svar på alla frågor som uppkom, på så vis var skissarbetet ”exemplariskt”⁵³. Johan Börjeson framhåller konstnärens kompetens:

Hon har projektledaregenskaper, hon ser till att hon får saker gjorda. Hon är väldigt bra när man sätter sig med byggare eller beställare. Hon har ett praktiskt handlag [...] att man får en känsla av att här händer det saker, här gäller det att vara med.

Att både konstnär och gestaltningsidé var så övertygande bidrog också till att Byggmästareföreningen i ett senare skede beslöt sig för att ekonomiskt stödja konstverkets belysning.

Förutom att banta budgeten fick konstnären och arbetsgruppen också försöka lösa att konstverket inte skulle klassas som en reguljär bro; då hade den varit tvungen att anpassas efter allehanda regler och bestämmelser, inte minst i fråga om tillgänglighet. Trafikverkets tillgänglighetsexperter engagerades och var villiga att acceptera bron som ett konstverk, eftersom det finns en ”riktig” bro lite längre bort. Bohlins överbryggande konstverk håller dock högsta kvalitet: den är handgjuten av en och samma hantverkare som besitter en gedigen yrkeskunskap.

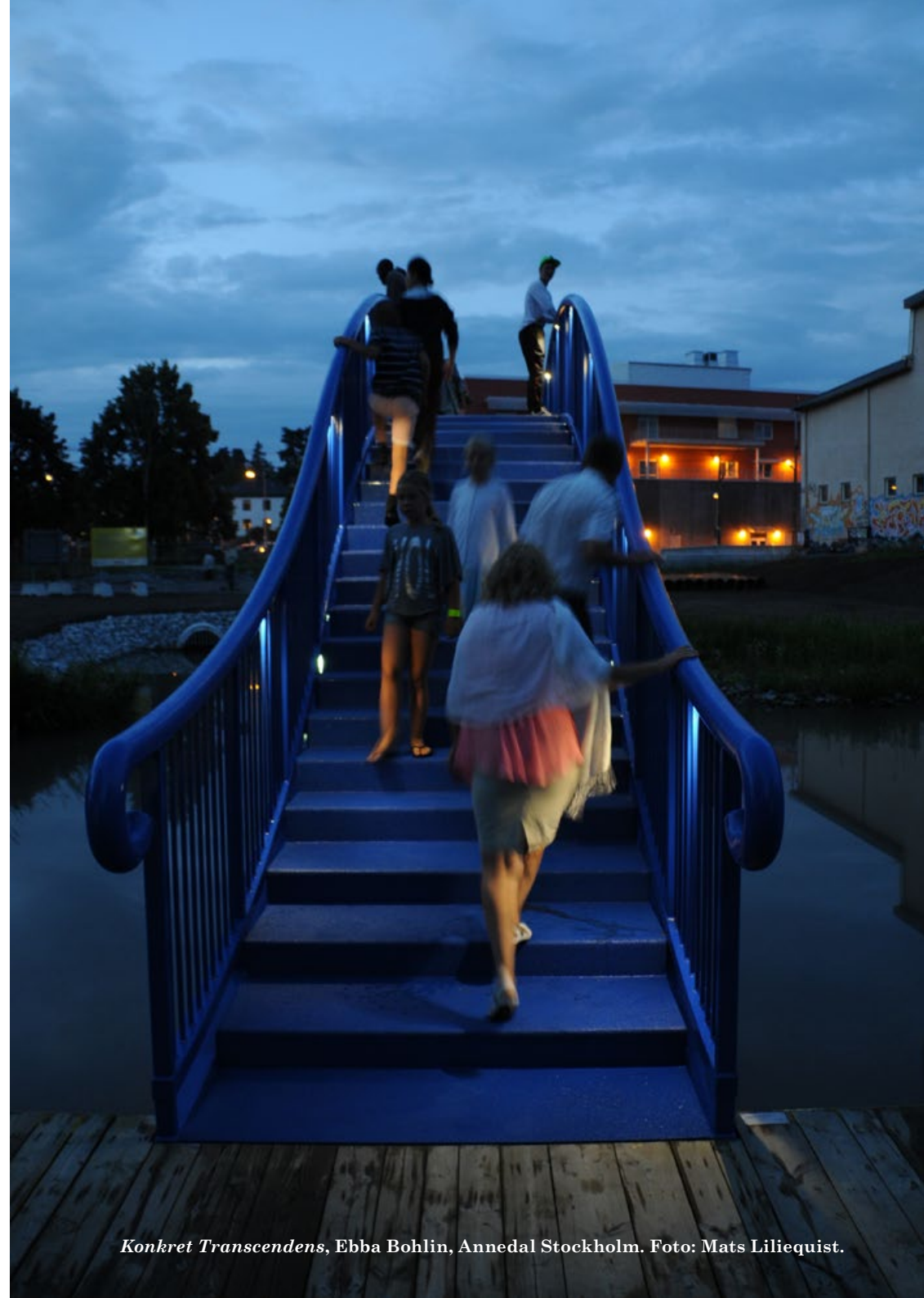
Konstruktionen var starkt grundad i konstnärens vision om omsorg i utförandet. Inom projektet var man mycket noga med att konstverket skulle placeras efter den andra fullt funktionella bron.

Bohlin påpekar att man som konstnär ofta tar en risk när man skriver på ett kontrakt för ett verk i denna storleksordning. Hon konstaterar vidare att arvoden vid gestaltningsuppdrag generellt är för låga. Det kan tyckas att en budget på 700 tkr är stor, men när arbetstiden, materialet, underleverantörer, transporter, osv., skall räknas av så blir det i praktiken nästan ingenting kvar till konstnären. För att undvika den problematiken bilägger Stockholm Konst alltid en budgetmall till konstnären där poster som försäkringar, transporter, klotterskydd, eget arvode m.m. ingår.

Kommentarer Annedal

Processerna kring Anna Strids och Ebba Bohlins verk skiljer sig från varandra i fråga om hur de uppkom och hur projekten löpte. En gemensam nämnare är att båda konstverken väckte frågan om gränsdragningen kring

⁵³ Minnesanteckningar, 2010-03-03 DNR 104-14/3609/2007

Konkret Transcendens, Ebba Bohlin, Annedal Stockholm. Foto: Mats Liliequist.

och förståelsen av ett konstnärligt projekt. Båda konstnärerna har strävat efter en hög grad av integrering i miljön vilket också inneburit att de måste förhålla sig till de förutsättningar som gäller publika offentliga miljöer.

Ugglornas plats är, efter många turer, inte att betrakta som en konstnärlig lekplats, utan som ett lekfullt konstverk. *Konkret transcendens* är inte en konstnärlig bro, utan ett brobyggande konstverk. I det senare fallet har den grundläggande konstnärliga intentionen kunnat behållas utan större problem.

En annan gemensam faktor var hur verken skulle finansieras vilket till viss del var en öppen fråga under processens gång. Det finns en otydlighet kring vilka kostnader som investeringen i offentlig konst genererar. I Bohlins fall löstes en bit genom sponsring från Byggmästareföreningen. I Strids fall fick hon själv ta vissa direkta kostnader som inte förutsågs från början, t.ex. leksäkerhetsbesiktning.

På frågan om hur beräkningarna av enprocentsbeloppet på Exploateringskontoret sker svarar byggprojektledare Ingrid Fors på Exploateringskontoret:

”Det är väldigt olika beroende på typ av exploatering och storlek. Organisationsvis var Annedal ett litet projekt, men kostnadsmässigt var det ett stort. Det satsades pengar som vida översteg en procent. Ju tidigare olika teknikområden kommer in i projektet och får ha sin syn på det hela, desto bättre kan det bli. Det främjar ju slutresultatet om konstnärer, arkitekter och ingenjörer är med och planerar. [...] man kanske har vaknat upp på Exploateringskontoret, 'jaha, vad kostnaderna blev höga för vår del när det gällde den här konstbron [markberedningskostnader]'. Man ska nog ha en helhetsbild, tror jag, vad man diskuterar och vilka kostnader som är förknippade med det här.”

Vidare menar Ingrid Fors att hela produktionsplaneringen måste analyseras tidigt och tas med i beräkningen, så att inte alla kostnader kommer i slutet. Kostnadsbilderna blir en annan med verk som är mer integrerade i landskapet, än då det bara handlar om att ”grusa av en yta” för att ställa ut en skulptur. Fors betonar också att de mer integrerade verken i Annedal verkligen uppskattas. Hon menar att det finns ett genomgående stöd för detta inom Exploateringskontoret. En erfarenhet att ta med från arbetet med Annedal är:

Ju tidigare olika teknikområden kommer in i projektet och får ha sin syn på det hela, desto bättre kan det bli. Det främjar ju slutresultatet om konstnärer, arkitekter och ingenjörer är med och planerar.

8.5 Exemplet Kramfors, Konst som resurs

Ett annat exempel på konstnärens roll är ett samverkansprojekt med näringsliv och kommun och är hämtat från landstinget i Västernorrland. Projektet *Konst som resurs* syftade till att utveckla en mötesplats i regionen mellan olika företag och stärka samverkan mellan kultur och företag. Projektet drevs av Regional Utveckling inom Landstinget Västernorrland under åren 2004–2007. Projektet finansierades av strukturfondsmedel, Länsstyrelsen och Landstinget Västernorrland. Landstingets konstkonsulent var projektledare. Flera delar i projektet *Konst som resurs* beskrivs i kapitel 11. *Samverkan kring finansiering.*

En av de konstnärer som engagerats i *Konst som resurs*, av projektledaren Mats de Vahl, var Birgitta Nenzén. Hon har varit verksam som konstnär i dryga trettio år och hennes gärning spänner över måleri, skulptur och grafik. Projektet *Konst som resurs* innebar för hennes del helt nya sätt att arbeta, vilket framgår i denna fallstudie av projekten i Kramfors.

Kramfors kommun hade sedan tidigare ett projekt för att allmänt stärka s.k. ”konstnärlig medverkan” i samhället. Satsning på kultur var en medveten del av deras tillväxtstrategi, sedan åren runt 2002–2003 då chefen på Tillväxtenheten inom kommunen, Ulf Breitholtz, deltog på ett seminarium på temat. Själv har Breitholtz en bakgrund som ingenjör och har inga särskilda konstnärliga preferenser. Rent personligt har han dock ett eget motto: ”*var nyfiken på det du inte förstår!*”. Kommunen har haft flera konstnärer inkopplade genom åren i olika sammanhang.

Det kommunala bostadsbolaget Krambo kopplades ihop med Nenzén inför det delprojekt inom *Konst som resurs* som syftade till att ta reda på vad sätt man kunde förbättra den offentliga miljön inne i Kramfors. Hon påbörjade processen med att lära känna och dokumentera staden med hjälp av foto, anteckningsblock, mm. Under en månads tid fångade hon upp olika slags bilder, alltifrån ”trasiga vägracken” till miljöer som skulle kunna utvecklas. Materialet sammanställde hon därmed i bildform och presenterade för en arbetsgrupp som skulle se om där fanns uppslag som staden kunde ta vidare och förverkliga i nästa steg. Förslaget kallade hon ”*På Stan, förslag till försköning av centrala Kramfors*” och det omfattade en mycket rik samling av idéer till förbättringen av staden, inte minst på det sociala området.

Arbetsgruppen tyckte förslaget var mycket spännande och ville gärna se en fortsättning. Hon omarbetade förslaget i ett antal etapper för att de

skulle kunna genomföras på sikt, vilket kom att bli en serie med konkreta uppdrag under åren som följde:

- 2006–idéskisser Kramfors centrum,
- 2007–färgsättning av Kramfors centrum,
- 2010–skissförslag till Kramfors stadspark,
- 2010–Kramfors Resecentrum och
- 2010–11–Utformande av idéer till Kramfors stadspark.

De första fortsatta skisserna skulle kretsa kring en specifik miljö som Nenzén lyft fram. Miljön i fråga var Kramforsån, där hela området kring ån utgörs av en park. Uppdrag nummer två handlade om att konceptuellt skapa olika miljöer för att få människor att komma dit och ta del av den där vackra miljön. Hon kunde genomföra den första etappen och delar av den andra, därefter lades projektet på is av ekonomiska skäl.

Birgitta Nenzén berättar om goda samarbeten med såväl Tekniska kontoret på kommunen och andra parter hon samarbetat med. Hon har mött stor lyhörddhet och yrkeskunnighet som varit henne till stor hjälp. Exempelvis i fråga om projektet att färgsätta en del av Kramfors centrum, dess affärsstråk och kommunhus, hade Nenzén ett utmärkt samarbete med en lokal målerifirma. Uppdrag nummer tre hörde samman med byggandet av Botniabanan och Resecentrum som Nenzén fick i uppdrag att arbeta med:

Uppdraget var att göra en skylt på Resecentrum som talade om avståndet till de här städerna. Och då tyckte jag liksom att en skylt, det var inte så speciellt kul att göra, utan då gör jag ett konstverk omkring hela den idén.

Idén presenterades och godkändes och resultatet blev ett konstverk i vänthallen i kombination med en instruktiv skylt där det framgick tider till de olika städerna längs Norrlandskusten. Förslaget finansierades med hjälp av EU-medel.

8.6 Arvoden, marknadspriser och spelet om kostnaderna

Det här avsnittet är en summering av konstnärernas kommentarer om arvoden och avtal där svaren har anonymiserats. En observation bland konstnärerna är att många beställningar av offentlig konst är svåra att omsätta i praktiken.

Detta gäller framför allt kalkylerna för ett projekt. Stöd för arvodesnormer efterfrågas av konstnärer och tjänstemän på kommuner och landsting.

Denna problematik har inte enbart att göra med tuffa beställningsvillkor, utan har också att göra med konstnärernas egen kompetens och erfarenhet.

Konstnärer kan sakna erfarenhet av att göra kalkyler över kostnaden för verket, arbetstid och tillverkning.

Början av ett gestaltningsprojekt är särskilt känsligt ur konstnärens perspektiv; som en konstnär beskriver *”då är man ju lite i underläge, man är ju ensam mot en massa personer som bestämmer över om konstverket ska bli av eller inte”*.

I vissa förhandlingssituationer, t.ex. mot tekniska förvaltningar, upplever många konstnärer sig vara i ett särskilt utsatt läge och i behov av stöd. Här kan t.ex. den konstnärliga konsulten/projektledaren ha en viktig stödjande roll.

Det finns också en utbredd medvetenhet bland konstnärerna om den stora konkurrensen dem emellan. De intervjuade konstnärerna menar att många är beredda på att göra projekt för alltför låga arvoden, vilket enligt en röst sänker eller *”devalverar”* värdet för samtliga konstnärer i slutändan. En annan erfarenhet är att konstnären inte per automatik kan vara säker på att den överenskommelse som ligger till grund för ett uppdrag är helgjuten.

En konstnär berättar om dyrköpt *”läropeng”*: att inte för ett ögonblick släppa taget om kontrollen. Det handlade om ett konstnärligt objekt som till det yttre kunde likna en trappa. Men det uppstod ett missförstånd och resultatet blev inte alls som förväntat. Byggarna hade byggt på egen hand, med motiveringen att de har kompetens om hur en trappa är konstruerad. Att som konstnär arbeta med offentlig miljögestaltning ställer stora krav på bred kompetens; det handlar om att uppfylla andra hänsyn än estetiska och funktionella, som kunskap om material, säkerhet, uträkningar, m.m. Inte desto mindre måste konstnärerna bevaka så att de konstnärliga och estetiska aspekterna tas tillvara under byggprocessen.

På den direkta följdfrågan *”Vad får du betalt för?”*, svarar en konstnär timarbete och konstnärlig kompetens. Ofta är det en månadslön som ligger till grund för beräkningarna av konstnärernas arbetstid, vare sig den är deltid eller heltid. I praktiken är arbetsinsatsen ofta betydligt större än beräknat.

Flera konstnärer i undersökningen har utvecklat ett aktivt förhållningssätt i fråga om underleverantörernas del i arbetet. Hellre än att lägga ut produktionen på billig arbetskraft i utlandet värnar de om det traditionella hantverkskunnandet och söker gärna rätt på små lokala expertfirmor. När dialogen fungerar med hantverkarna kan konstnärernas idéer skapa möjligheter till problemlösning på en djupare nivå; det uppstår ett gemensamt lärande kring konstruktion, material med mera.

*Konst som resurs, förslag till "varm" skulptur i Kramfors, Västernorrland.
Birgitta Nenzén. Foto: Birgitta Nenzén.*

9. Andra aktörer i projekt med offentlig konstnärlig gestaltning

Det påpekas på flera håll i rapporten att det konstnärliga gestaltungs-uppdraget allt mer sällan är resultatet av en persons verk. Ofta sker samverkan med flera olika specialister och det finns fördelar med en tidig samverkan såväl mellan förvaltningar som mellan olika yrkeskategorier. I exemplet Kristinebergs slottspark, Stockholm, beskrivs hur olika förvaltningar samverkar kring finansiering enligt enprocentregeln. Projektledaren i exemplet är anställd av Stockholm konst och är utbildad bild- och formkonstnär, vilket alltid är fallet inom Stockholm konst. En landskapsarkitekt från Exploateringskontoret intervjuas också. Kapitlet avslutas med några exempel på privata fastighetsägare som integrerar offentlig konst i bostadsområden samt några företag som arbetar förmedlande med konst i offentliga miljöer mot såväl offentlig som privat sektor.

Intervjuer med andra aktörer så som en byggherre och ytterligare en projektledare finns under kapitel 10 i exemplet Badhusberget i Lysekil.

9.1 Exemplet Kristinebergs slottspark, Stockholm

I projektet Kristinebergs slottspark har samverkan mellan förvaltningarna startat i ett tidigt skede och visar hur enprocentregeln beräknats.

Exploateringskontoret var ansvariga för omgestaltningen av parken och hade bland annat låtit bygga om parkeringar till lekplatser samt rustat, förnyat och återställt Kristinebergsparkens många olika rum, som ”ekparken”, ”äppellunden” och ”lindallén”. Ungefär 700 barn mellan ett och elva år vistas dagligen i Kristinebergs slottspark. Parken ingår som ett delprojekt i en allmän upprustning och vidare exploatering av Nordvästra Kungsholmen i Stockholms innerstad. Mål och totalekonomi godkändes redan 2002. Exploateringskontoret hade därför flera parallella projekt i olika etapper. Stockholm konst framhöll att det kunde bli aktuellt med konstnärlig gestaltning inom flera av dessa projekt och efterlyste ett helhetsgrepp på området.

Det fanns i tidigt skede en lyhördhet hos beställaren för att låta den offentliga konsten bilda en genomgående helhet inom de uppåt sex olika etapperna av parkprojektet. Stockholm konst efterfrågade på Exploateringskontoret den totala investeringskostnaden för Slottsparken. Projektledaren på Exploateringskontoret å andra sidan efterlyste kostnader för

liknande exempel på konstnärliga gestaltningar av platser och i parker⁵⁴. Detta kan tolkas som att Stockholm konst utgår från enprocentregeln, medan Exploateringskontoret vill kalibrera kostnaderna mot andra projekt i samma storleksordning. Skillnaden i synsätt skulle kunna innebära att den ena aktören efterlyser en budgetram inom vilken projektkostnaderna ska fördelas, medan den andra aktören söker standardisering genom olika referensobjekt.⁵⁵

I tjänsteutlåtandet (DNR E2011-511-01586) godkänner Exploateringsnämnden en upprustning och nyanläggning av Kristinebergs slottspark till en investerings-utgift om 56,1 mkr. Vad gäller den offentliga konstens del i projektet hänvisar tjänsteutlåtandet till konstprogrammet i samarbete med Stockholm konst. *”Konstbudgeten motsvarar ungefär 1 % av Stadens investeringar i anläggandet av allmän plats i närområdet, där stadsdelsparken ses som en lämplig plats för en samlad satsning av konst.”* (Ibid. s. 8 och 15).

Projektledarna på Exploateringskontoret föreslår en total budget för de tre uppdragen (placerade på sex platser) på 6,5 mkr fördelat på:

Parkentrén (4 platser)	3,0 mkr.
”Att synliggöra” ”Ekiparken”	1,5 mkr.
Kristinebergshöjden	1,5 mkr.

Stockholm konst projektsamordnare Lena From var entusiastisk:

Det gjorde att vi kunde betrakta området som en hel geografisk plats, och därmed också välja konstnärer som förmår att greppa större platser. Det innebar också att vi tidigt kom i samarbete med landskapsarkitekterna för hur parken skulle komma att utformas med konsten som en del som var med redan från början, på ritstadiet.

Arbetet bar frukt och resulterade bland annat i att platserna för konstverken kunde diskuteras fram i nära samråd mellan konstnärerna, Exploateringskonstors landskapsarkitekter och gestaltungsansvariga Nivå Landskapsarkitektur. Den offentliga konsten kunde därmed integreras bättre i landskapet och landskapsgestaltningen bättre anpassas till konsten. Den konstnärliga gestaltningen fördelades på två uppdrag. Ett riktades till designgruppen Front som fick uppdraget att markera parkens

⁵⁴ Minnesanteckningar, Stockholm konst 2011-03-23

⁵⁵ Ett bolag, Bygganalys, stod för uträkningarna och sammanställningen av sifferuppgifterna.

entréer och ett uppdrag riktades till konstnären Ebba Matz som fritt fick söka placeringen för sina verk i parkrummen. Fronts markörer –belysningsarmaturer – kommer på sikt att återfinnas vid fyra entréer. Ebba Matz verk utgörs av tre skulpturala paviljonger som är spridda i parken.

Fördelen med att få igång den gemensamma planeringen tidigt är att allting är inritat i systemhandlingarna från start. Om man i stället skulle komma in när systemhandlingarna redan är klara måste man projektera om alltsammans igen till höga kostnader. I de tidiga processerna får samtliga parter mer inflytande vilket enligt Lena From på Stockholm konst borgar för bättre samverkan och slutresultat.

Perspektiv från konstnärlig projektledare

Den konstnärliga projektledaren på Stockholm konst, Pävi Ernkvist, har en gedigen bakgrund med 21 år som projektledare inom arbetsfältet, som hon helst kallar ”*integrerad gestaltning*”. Hon är utbildad bildkonstnär och keramiker, och har tidigare arbetat på Statens Konstråd samt varit en av två projektledare för det 3-åriga projektet ”*Craft in dialogue*” inom Konstnärsnämnden 2003–2006 som syftade till att bygga internationella nätverk inom formområdet. Inom samverkansprojektet mellan Statens konstråd, Boverket, Riksantikvarieämbetet och Statens centrum för arkitektur och design, som var ett regeringsuppdrag under åren 2010–2013, medverkade Ernkvist som konstnär i ett samverkansprojekt i Kalmar kommun.

År 2009 blev hon rekryterad av Stockholm konst. Stockholm konst har arbetat mycket med stadens förvaltningar och förankrat förståelsen för tidigt integrerade offentliga konstprojekt och de kostnader som finns förknippade med konstnärliga gestaltningsprojekt:

Ja, enprocentsregeln, framför allt, som i många fall då vi upplyser våra beställare att det faktiskt nästan är två procent. För det finns också kringkostnader, vilket går väldigt bra när det gäller Exploateringskontoret, men vi kämpar på med bolagen också för att försöka få dem att förstå... Där håller till exempel SISAB⁵⁶ fast vid en procent och det ska täcka allting.

Den modellen som Stockholm konst använder idag har haft Statens konstråds modell som förebild. På frågan om hur Stockholm konst anammat och förändrat modellen från Statens konstråd berättar Ernkvist att vissa element är lika: samarbetsmodellen; delaktigheten i byggprocessen (komma in tidigt, osv.); rollfördelningen mellan bild- och formkonstnär,

⁵⁶ SISAB – Skolfastigheter i Stockholm AB

arkitekt och landskapsarkitekt och visionen om den integrerade gestaltningen.

En skillnad gentemot Statens konstråd är att Stockholm konst har politiker som ingår i projektens arbetsgrupper. Här tydliggörs skillnaden mellan statlig och kommunal förvaltning. Två politiker, en från vardera blocket, deltar i arbetsgruppens möten. Politikernas närvaro i arbetsgrupperna innebär, enligt Ernkvist, att de bidrar med ett medborgarperspektiv. När samrådsgruppen kommit överens rapporterar projektledaren till Stockholms konstråd som är politiskt sammansatt och som beslutar i ärendet. I projektledarens roll ingår att hålla ihop samrådsgruppen och skapa förankring kring konstprogrammet.

På frågan om hur Stockholm konst kommunicerar kostnaderna till beställaren, att de är närmare två procent än en procent, svarar projektledaren:

Man kanske inte säger direkt till beställaren: ’ni måste lägga undan två procent’, men man berättar för dem att ’ni kommer att få kostnader för belysning, allting som ligger i marken och ni ska vara behjälpliga vid monteringen’. Det är också det som är fördelen när man kommer in tidigt i processen, att de här frågorna om kringkostnaderna blir tydliga och alla förstår i regel det.

Ändå är frågan om kringkostnaderna inte särskilt transparent, ens för projektledaren.

Var de hamnar, kringkostnaderna, det har jag inte en aning om; de likasom plöjs ner i parkens stora hela investering.

I projektet Kristinebergs slottspark kom Stockholm konst in före entreprenörerna var upphandlade vilket innebär också att Ernkvist i rollen som projektledare måste vara flexibel. Exempelvis har planerna kring en eventuell bussdepå ändrats genom politiska beslut och detta påverkar planeringen av parken. Hon berömmar konstnärerna för att ha gjort mycket väl genomförda och minutiösa budgetar.

Jag har en ganska bra budget för det här. Jag har fått 6,5 mkr och har fortfarande över en miljon kvar som inte använts. Och jag kommer nog inte att använda allt. Men det är väldigt ovanligt.

På frågan vad som händer om det blir pengar över svarar Ernkvist.

Jag hoppas att jag kan få använda pengarna till ett annat projekt. Men det är inte i min makt.

På frågan om var beslutet ligger, svarar Ernkvist att det nog ligger på Exploateringskontoret. I Kristinebergsparken lade hon ner mycket arbete

på det sociala samspelet i projektgruppen. Det blev en mycket väl fungerande grupp:

En konstellation människor som alla vill något, och vill överraska och tro på den konstnärliga gestaltningens kraft, och det tycker jag finns i hela den gruppen, ända från Exploaterings- och Stadsbyggnadskontoret till den enskilda parkarbetaren.

I samrådsgruppen för Kristinebergsparken har de också haft turen att få in en ljussättare med bakgrund inom scenografi, så den konstnärliga kompetensen har kommit in i projektet från flera håll. Här ser Ernkvist en stor potential även för konstnärer inom formområdet.

Formutövarna, alltså konsthantverkarna, har mycket att tillföra och en ganska stor roll att spela om man tänker på materialitet och arkitektur.

Som verksam konstnär är Ernkvist själv intresserad av materialitet, exempelvis textilers möjlighet i arkitekturen.

Jag försöker hitta utmaningar för mig själv, och det ges utrymme i Stockholm konst. Att utforma konstprogram med de möjligheter man har, men också de begränsningar som finns. Men de begränsningarna tycker jag är frihet. Jag upplever att jag vill få reda på alla begränsningar på en gång, och sedan kan jag agera inom de villkoren, undersöka hur mycket jag kan tänja gränserna. Begränsningarna är ofta att väldigt mycket är bestämt, väldigt mycket är traditionella lösningar, från brukarhållet.

Arbets sättet med integrerad gestaltning i stort innebär lärande för alla deltagande parter.

Konstnären är med i processen under ett antal år, och det innebär att de inte bara kan arbeta på med sin egen verksamhet, utan det innebär också en sorts utveckling i deras konstnärskap. Det innebär ju också för arkitekterna en sorts inskolning i att vidga sina perspektiv eller att se på stadsutveckling på ett annorlunda sätt.

Det som krävs av en bra arbetsgrupp är att alla förhåller sig öppna. Det förekommer ju så klart misslyckanden i en så stor verksamhet, menar Ernkvist och berättar om ett projekt där hon siktat för högt. Lösningen blev att hålla ett seminarium där frågorna lyftes upp och dryftades gemensamt. Ernkvist kunde bidra med tankar som gruppen inte tidigare hade tänkt, så det uppstod ändå ett slags lärande. Många unga konstnärer tar kontakt med Ernkvist för att be henne om råd.

Jag brukar berätta så här för dem: 'vidga ditt konstnärskap, försök börja formulera – men man måste också tycka om att skriva. Om du ska fungera som projektledare måste du vara intresserad av omvärlden. Du måste vara samhällsintresserad.

Ernkvist menar att man som projektledare naturligtvis måste följa konstlivet i Sverige, och utomlands men också intressera sig för samhällsdebatter.

Konstnären måste börja hävda sin roll! Men, då måste de börja lära sig andra saker. Inte bara sitta och jobba med sitt konstnärskap.

Ordet att hävda återkommer intressant nog inom intervjuundersökningen, i alla fallstudier. Vad innebär det då att hävda?

Det gäller att mot beslutsfattare kunna formulera det som är specifikt med ens yrkesutövande och dess behov, t.ex. nu när det gäller offentlig konst, i byggprocessen. Var och med vad kan jag bidra? Det måste du kunna formulera. Det kräver också att du själv måste lära dig många olika saker. Du måste t.ex. lära dig det mest elementära om bygg- och planprocessen, systemhandlingar och veta precis vilka möjligheter som finns. Det är faktasaker man måste kunna, och att vara duktig med presentationen och kunna övertyga.

Ernkvist betonar att man som konstnär och projektledare har möjlighet att påverka. Eftersom alla har så olika förmågor på Stockholm konst skapas konstnärlig mångfald. I de mindre projekten kan projektledarna ta in nya förmågor, som kanske kräver lite mer guidning. Alla konstnärer behöver dock inte nödvändigtvis skapa ”konst”, utan kan bidra med sina rumsliga förmågor och kunskaper om materialitet. Hon drar parallellen till de schweiziska arkitekterna Herzog & de Meuron:

De har alltid en formgivare eller bildkonstnär med i tankeprocessen. Sedan behöver den konstnären kanske inte vara med hela vägen.

Perspektiv från landskapsarkitekt, Exploateringskontoret

Ewa Reuterbrand är landskapsarkitekt vid Exploateringskontoret i Stockholms stad och arbetar på enheten som heter Miljö och Teknik. Enheten är med i byggprocessen ända från mötet med Stadsbyggnadskontoret och i arbetet med detaljplanen. Enheten arbetar med projektutveckling och genomförande, ”ända in i mål”. På enheten arbetar tio landskapsarkitekter, och det är de som i huvudsak står för beställningarna hos Stockholm konst.

Vi har alltid en huvudprojektledare, som arbetar på det som heter Projektutveckling på Exploateringskontoret, och som har hand om huvudprojektet och huvudbudgeten. Men sedan har vi alltid en del som kallas genomförandedel, och där ligger konstabudgeten. De här budgetarna diskuteras vi ju fram med projektutvecklarna.

Det kan se lite olika ut beroende på omfattningen av projektet. I fallet Kristineberg så ingår slottsparken i Nordvästra Kungsholmen:

Då beräknar vi de här olika budgetarna för konsten utifrån helheten i området. Så det är ju inte en procent per varje liten del. För då är det också mycket svårare att få till något riktigt bra.

Trots att Stockholms stad har tillämpat enprocentregeln under lång tid råder emellanåt en viss osäkerhet bland tjänstemännen på Stockholm konst och Exploateringskontoret om hur enprocentregeln räknas fram:

Men det är nog inte så att man räknar ut en procent av hela exploateringskostnaden, utan jag tror att man utgår från 'finplaneringspengen'. Finplanering kallar vi det som är det synliga, det slutliga, och där ligger ju konsten och landskapsarkitekturen, trafikplaneringen och vad det nu kan vara. Det andra är ju infrastrukturen, det är ungefär 2/3 av den totala budgeten. Jag tror det är så att den här enprocenten räknas fram av den där 1/3 som är kvar.

På frågan om kringkostnaderna, så hänvisar Reuterbrand till ett annat, angränsande parkprojekt där Stockholm konst är med och där utgör konstpengen mellan 5–10 %.

Där ligger den totala finplaneringen på 10 miljoner, och konsten har en halv miljon. Det är ju för att vi slår ihop flera större projektbudgetar och lägger krutet på vissa platser.

På Exploateringskontoret är det ofta landskapsarkitekterna som står för det estetiska inslaget gentemot ingenjörerna.

Man har ju olika intressen och lägger, rent personligt, vikt åt olika håll. Det finns säkert flera av oss som kanske inte tycker att offentlig konst är så himla intressant och spännande. Men vi vet att vi har enprocentregeln, och att vi måste förhålla oss till den. I de fallen så är det ju väldigt viktigt att den är tydlig och att den blir en självklar del i den allmänna arbetsprocessen.

I takt med att erfarenheten och kompetensen ökar på Exploateringskontoret, så förändras förutsättningarna för urval och medverkan.

Det har ju i och för sig inte förekommit, men när jag själv har börjat samla på mig ett gäng sådana här enprocentsjobb, så inser jag att den eller den konstnären skulle passa i det här projektet.

Stockholm konst styr ju över sin bit, påpekar Reuterbrand och menar att de såklart ska få göra det.

Men det kanske kan vara inspirerande även för dem med dialog och delaktighet från andra.

9.2 Privata aktörer och Konstnärscentrum

Vid sidan av de offentliga beställarna som stat, kommun och landsting har det också funnits privata initiativ av offentlig konst. Många fastighetsbolag har och har haft en tradition av att satsa på konst i t.ex. trapphus och på gårdar. Bostadsbolag som t.ex. Wallenstam, SKB och HSB m.fl. har en tradition av att själva satsa på offentlig konst och de anlitar ofta egna konstnärlig rådgivare.

En projektchef på HSB Bostad AB som är HSBs byggbolag i Stockholms län uppger att de avsätter 30 kr/m² på bruttototalarean till konstnärlig utsmyckning i varje projekt. De arbetar på lite olika sätt för att komma i kontakt med någon intressant konstnär, oftast är det i samarbete med en konstkonsult. Skilda konstnärliga uttryck såsom skulpturer, målningar då främst i trapphus, screentryck på glas, mosaikläggningar och smidesutformningar är det som de arbetat med de senaste åren.

Fastighetsbolaget Botrygg AB är ett annat exempel på ett fastighetsbolag som satsar på offentlig konst. Fastighetsbeståndet har tidigare varit koncentrerat till Linköping men har numera även ett bestånd i Norrköping, Stockholm, Göteborg samt Malmö. Botrygg planerar, bygger och förvaltar hyresrätter och bostadsrätter och planerar in konst i bostadsbestånden. Därutöver finns även privata aktörer som arbetar förmedlande med konst i offentliga miljöer. Det rör sig ofta om frilansade konstkonsulter eller curatorer som erbjuder konstförmedlande tjänster till både privata och offentliga beställare. Ett av företagen berättar att de tar fram förslag på flera konstnärer; urvalet handlar om "bevara en integritet" för båda parterna, dvs. att finna en slags relevans i platsen för både konstnär och beställare. Sedan kan det vara beställarna, tillsammans med arkitekter och kanske förvaltare, som får välja vilken konstnär som går vidare till ett skissuppdrag. Den utvalda konstnären ombeds lämna in en budget för verket; ibland omfattar den arbetsinsatsen, ibland produktionen. Förhoppningen är att ersättningen ska kännas skälig för konstnären. Konstnärerna behöver ibland stöd i den delen av processen, det är viktigt att de blir medvetna om sina kostnader.

Ett företag uppger att de även erbjuder förvaltning, underhåll och besiktning av de färdiga konstverken. En skillnad mellan en privat aktör jämfört med en offentlig är att urvalsprocessen är mer förenklad och beslutsgången snabbare. De arbetar också oftast direkt med fastighetsägarna. Gällande enprocentregeln framhåller en av företagen att den är fantastiskt bra. Den är dock ibland lite svår att hävda gentemot

fastighetsbolagen, som samarbetar med offentliga verksamheter, särskilt om projekten är stora.

Många fastighetsbolag, som jag jobbar med, tänker ju snarare 'Men herregud, om vi har ett jättestort byggprojekt, så blir det ju en massa pengar till konst där.' Så när jag talar med mina kunder för jag fram också en annan modell, där de istället kan upprätta en egen fond på företaget /.../. Och då handlar det om att företaget själva väljer när de vill lägga pengar på offentlig konst och att man inte måste göra det i varje projekt.

Jag upplever att de känner sig mer bekväma med en sådan variant. Vis-sa projekt är ju gigantiska och lokaliserade på ett sånt sätt att det känns helt meningslöst att lägga flera miljontals kronor på konst. Då kanske man vill göra något annat för de pengarna på den platsen.

Det finns också en annan aktör som kan vara värd att nämna i detta sammanhang, centrumbildningen Konstnärscentrum. Centrumbildningarna är medlemsorganisationer som samlar fria professionella kultur-utövarna i Sverige. De får utöver medlemsavgifter ett årligt anslag av Statens kulturråd genom att de har ett arbetsförmedlande uppdrag. De arbetar för att förmedla och producera kultur över hela landet. Centrumbildningarna är flera organisationer specialiserade inom olika konstområden. Inom bildkonst finns en centrumbildning som heter Konstnärscentrum (KC). Det finns också en centrumbildning som heter Konsthantverkcentrum men som inte arbetar på samma förmedlande sätt inom offentlig konst och inte heller är regionalt förankrad som Konstnärscentrum.

Konstnärscentrum, är en rikstäckande organisation som består av fem regioner Öst, Väst, Syd, Mitt och Nord. De fem regionerna är alla fristående ideella föreningar med samma arbetsinriktning, mål och stadgar. Konstnärscentrum erbjuder på regionalnivå konsulttjänster inom bild- och formkonstområdet med särskild inriktning på konst och arkitektur i såväl offentlig som privat samhällsmiljö. Konstnärscentrum förmedlar konst och konstnärer, rådgivare och konsulter för olika typer av konstnärliga uppdrag och projekt.

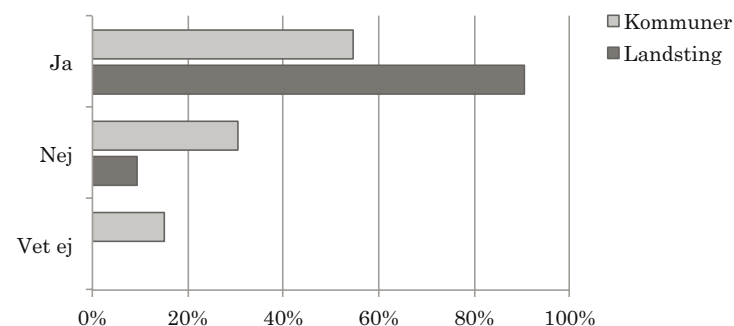
10. Brukar- och medborgarinflytande

Kapitlet redovisar hur kommuner och landsting/regioner svarat på frågan om brukar- och medborgarinflytande. Ett konstprojekt i bostadsområdet Badhusberget i Lysekil beskrivs också närmare.

10.1 Brukar- eller medborgarinflytande i kommuner och landsting/ regioner

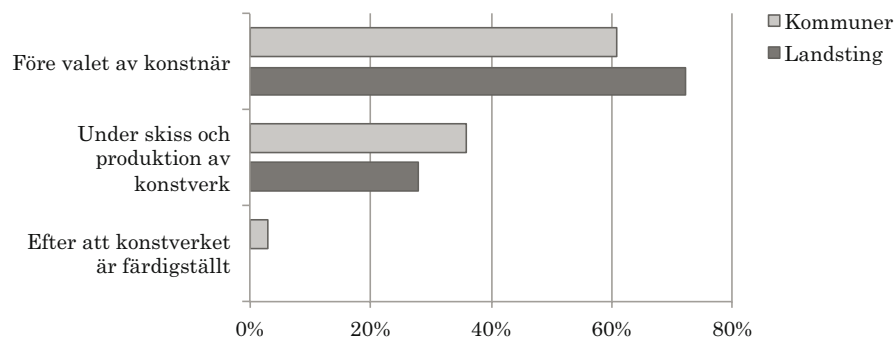
Några kommuner anser att i och med att politiker sitter med i projektgruppen så tillämpas medborgarinflytande. Ett annat sätt är att de som ska använda lokalerna eller miljöerna är delaktiga i arbetsprocessen. Invånare kan få rösta fram förslag om vilket konstverk som ska uppföras. Ibland kan det också finnas en direkt kontakt mellan boende och konstnär på plats.

Diagram 22. Tillämpas någon form av delaktighet/brukar- eller medborgarinflytande?

Någon form av brukarinflytande tillämpas i 91 % av landstingen/regionerna och 55 % av kommunerna. I glesbygdskommuner ligger deltagandet så högt som 83 %, sedan följer storstäder, större städer och förortskommuner till storstäder med former för delaktighet mellan 65–77 %. Kommuner i tätbefolkad region har mindre delaktighet än andra kommuntyper, 71 %. De län där alla kommuner som besvarat enkäten har angivit att de har någon form av delaktighet är Blekinge, Gotland, Jämtland, Västerbotten och Västernorrland.

Diagram 23. I vilken fas involveras brukare/medborgare?

Det är vanligast att brukare/medborgare involveras före valet av konstnär vilket innebär att de deltar i de processerna också, i 72 % av landstingen/regionerna och 61 % av kommunerna. Brukarna kommer ibland in i ett senare skede, under skiss och produktion av konstverk, i 28 % av landstingen/regionerna och 36 % av kommunerna. Någon enstaka kommun, 3 %, har svarat att medborgarna kommer in i processen efter att verket är färdigställt, vilket egentligen innebär att de inte är delaktiga.

Stockholms stad har svarat: *”Oftast före valet av konstnär, dock ej alltid, beroende på att brukarrepresentanter ibland inte finns (t.ex. är det ibland inte bestämt vilken personal eller vilka elever som ska gå i en ny skola).”*

Skellefteå kommun har svarat: *”Brukare som får bygget som arbetsplats sitter alltid med i konstarbetsgruppen. Ibland när skisstävlingar har tillämpats för större projekt har skisser presenterats på Stadshuset exempelvis.”*

Strängnäs kommun har svarat: *”Vid tävlingar blir det utställning av bidragen och då får allmänheten tycka till. Vid beslut deltar även t.ex. ungdomar i arbetsgruppen.”*

Landstinget i Kalmar har svarat: *”Medborgarna involveras via den publika hemsidan och genom samrådsgrupper”.*

Täby kommuns exempel uppmärksammades vid Stockholms Läns Museums seminarium *”Den offentliga konstens betydelse”* (2013-03-11). När Täby Centrum skulle byggas om fick varje byggherre avsätta 150 tkr till den konstnärliga gestaltningen, vilket sammanlagt blev 1,65 mkr. Summan avsåg att täcka kostnader för den offentliga konsten. Täby kommun bidrar med kostnaderna för markarbetet. Projektet är ett samarbete mellan stadsbyggnadskontoret och kultur- och fritidsförvaltningen. Före arbetet sattes igång godkändes arbetsprocessen av stadsbyggnads-

respektive kultur- och fritidsnämnden. I den samråds- tillika jurygrupp som bildades ingick förutom projektledaren, kultur- och fritidschefen, stadsträdgårdsmästaren, stadsarkitekten, landskapsarkitekten, en politiker från vardera kultur- och fritidsnämnden respektive stadsbyggnadsnämnden, kulturintendenten, kultursekreteraren samt konstkonsulenten.

Tävlingen var öppen och fick ta emot 200 förslag. En jury av sakkunniga valde ut tre konstverk/möjlig plats (platserna var fyra), vilket innebar totalt 12 förslag. På affischer, på kommunens hemsida och i annonser i lokaltidningen bjöds allmänheten in för att rösta fram vilka konstverk som skulle placeras i centrum. I beskrivningarna presenterades enbart konstverken, inte vilka konstnärer som stod bakom verken. Omröstningen var rådgivande. 214 svar kom in och det gav en tydlig signal om vilka konstverk som skulle placeras ut. Därefter beställdes konstverken av projektledaren. När alla konstverk är på plats, är det kultur- och fritidsnämnden som har ansvar för den offentliga konsten i Täby kommun.⁵⁷

Ett annat exempel som innebär att konstnären ingår i en skapande process tillsammans med de boende i ett område kommer från bostadsområdet Badhusberget i Lysekils kommun som beskrivs nedan.

10.2 Exemplet Gårdsprojektet på Badhusberget, Lysekil

I fallstudien nedan görs intervjuer med direktören för det kommunala bostadsbolaget Lysekils Bostäder AB och projektledaren Kiki Eldh, tillika bildkonstnär angående Gårdsprojektet i bostadsområdet Badhusberget. Det är en satsning med en uttalat social dimension där konstnären har verkat mitt i bostadsområdet i nära samverkan med de boende. Lysekils kommun, liksom flera andra kommuner i området, har ett minskande invånarantal. Befolkningen uppgick till ca 14 400 personer i december 2011.

Badhusberget är namnet på ett s.k. miljonprogramsområde, som ligger naturskönt uppe på klipporna med utsikt över havet. Området är förhållandevis stort med sina 450 lägenheter och har med tiden slitits ned och belastats med sociala problem. Det har varit kärvt för nyanlända flyktingar att etablera sig i områdets sociala strukturer. Sociala spänningar har uppstått vilket har påverkat områdets status i Lysekil.

Satsningen på en första upprustning av Badhusberget kom att gå under namnet *Gårdsprojektet*. Projektet initierades av Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och Statens centrum för arkitektur och

⁵⁷ <http://www.taby.se/Kultur-och-Bibliotek/Konst/Konsten-i-Centrum/>

design i samband med uppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* (se kapitel 4.3). I myndigheternas uppdrag ingick att utveckla nya samverkansformer mellan olika yrkesgrupper och bostadsområdet Badhusberget blev ett av totalt 13 samverkansprojekt. I samarbete med myndigheterna och Fyrbodals kommunalförbund använde Lysekils kommun och det kommunala bostadsbolaget Lysekils Bostäder AB samverkan som metod för att deltagande yrkesgrupper och hyresgäster tillsammans skulle kunna utveckla lösningar för gårdsmiljöns gestaltning utifrån de boendes behov.

Lysekils Bostäder AB bildade en projektgrupp som bestod av bland andra projektledaren Kiki Eldh, arkitekten Hans Grönlund, konstnären Katarina Vallbo och Statens konstråds konsult Cecilia Hjelm. En styrgrupp ansvarade för genomförandet. I projektet involverades även yrkesgrupper som inredningsarkitekt, belsningsdesigner och trädgårdskonsult. Lysekils Bostäder AB upplät också en lägenhet, en så kallad Artworker-in Residence – för att på platsen etablera nära kontakter mellan boende och medverkande konstnär, arkitekt, projektledare med flera.

Efter gårdsprojektets genomförande permanentades lägenheten som plattform för framtida konstnärligt utvecklingsarbete av bostadsområdet. I projektet ingick även ett samarbete med Rädda Barnen angående s.k. Kulturplaneter, som stöttar kommunerna med att nå barn i utsatta områden.

VD, Bostadsbolaget Lysekils bostäder

Lysekils bostäders verkställande direktör, Torbjörn Karlsson, har haft ett ökande intresse för frågor som rör den offentliga konstens del i att lyfta ett samhälle.

Eftersom vi är ett kommunalt bolag så bör vi också ta ett större socialt ansvar än privata värddar. Då försöker man hitta lösningar för att erbjuda människor en bostad. För att ha en egen bostad, det har ett väldigt högt värde.

Projektet har kostat en del, men har varit samfinansierat:

Det här har ju inneburit en ganska stor insats utav bolaget, men vi har även fått bidrag ifrån Statens konstråd för att förverkliga det här. /.../. Ja, vi har nog lagt en och en halv miljon på det här utöver de pengarna som vi fick av Statens konstråd.

Enprocentregeln har dock inte tillämpats som en regel i Lysekil, men Karlsson menar att regeln skulle kunna omvandlas till ett direkt krav i kommunen.

Ett sätt är ju att i själva planbestämmelserna skriva in det som en tvingande bestämmelse. Ha det som en rubrik i alla planer: "konstnärlig utsmyckning" och inskrivet att en procent av byggherrekostnaden skall avsättas till konstnärlig utsmyckning, då tvingas byggherren på ett annat vis att medverka till detta.

Angående enprocentregelns omfattning menar Karlsson att det inte alls är för dyrt:

Vi säger att du har ett projekt som kostar femtio miljoner, så är det fem hundratusen som behöver avsättas, så det är ju inga stora summor. Nej, det kan inte vara så att det beror på de här fem hundratusen om man klarar projektet eller inte. Och jag vill påstå att man alltid klarar av det.

Det kanske är jättesvårt att mäta den positiva effekten, men den finns där ändå. Och då räcker det. Det fastnar någonstans i människors huvuden, det är jag övertygad om.

Konstnärliga projektledaren Kiki Eldh, Gårdhusprojektet

Platsbesöket uppe på Badhusberget en råkall januaridag 2013 inleds av projektledaren Kiki Eldh med en rundvandring bland verken. Vi tittar in i tvättstugan i ett litet hus på gården som tidigare upplevdes som en olustig och otrygg miljö. Nu är det rent och fint. I entrén finns flera verk med små skulpterade människoansikten; inne i kammaren står en kvinna och sköter tvätten i lugn och ro. Ute på gården sticker stora, snälla huvuden upp; på kvällen blir de belysta. Fasaden, intill en passage, lyses upp med en ljusprojektion i form av ett milt ansikte då mörkret faller. På grönyrtorna mellan huskropparna och parkeringsplatsen planerar man att till sommaren anlägga terrasserade odlingslotter.

Kiki Eldh är frilansande bildkonstnär och fick frågan om hon kunde ta över projektledarskapet efter arkitekten Sigrid Östlund. Hon tackade motvilligt ja till ett uppdrag på deltid att samordna och dokumentera projektet. Hon fungerade i detta fall som ett bollplank mellan arkitekten och den utvalda konstnären Katarina Vallbo. En tredje konstnär – Susanne Beyer, har senare fått tillgång till lägenheten som en direkt konsekvens av de boendes önskemål om ökad vuxennärvaro och fler aktiviteter för barnen. De knyter an till traditionen med "artists in residence". Förebilden är det brittiska "community art", där konstnärer från olika konstområden kan bo och arbeta med invånarna i ett bostadsområde, för att öka trivseln i området.

I det här sammanhanget har man som konstnär en uppgift att också öppna sin ateljé och introducera barn och ungdomar i sitt konstnärskap.

Kiki Eldh berättar inne i köket i Gårdsprojektets egen lägenhet att när de inventerade vilka behov av förändring som fanns bland de boende, så var det ingen som talade om sina egna behov, utan utifrån en förmodan om andras behov:

Det fanns en förmodan om att kvinnor från andra länder kanske inte var så bekväma med att sitta på en gård som var så öppen, man behövde lite mer avskildhet. Och då tänker jag att 'vem behöver inte det'?

Det visade sig att de boende uppskattade att det skulle byggas ett litet trädgårdsrum för avskildhet:

De blev också väldigt förvånade att det skulle bli på riktigt. Det gjorde mig förvånad.

Tidigare har det kommit delegationer med frågor om de boendes önskemål utan att något hänt, men den här gången blev det realiserat och materialiserat. Kiki Eldh bekräftar att stommen i projektekonomi består av fonderade medel till underhåll och så tillskottet från Statens konstråd. Vad gäller projektledningen säger Kiki Eldh att det har varit "en ganska blygsam budget".

Här är det ju rätt mycket frivilliginsatser. Man går ihop: Socialförvaltningen bidrar med material, de har utrustat projektlägenheten och bidrar med ersättning till Susanne Beyer/ konstnären i lägenheten/som jobbar och Lysekils Bostäder AB står för hyran. Vi har ett ledord och det är samverkan.

Vi har mer eller mindre hystat in alla som passerat och sagt att "nu ska vi samverka". Det har faktiskt fungerat. Det har gett väldigt mycket kontakter och fördelar. Att det nu fortsätter lite av sig självt, det är ett gott betyg. Jag tror att ibland när man initierar saker på väldigt hög nivå så kan det lätt sluta med pappersprodukter, men det här är verkligen nere på golvet.

Kiki Eldh framhåller att det egentligen inte ska spela någon roll vem det är som initierar något som detta; det kan bli lika bra för det. Fast ändå märks en liten skepsis hos henne inför projekt med stora ord:

'Samverkan' hör ju till de där orden som framkallar många djupa suckar när man nämner ordet. Och jag fattade överhuvudtaget inte vad det innebar under det första halvåret. Jag förstod att det fanns modeller för samverkan och att det förväntades att man skulle sitta ner och diskutera. Man skulle ha väldigt många grupper som satt och stötte och blötte hur man skulle samverka. Det blev nog väldigt teoretiskt, men vi struntade i det och gjorde det praktiskt istället.

Här är Eldh mycket lättad över att Statens konstråd inte har lagt sig i hur de tolkat samverkan; att det inte kommit några färdiga manualer:

I slutändan får man ändå se vad det ger i den praktiska tillämpningen, det är ju vi som laddar ordet "samverkan" och gör det till hur vi vill ha det.

Processen gick till så att det först uppstod ett behov inom projektet av en plats där man kunde samla alla idéer och impulser på ett och samma ställe:

Då fick vi tillgång till den här lägenheten och här fylldes väggarna vart efter med skisser, fotografier, med tankar – alltså alla impulser redovisades. Hela vardagsrummet var som en stor mindmap. På folk som kom hit kunde man direkt se vilka bilder som attraherade, vilka tankar som satte igång samtal.

Då noterade vi det. Alltså det som ingen brydde sig om, det plockade vi undan och så förstärkte vi istället det som intresserade. På så sätt växte det fram en bild av vad som var viktigt.

Exempelvis var odlingslotter en gammal och populär idé. Trädgårdsmästaren hade arbetat med terrasserade odlingslotter i en spaanläggning utanför staden och de bilderna lockade. Då började arkitekten skissa och det väckte en stor entusiasm:

Att inte säga för mycket, att inte fråga för explicit, utan istället sätta upp och ha ett slags idématerial och se vad folk tänkte på, helt enkelt. Till slut sammanställde vi ett förslag som vi lade i allas brevlådor här runt gården. En folder med bilder och skisser och förslag.

Där stod också tidplanen med invigningsdatum och möjlighet att anmäla sig till odlingslotterna. Projektgruppen försökte också ordna regelrätta träffar trapphusvis för att diskutera skisserna. Det funkade inte alls. Trots att Eldh bjudit in de boende, som kollat att de kunde komma, så var det inga som kom på träffarna:

De förklarade sedan att när väl mötesdagen var inne så blev man lite blyg, och så tänkte man att 'det märks inte, om inte jag kommer'. Och om alla tänker så, så blir det ju ingen som kommer. Då började vi istället gå runt och knacka på.

Sedan anordnades ett seminarium kring belysning tillsammans med ljusformgivarna Olsson & Linder, och även om inte alla boende kom var det många som kikade genom fönstren. Och de mest spektakulära lösningarna fick stå tillbaka för en mer fast belysning. En annan spännande sak var när lassen med en massa nya plantor kom. Till våren kommer planteringen att börja synas:

Och det är många som har sagt: att det är så fantastiskt att titta ut på gården på kvällen nu, för det är ett helt annat rum.

Susanne Beyer höll ett kollo under sommarlovet och kom tillbaka under höstlovet för att återvända igen efter nyår. De hoppas att det kan komma någon annan konstnär som tar vid projektet:

Är man arkitekt är man van att ratta det här med snickeriet där, gjuta där och trädgårdsanläggare där. Eftersom jag inte riktigt kunde deala med i vilken ordning man skulle göra saker, så uppfann vi en modell där vi körde en slags kombinerad workshop och kafferep här/i projektlägenheten/, och bjöd in alla entreprenörer samtidigt. Folk sa först, 'det här blir ju bara kakafoni', och då sade vi 'då får det bli det då'.

Efteråt blev jag uppringd av entreprenörerna som sade att 'det var roligt och utvecklande för oss och det löste så många problem'. Det var ju inte alls givet vem som hade svaret på en fråga, eller lösningen på ett problem, utan det blev mycket korsvis och det löste sig väldigt elegant. Det spillde sedan över på den sista veckan när allting kom på plats då alla verkligen samverkade, ryckte in och gjorde vad som behövdes, kom med lösningar och var kreativa. Det var en sådan god stämning!

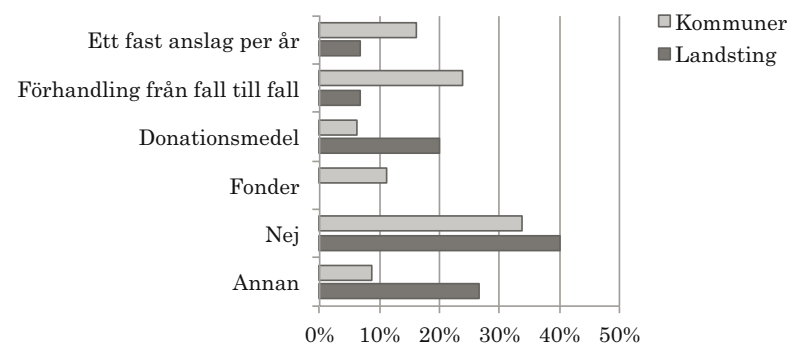
Jag tycker att jag har lagrat upp rätt mycket tankar kring skapandeprocessen genom att följa/bildkonstnären/ Katarina Vallbo under ett och halvt års tid och vara nära henne i en dialog där jag har bevakat helheten och låtit henne snöa in på olika delar och så har vi liksom fått spjärna emot lite båda två. /.../ Och vi har haft vansinnigt roligt. Det har absolut inte varit lätt hela tiden, det skulle vara helt onaturligt.

11. Samverkan kring finansiering

I det här avsnittet beskrivs samverkan kring finansiering av konst i offentlig miljö. Många kommuner, landsting och regioner använder enprocentregeln, men kan också ha andra medel såsom ett årligt anslag, donationsmedel, fonder eller EU-stöd. Exempelen i det här kapitlet handlar om samverkan mellan Statens konstråd, kommuner och landsting/regioner och/eller privata intressenter som till exempel fastighetsbolag som anlitar konstnärer i sitt utvecklingsarbete.

11.1 Andra sätt att bekosta konstnärlig gestaltning i offentlig miljö

Diagram 24. Finns det andra sätt att bekosta platsspecifik konst än genom enprocentregeln?

För 40 % av landsting/regioner och 34 % av kommunerna finns inget annat sätt än enprocentregeln för att bekosta platsspecifik konst. Alternativet "Annat" anger många som svar. Av kommentarerna kan utläsas att det ofta handlar om samfinansiering, där flera källor som donationsmedel, enprocentregeln och förhandling med byggherre ger den slutliga finansieringen.

Det är vanligast att enprocentregeln tillämpas inom ramen för enskilda byggprojekt. Karlskoga kommun uppger dock att man avsätter en procent av investeringsanslaget för all ny-, om-, och tillbyggnad under året. "Beloppet är inte direkt kopplat till något enskild byggobjekt, utan det är i princip möjligt att lägga alla medel på ett byggobjekt." Malmö stad rapporterar att beslutet tas i kommunfullmäktige från fall till fall och inom ramen för tekniska nämndens investeringsanslag för offentliga platser.

Gårdsprojektet, Lysekil, Katarina Vallbo. Foto: Katarina Vallbo.

Donationsmedel används på olika platser i landet för att finansiera eller samfinansiera offentliga konstprojekt. Det finns flera exempel på kulturfonder som tillkommit genom donation eller försäljning.

I Göteborgs stad finns *Charles Felix Lindbergs donationsfond*.⁵⁸ Enligt testamentet skall fondens avkastning användas till ”stadens prydande och förskönande”. Ett annat exempel är *Västerås stads kulturfond*⁵⁹ som skapades 1944 när kommunen sålde sina aktier i Stockholm -Västerås – Bergslagens Nya Järnvägs AB. Köpeskillingen avsattes då till en fond ”för stadens förskönande samt för kulturella och allmännyttiga ändamål”.

I Malmö stad finns en ideell förening *Malmö Förskönings- och Planteringsförening*⁶⁰ som verkat i mer än 125 år. Genom åren har fokus lagts på offentlig utsmyckning och bevarande av kulturmiljöer. Kapitalet för dessa insatser kommer från privata donatorer som önskat stödja föreningens ändamål ”att bevara, vårda, levandegöra och vidareutveckla kulturarvet i Malmö samt att verka för förskönning såsom planteringar och konstnärliga utsmyckningar”.

11.2 Fallstudier på samfinansiering, offentlig – privat samverkan (OPS)

Idag förekommer samfinansiering mellan offentliga och privata aktörer. Nedan beskrivs några pågående eller nyligen avslutade projekt med konstnärlig gestaltning i offentlig miljö.

Citytunneln i Malmö

Citytunneln är en järnvägsförbindelse genom Malmö som började byggas 2005 och öppnades för trafik den 12 december 2010. Citytunneln är en tunnel under Malmös centrala delar, från Malmös centralstation via station Triangeln. Söder om stadsbebyggelsen går järnvägen ovan mark, med station Hyllie, för att sedan ansluta till Öresundsförbindelsen och järnvägarna till Ystad och Trelleborg. Citytunneln behövdes för att ta hand om det ökande antalet passagerare, men också för att utveckla framtidens miljöanpassade järnvägstransporter.

Redan år 1997 ingick staten, Banverket (nuvarande Trafikverket), Statens Järnvägar, Malmö kommun och dåvarande Kommunalförbundet

för Malmöhus läns kollektivtrafik (nuvarande Region Skåne) ett avtal om genomförande och finansiering av projektet. Avtalet reglerade hur stor andel som var och en skulle betala, utöver denna finansiering tillkom även ett EU bidrag⁶¹.

Redan 2003, två år före byggstarten, inleddes planeringen av Citytunnelns konstnärliga utsmyckning. I ett nära samarbete mellan de fyra utvalda konstnärerna Tania Ruiz Gutiérrez, Gunilla Klingberg, Kristina Matousch, Christian Partos och projektgruppen växte konsten fram på de tre stationerna Hyllie, Triangeln och Malmö C Nedre. Konstprojektet har hållits samman som ett delprojekt inom Citytunnelprojektets ram i samarbete mellan Statens konstråd och Citytunnelprojektet.

Finansieringen har kommit från de tre parterna och från Malmö Förskönings- och Planteringsförening⁶². Föreningen bekostade Kristina Matousch konstnärliga gestaltning av station Hyllie samt del av boken ”*Konsten i Citytunneln – Attraktion*” utgiven 2010.

På stationen Malmö C Nedre finns en videoinstallationen *Annorstädes*, av Tania Ruiz Gutiérrez. På de två väggarna utmed perrongerna på den nedre delen av Malmö Centralstation projiceras 44 bilder i två rader i bildrutor för att likna vagnsfönster. Bilderna visar sakta rullande vyer från olika delar av världen så att det för en betraktare framstår som om ett främmande landskap glider förbi utanför järnvägsvagnen.

Vid station Triangeln, finns ljusinstallationen *Spårskan* av Christian Partos vid perrongerna. Skenor med LED-ljus som styrs av tågans ankomst och avgång har byggts in i tunnelns väggar. Ljusen är programmerade att härma små insekter som vågar sig fram när tågen lämnar plattformen, men som skräms bort av deras ankomst.

Gunilla Klingbergs tvådelade installation *Vardags Livets Mönster* för station Triangeln finns i stationens norra och södra uppgångar. Det centrala verket som gett namn till installationen i sin helhet är ett plattgjutet, mönstrat betonggolv som likt en enorm mandala brer ut sig vid rulltrapporna i den södra uppgången. Mellan rulltrapporna hänger *Alla i en i alla*, en grupp dekorativa övervakningsklot. I taket strålar den konstgjorda solen *Halo*. I den norra uppgången klänger en stor lotusblomma av stål på väggen *Lotus*.

De tre verken med den samlande titeln *Tidsfördjupningar* på station Hyllie av Kristina Matousch är minimalistiska, distinkta ingrepp i

⁵⁸ <http://www5.goteborg.se/prod/kultur/kulturforvaltningen/dalis2.nsf/vyHTMLsidor/FE6D3399E1B2162FC1256F56002F1FED?OpenDocument>

⁵⁹ <http://www.vasteras.se/kulturfritid/stipendierfonder/Sidor/kulturfonden.aspx>

⁶⁰ <http://www.planteringsforeningen.se/>

⁶¹ <http://www.esv.se/PageFiles/2177/alternativ-finansiering.pdf>

⁶² <http://www.planteringsforeningen.se/historia.htm>

stationsbyggnadens arkitektur. Installationen handlar om områdets rika, forntida historia. Längs stationsbyggnadens tak rör sig *Minuten* likt ett elektroniskt, magiskt solur. I vindskydden på markplan finns *Ansikten*. *Tidsfördjupningar* på plattformen är inkapslade hålrum kring stationspelarnas baser som är fyllda med svart sand.

Konst som resurs, Landstinget Västernorrland

Projektet *Konst som resurs* pågick under åren 2004–2007 och de idémässiga rötterna till projektet går längre tillbaka än så. Flera av de åtta delprojekt som blev resultatet av projektet handlar om konstnärlig gestaltning i offentlig miljö.

Konst som resurs byggde på en idé att koppla samman en bildkonstnär med ett företag inom regionen i ett gemensamt delprojekt som de utformar tillsammans. Syftet med projektet var att utveckla mötesplatser mellan bildkonstnärer och företag, för att med bild- och formkonst som medel arbeta för en gemensam utveckling.⁶³ Projektet kunde startas med medel från EU:s strukturfond för regional företagsutveckling samt ett väl fungerande samarbete med Länsstyrelsen i fråga om att utveckla region Västernorrland. Efter en kort tid fanns åtta lokalt verksamma bild- och formkonstnärer som var beredda att delta i projektet, fyra män och fyra kvinnor.

Värvningen av företag var en förhållandevis tidskrävande och mödosam process. Det handlade om att bygga upp en förväntan och hitta finansierare. Mats de Vahl ringde runt till 35–40 företag, presenterade idén och frågade om tid för ett möte. Ett femtontal företag tackad ja till att gå vidare i ett första steg, de Vahl besökte företagen och tog med sig en pärm där han samlat bilder och meritförteckningar från de medverkande konstnärerna. Han presenterade dem och ungefär hälften av företagen blev intresserade att gå vidare. Totalt blev det åtta projekt med inalles sju beställare, tre av dessa var fastighetsbolag.

Konstnärer	Företag
Åsa Bergdahl	Norrskog AB
Andreas Brännlund	Norrlandspojkarna AB
Christer Carlstedt	Mondi Packaging AB
Jonna Grimstoft	Övikshem
Birgitta Nenzén	Krambo Bostads AB
Jan K. Persson	Västernorrlands läns trafik AB
Eva-Leena Skarin	HEMAB, Härnösands Energi och Miljö AB
Örjan Östlund	Övikshem

Figur 2. Företag och konstnärer inom projektet "Konst som resurs".

Enligt slutrapporten var det lättare att värva företag i det geografiska området där projektledaren tidigare hade arbetat. Bäst fungerade värvningen och samarbetet med medelstora företag. De små företagen saknade resurser och de stora var beroende av engagemang och mandat från högsta VD. Genomgående var att projekten var beroende av om företagets kontaktperson hade ett intresse för bild- och formkonst. I vissa fall tog delprojekten stopp någonstans inom företagen, i andra fall skedde organisationsförändringar under resans gång: kontaktpersoner byttes ut och det kom nya som saknade intresse av att driva frågorna, trots att företagets VD stod bakom medverkan.

Företagen i näringslivet är enligt projektledaren de Vahl förhållandevis "krassa" och utgår generellt från den egna nyttan. De valde ut en konstnär som svarade mot de egna behoven. Men de Vahl menar att konstnärer också bär på samma krassa tänkande i grund och botten, fast från ett annat håll. "Repricket i det här" är att hitta de gemensamma beröringspunkterna, fastän man ändå kan göra "sin egen grej".

Det fanns i huvudsak två jämbördiga typer av motiv till samarbete: utsmykningsprojekt och konstnärlig idéutveckling. Till den första kategorin kan exempelvis nämnas Christer Carlstedts gestaltning av skogen i foajén till Mondi Packagings kontor; Örjan Östlunds tavlor i Köpmanholmens trapphus och Jonna Grimstofts skulpturala utsmyckning av Nätragatan i Bjästa för beställaren Övikshem. Efter avslutade uppdrag gick Övikshem vidare med beställningar till tre konstnärer utanför projektet. (Slutrapport, 2007-06-27)

⁶³ Slutrapport 2007-06-29

Till den andra kategorin kan nämnas Andreas Brännlunds idé till en konstnärligt grundad utveckling av den nya stadsdelen Norra Kajen i Sundsvall och Birgitta Nenzéns arbete i Kramfors för fastighetsbolaget Krambo AB. Nenzéns verk presenteras närmare nedan.

Krambo Bostads AB

Konstnären Birgitta Nenzéns projekt i Kramfors har stöttats av två centrala intressenter på lokal nivå, dels det kommunala bolaget Krambo Bostads AB som var den första partnern inom *Konst som resurs*, dels Kramfors kommun.

Motivet till att det kommunala bostadsbolaget Krambo gick med i *Konst som resurs* var enligt VD Åke Sundqvist behovet av försköning av Kramfors centrala delar. Bolaget har ett fastighetsbestånd inne i centrum och han såg möjligheten att åstadkomma något för de boende i Kramfors. Han betonar att Krambo arbetar parallellt med kommunen i dessa frågor. Kramfors kommun tillämpar inte enprocentregeln och det finns heller inte någon särskild inriktning på konstnärlig gestaltning i offentlig miljö.

Det finns inga öronmärkta medel som Krambo förfogar över när det gäller offentlig konst. Totalt har bolaget Krambo enligt dess VD satsat hundratusentals kronor på försköning genom konstnärlig gestaltning sedan projektet *Konst som resurs* inleddes.

Uppdrag har fördelats på fyra konstnärer som är boende inom regionen. Satsningarna är enbart kopplade till enstaka projekt. Investeringarna i konsten kan både understiga och överstiga beloppet motsvarande en procent av de totala investeringskostnaderna. Vad gäller färgsättningen av centrum så var hela projektet en helt egen satsning.

På senare år har det inte skett samma utveckling inom den konstnärliga gestaltningen. Krambo driver för närvarande två omfattande byggprojekt på orten: dels en galleria, dels en lågstadieskola. I skolprojektet är gestaltningen en mer integrerad del av miljön, men ännu är inget bestämt om de två projekten. *”Någonting kommer”*, utlovar han dock. På frågan om var någonstans i beslutsprocessen frågan om konstnärlig gestaltning kommer in, tidigt eller sent, svarar Sundqvist utan tvekan att den kommer sent.

På frågan om de kommunicerat kring eller på annat sätt marknadsfört satsningarna, svarar Sundqvist nej. Projekten har bara varit riktade till de boende som vistas i miljöerna. Reaktionen från de boende i Kramfors

har varit väldigt positiva. Människor säger spontant till Sundqvist att det blivit *”mycket finare”* i staden, längs ån och inne i Resecentrum. Erfarenheterna av att arbeta tillsammans med konstnärerna är också mycket goda. Slutsatsen är att den offentliga konsten verkligen tillför något.

Kramfors kommun

Enligt kommunens utvecklingschef, Ulf Breitholtz, uppskattas att Birgitta Nenzén varit aktiv och initiativrik som konstnär och att hennes olika installationer inte är så traditionella, utan snarare lite *”udda”*, med fin symbolik. Det är *”funktionell konst på ett artistiskt sätt”*. Arbetsgruppen inom kommunen kom till runt idén att man skulle lyfta området kring Botniabanan och Kramfors. Projektet hade medel från EU:s strukturfonder med 10 mkr. Gruppen hävdade att undantaget i LOU var tillämpligt och valde konstnärer för uppdraget.

Utvecklingschefen Breitholtz var projektledare och hade administrativt stöd av en projektanställd som hade hand om de konstnärliga projekten, inräknat informationsmaterial och rundvandringar.

På frågan om han mött förståelse eller motstånd, svarar Breitholtz, *”naturligtvis både och”*. Förståelsen växer dock allt mer. Motståndet har kommit från *”väldigt traditionella företagare”*, som undrat varför staden satsar på offentlig konst istället för maskiner. Svaret på den frågan är för chefen givet:

”Ett samhälle behöver många olika yttringar för att fungera bra. Det kan inte bara bygga på skruvar och muttrar.”

Breitholtz när en förhoppning att denna insikt ska växa sig starkare bland företagarna och sådana teknokrater som han en gång var själv.

Slutkommentar till regionprojektet Konst som resurs

Projektledaren och konstkonsulenten Mats de Vahl var den sammanhållande kraften inom projektet. När projektet efter stora arbetsinsatser och mycket nätverkande väl var sjösatt fanns det under arbetets gång ingen närmare direktkontakt mellan de olika delprojekten.

I Kramfors kunde delprojektet gutas in i kommunens egen utvecklingsprocess kring infrastrukturen och den offentliga miljön. Delprojektet har sammantaget skjutits ut i regionen och ägt rum på lokal nivå.

Finansiärer och projektekonomi

Uppgifterna om den totala projektekonomin för *Konst som resurs* är hämtade från projektledaren de Vahls slutrapport (2012-06-29):

- Kostnaderna för projektet *Konst som resurs* uppgick till 800 tkr, dvs. 100 tkr/styck för de åtta delprojekten.
- Av detta belopp satsade medfinansiären dåvarande Arbetsmarknadsverket 34 tkr och Landstinget Västernorrland 66 tkr (EU-medlen) per delprojekt. I praktiken anställdes konstnärerna via Örnsköldsviks Kollektiva Konstnärsverkstad (ÖKKV), som fakturerade projektet.
- De medverkande åtta företagen satsade 25 tkr samt arbetstid värd 15 tkr kronor per projekt, vilket totalt innebar 320 tkr.
- Projektet fick stöd från TV4, som visade 10 kortfilmer om "Konst som resurs" lokalt i regionen. Projektet bekostade två av filmerna (25 tkr/st), kostnaderna för produktionen var alltså 50 tkr och för reklamtid ytterligare 50 tkr.
- TV4 gav stöd till projektet genom att erbjuda åtta visningstillfällen; visningstidens värde uppgick till 200 tkr. Denna del av projektet ledde till att en konstnär kunde utveckla sitt företagande mot reklamfilmsproduktion.

De stora finansiärerna bakom projektet *Konst som resurs* fanns huvudsakligen i bakgrunden under resans gång. Några delprojekt genererade däremot en del extra medel, vilket är svårt att få ett samlat grepp om, fränsett ett par exempel:

- Norrskog AB stod för distributionen av Åsa Bergdahls bokprojekt och gick därmed in med 80 tkr utöver den ursprungliga insatsen.
- Norrlandspojkarna AB sköt till extra medel till Andreas Brännlund för resor, etc.

Projektet bedöms enligt slutrapporten ha bidragit till fyra tjänster: skapat två nya arbetstillfällen (en man och en kvinna) samt medverkat till att bevara två arbetstillfällen (två män). Till den senare kategorin räknas projektledaren, som fick sin tillfälliga tjänst omvandlad till en deltidsanställning som konstkonsulent på landstinget. En stor del av erfarenheterna från projektet kunde därmed gjas in i det fortsatta arbetet inom Regional Utveckling inom Landstinget Västernorrland.

Det enda målet som enligt slutrapporten inte uppnåddes var att involvera kommunernas näringslivskontor och utveckla deras engagemang i frågan om konsten. Det står också att projektet utlovat att ett nytt

företag skulle startas, men det hanns inte med under projekttiden. Det hade funnits vissa planer på ett förlag, men inte heller det passade in i praktiken.

De samhällsinriktade och undersökande processer som drev fram projektet *Konst som resurs* till att börja med, var de som verkade mest framgångsrika i projektets genomförande, och har dessutom lett vidare till nya projekt och arbetsmetoder.

Nya Karolinska Solna (NKS), offentlig privat samverkan (OPS)

Nya Karolinska Solna (NKS) är projektnamnet på det toppmoderna sjukhus som nu byggs invid Karolinska Universitetssjukhuset i Solna. Det nya sjukhuset kommer att öppna under 2016 och ska stå helt klart 2017. Det finns ett fullmäktigebeslut i Stockholms läns landsting (SLL) om att genomföra NKS-projektet med en så kallad funktionsupphandling i offentlig-privat samverkan även kallat OPS, vilket lett fram till ett 30-årigt projektavtal mellan landstinget och projektbolaget Swedish Hospital Partners (ägt av Skanska och Innisfree) gällande drift och servicetjänster för sjukhusanläggningen. Ett sorts sjukhus på avbetalning, det offentligfinansierade slipper den initiala investeringen. Ägandet av NKS övergår till Stockholms läns landsting efter 30 år.

Konsten/finansiering

NKS är också ett av de största enskilda konstprojekten för offentlig miljö hittills i Sverige. Konstanslaget på 118 mkr kan jämföras med de cirka 48 mkr i dagens penningvärde som Karolinska universitetssjukhuset Huddinge fick 1971.

Swedish Hospital partners finansierar den fasta konsten som är plats-specifika eller byggrelaterade (46 mkr) och SLL den lösa konsten (69 mkr). 3 mkr är reserverade för satsningar på offentlig gestaltning utanför Skanskas byggtreprenad, t.ex. stadstorg i anslutning till sjukhuset. Konstanslaget beräknas enligt en procentregel princip, två procent för vårdlokaler och en procent till administrativa lokaler. Stockholms läns landsting äger konsten.

Den byggnadsrelaterade budgeten (den från Swedish Hospital partners) fördelas på det planerade antalet konstprojekt, 22 st. Den budget som landstinget står för, den för lös konst äskas kontinuerligt från landstinget. Drift och underhåll ansvaras för av underleverantören Coor service mana-

gement vilka finns med i samverkansgrupperna, som redan i planeringsfas kan ge synpunkter på konst och behov.

Avtalet

Det tidigare beskrivna projektavtalet är nyckeln till allt även vad det gäller den offentliga konsten. En advokatfirma kopplades tidigt in och har förhandlat för SLL. Konstenheten på SLL har varit en av parterna som kommit till tals med advokaterna. Till saken hör också att Skanska redan från början var intresserad av konstfrågorna.

I diskussioner med konstenheten på SLL framkommer att alla över lag varit positiva till konstens inblandning, allt från de inblandade parterna i projektet till politiker. Som det beskrivs i projektbeskrivningen: ”*Konsten ska stödja och samverka med den verksamhet som bedrivs i sjukhuset och bidra positivt till arbetsmiljön för sjukhusets många medarbetare.*” Det framkommer också i diskussionen med konstenheten att det varit mycket arbete, inte så mycket på grund av ovilja utan för att det varit nya processer och mycket nytt att förhålla sig till.

Urval av konstnärer, organisation

Konstenheten, på landstingets kulturförvaltning, arbetar alltid med ett konstprogram som styrdokument för arbetet med konstnärliga gestaltningar. För Nya Karolinska Solna är konstprojektet mer omfattande än vanligt och uppdelat på många delprojekt. Därför är också konstprogrammet mer avancerat. Konstprogrammets syfte är att beskriva förutsättningar för de konstnärliga gestaltungsuppdragen i Nya Karolinska Solna (NKS).

Programmet informerar om projektet utifrån ett historiskt, organisatoriskt och ekonomiskt perspektiv. Det har som uppgift att förtydliga viktiga villkor för ett offentligt gestaltungsuppdrag, där både SLL och privata aktörer står som avsändare. Konstprogrammet beskriver konstens funktion och syfte i olika miljöer där patienter vistas såsom patientrum, mottagningar, korridorer eller allmänna utrymmen som entréer. Där kan konsten skänka lugn, skönhet, harmoni och kanske tröst. I personalrum, konferenssalar och studiemiljöer kan konsten ha en annan målsättning och vara mer utmanande, stimulerande och inspirerande.

När det gäller urval av konstnärer finns idag en bra och fungerande struktur. Konstenheten gör ett urval av konstnärer vilka sedan presenteras i ett konstråd där olika verksamheter finns representerade (en sorts förvaltnings-samverkan på projektnivå). Det slutgiltiga beslutet fattas

sedan i konstkommittén vilken består av representanter med ledande befattning från de olika verksamheterna samt vård- och personalrepresentanter.

Strukturen har fungerat väl med en större effektivitet och med en bra beslutsprocess. Intressant är att det har anställts en konstkoordinator på Skanska vilken delvis medfinansieras via kringkostnader inom det totala anslaget.

Samordning av konstnärliga uppdrag i närområdet

För att samordna konsten med intilliggande miljöer och andra offentliga brukare har man tagit fram ett gemensamt konstprogram. Stockholms stad, Stockholms läns landsting och Statens konstråd har tillsammans formulerat ett gemensamt konstprogram för Hagastaden. *Livets byggstenar* är temat på konsten som ska ingå i den nya stadsdelen. Man har kontinuerliga möten, där man strävar efter att samordna de konstnärliga uppdragen och områdets helhetsgestaltning.

Solna kommun är också på ett annat plan inblandade med bygglovshandling och det diskuteras också busshållplatser som konstprojekt. Stockholms läns landsting kommer längre fram även att bli inblandade på ett nytt sätt genom att det planeras en ny tunnelbanesträckning.

Konstnärernas villkor

Landstingets konstenhet menar att villkoren över lag är bra för konstnärerna i detta projekt, vilket möjliggörs genom en stor budget. Från början planerades 60 byggnadsintegrerade verk, vilket under processens gång kommit att minskas till 22 konstprojekt. Pågående projekt i ljusschakt har en budget på varje schakt mellan 1 till 2 mkr. I varje uppdrag har två konstnärer tävlat och fått ett skissarvode på 40 tkr var.

Den offentliga upphandlingen av offentlig konst är idag en realitet. SLL har därför byggt upp en digital konstnärbas för att hantera upphandlingen. Alla konstnärer som vill kan lägga in en presentation och CV samt hänvisning till hemsida. Även utländska konstnärer kan göra detta. Konstnärbasen används också av konstkonsulterna som kan arbeta med basen oavsett arbetsplats. Varje uppdrag måste utannonseras och som konstnär måste man göra en intresseanmälan. I Stockholm läns landsting har man inte haft överklaganden då databasen är öppen för alla konstnärer och informationen om uppdragen alltid är tillgängliga via webbplatsen.

Karolinska institutets aula, Aula Medica

Mitt emot Karolinska Universitetssjukhuset, på andra sidan Solnavägen, finns Karolinska Institutet. Sommaren 2013 invigdes där den nya aulan, Aula Medica. En hörsal för 1 000 personer som ger Karolinska institutet möjligheter att anordna stora, publika arrangemang. Bredvid står Science park nästan klart, liksom Folkhälsohuset. Ännu inte påbörjat är Biomedicum, ett stort multidisciplinärt forskningslaboratorium. Alla fyra ägs av Akademiska hus.

Aula Medica innehåller utöver föreläsningssalen restaurang, kafé, fakultetsklubb och 2 plan kontor. I foajén finns den konstnärliga gestaltningen: ett digitalt vattenfall och en installation av glasprismor utförda av konstnären Ingegerd Råman. Mellan plan 2 och 3 hänger *Falling water 10.6*, LCD-skärmar med ett vattenfall som i sakta rörelse sträcker sig 40 kvm från golv till tak och *And 95 light cones* är 95 handslipade glasprismor i 8 olika mönster som är placerade i det sluttande taket. Prismorna kan ses som en del av *Falling water 10.6*.

Redan 2001 vann Gert Wingårdhs arkitektkontor tävlingen om att få rita aulan. Men det visade sig att ägaren inte hade råd, så projektet lades åt sidan. Sex år senare, 2007, ställde Ehrling-Persson-stiftelsen⁶⁴ upp med den erforderliga summan, större delen av 450 miljoner kronor. Familjen Erling-Perssons stiftelse har sin ekonomiska grund i donationer av Stefan Persson, ordförande i H & M Hennes & Mauritz AB.

Redan på planeringsstadiet var det bestämt att byggnaden skulle ha en spektakulär form. Fasaden lutar som mest 33 grader ut över biltrafiken nedanför. Triangeln är huskroppens gestaltande idé, manifesterad i de 16 000 triangulära fönstren i orange, vitt och guldfärgat och ofärgat glas.

Gruvstadsparken i Kiruna

I planering av Gruvstadsparken i Kiruna – en ny offentlig miljö i staden – har Kiruna kommun samverkat med gruvbolaget LKAB. Projektet har ingått i Statens konstråds, Riksantikvarieämbetets, Boverkets och Statens centrum för arkitektur- och designcentrums gemensamma regeringsuppdrag *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* (se kap. 4 *Enprocentregelns tillämpning inom staten*).

Idén om anläggandet av en ny park har växt fram under flera år i planeringen av det framtida Kiruna. Efter en programfas som inleddes år

2010 och som övergick i förstudier och förprojektering har projektering av parkmiljön kunnat påbörjas under 2013.

I sin helhet innefattar projektet både konstnärlig och arkitektonisk utformning av landskap, där återanvändning av rivningsmassor och gestaltning av ett gränsområde som separerar parken från gruvområdet är bärande element.

Kiruna kommun och LKAB har på ett mycket visionärt sätt lyft in gestaltning i ett tidigt skede av planeringen. Samverkan har medvetet använts som metod för att skapa gränsoverskridande möten mellan konstnärer, arkitekter, planerare och andra i tidig planering, förstudier, förprojektering och projektering. Arkitekters och konstnärers uppdrag har medvetet samordnats med och integrerats i den övriga organisationen.

En stad i snabb förändring

LKAB:s gruva i Kirunavaara är vid en av världens största sammanhängande kroppar av järnmalm. Gruvverksamhetens omfattande underjordsbrytning av järnmalm orsakar rörelser och sättningar i marken, s.k. markdeformation, som gradvis rör sig mot stadens centrum och påverkar både byggnader och miljöer. Det område av staden som idag ligger närmast gruvan, med bland annat bostadsområdet Ullspiran och flera symbolbyggnader av högt kulturhistoriskt värde som Kiruna stadshus, Bolagshotellet, Bläckhornen och Hjalmar Lundbohmsgården, kommer redan under år 2014 att påverkas och successivt att rivas och flyttas. På området kommer Gruvstadsparken att anläggas för att skilja gruvområdet från staden.

Omvandlingen av Kiruna riskerar att skapa stora fysiska och mentala sår i staden. Det är en känslig process som handlar om mer än att bara riva, flytta och bygga nytt. Som vid många andra storskaliga stadsomvandlingar är utmaningen att forma den framtida stadens identitet med känsla och förståelse för stadens historia, att varsamt länka samman nytt med gammalt. Att visa samma goda omsorg kring rivningarna som när staden för hundra år sedan byggdes upp är idag en utmaning för både Kiruna kommun och LKAB. Ytterst handlar det om att skapa ett framtida Kiruna som kännetecknas av långsiktigt goda och hållbara livsmiljöer.

Tankarna bakom en ny park tar form

Hösten 2010 bildades en projektgrupp med stadsarkitekt Thomas Nylund som huvudansvarig och med representanter från kommunen, Ice Hotel och Statens konstråd. Gruppen formade projektet så att arkitekter och

⁶⁴ <http://www.familjernerlingperssonsstiftelse.se/>

konstnärer, i ett tidigt programskede och utifrån givna funktionella, ekonomiska och tekniska förutsättningar, kunde utarbeta olika idéer och förslag som grund för vidare projektering och byggande av den framtida parkmiljön.

Fyra teman för gestaltungsuppdrag formulerades: identitetsskapande, gräns mellan park och gruva, historiska spår och förändring. Dessa användes vårvintern 2011 i en öppen idétävling och intresseanmälan för arkitekter och konstnärer. För gestaltningen av gränsen mellan parken och gruvan inkom 47 idéförslag och för de andra spåren inkom 75 intresseanmälningar från personer med olika erfarenheter av samverkan och gestaltning av offentliga miljöer. Arkitekterna Markus Aerni och Boel Hellman (happyspace) anlätades att utveckla ett förslag till ett gränsvverk, en lösning för hur avgränsningen mellan gruvan och parken skulle kunna gestaltas. Konstnärerna Sofia Sundberg, Karl Tuikkanen och Ingo Vetter anlätades som konsulter för att utveckla gestaltungsförslag för de tre andra spåren.

I maj 2011 träffades arkitekterna och konstnärerna i Kiruna för att samverka med Kiruna kommun. Formellt leddes projektet av stadsarkitekten men det fanns även en referensgrupp med personer från LKAB, som är den part som i förlängningen finansierar projektering och byggande av den nya parken utifrån de krav som svensk gruvlagstiftning ställer på återställande av markområdet.

En försvårande faktor för samverkan var de geografiska avstånden mellan arkitekterna och konstnärerna, som var verksamma i Stockholm, Öland och Tyskland, respektive kommunen och LKAB med underkonsulter i Kiruna. Genom gemensamma projektmöten korsbefruktades arkitekternas och konstnärernas arbete och en helhetssyn på den nya parkmiljöns gestaltning växte fram. I dessa möten deltog även andra konsulter med kunskap om kulturhistoria, teknik, ekonomi, miljö etc.

Happyspace utarbetade lösningar för gränsvverket parallellt med att Sofia Sundberg, Karl Tuikkanen och Ingo Vetter tog fram gestaltungsförslag för parkmiljön utifrån temana identitetsskapande, historiska spår och förändring. Under hösten 2011 pågick ett intensivt utvecklingsarbete, där även lokala intressegrupper och föreningar involverades. Strategiskt koordinerades arkitekternas och konstnärernas arbete med den övriga projektorganisationen för Gruvstadsparken, som ansvarade för ekonomi, teknik, miljö, tillgänglighet och andra centrala frågor för planerings- och byggprocessen. I februari 2012 var den första programfasen klar och

Kiruna kommun och LKAB presenterade resultatet i en publik utställning i Kiruna stadshus.

Lysmasken

Arkitekterna Boel Hellmans och Markus Aernis (happyspace) förslag till ett gränsvverk har titeln Lysmasken och är utformat som en flera hundra meter lång signalröd skulptural stålkonstruktion, en estetisk och funktionell avgränsning som skiljer gruvområdet från parkmiljön. Lysmasken är tänkt att kunna flyttas i takt med att gruvområdets gräns flyttas. Mitt på Lysmasken finns en kokongliknande utsiktsplats över gruvområdet, där man kan blicka ut över rester av byggnader och miljöer som har försvunnit genom gruvans expansion. Genom sin stora skala och genom att den är upplyst när det är mörkt blir Lysmasken ett landmärke som synliggör gruvprocessens betydelse för Kirunas framtid samtidigt som den ger människor möjlighet att direkt uppleva spår av byggnader och miljöer som vittnar om stadens historia och förvandling.

Kublandskapet

Konstnärerna Ingo Vetter, Karl Tuikkanen och Sofia Sundberg fokuserade på gestaltningen av Gruvstadsparken som helhet, med både byggnader, verksamheter och den naturliga växtlighet som finns i område. Byggnader och miljöer kommer som sagt att rivas eller flyttas medan befintliga träd och växter bevaras och integreras i den nya parkmiljön. Deras förslag bygger på att tillvarata de stora mängder rivningsmassor som uppstår när husen i områdets rivs och medvetet använda dessa för att gestalta en berättelse om Kiruna stads historia och förändring.

Allt byggnadsmaterial krossas på plats med en mobil stenkross och sorteras i gabioner, ett slags ståltrådsburar som ofta används för att hantera inert, ej miljöfarligt avfall vid vägbyggen och andra storskaliga byggprojekt. Gabionerna används som byggklossar för att gestalta mentala tomrum efter de byggnader som rivs eller flyttas. Tillsammans bildar de ett kublandskap som gestaltar spår av svunna gaturum, huskroppar och vardagsmiljöer. När gruvan med tiden expanderar kommer den anlagda gestaltningen att återtas av naturen och hamna bakom den gräns som utgörs av Lysmasken.

Från programfas till förstudie och förprojektering

Presentationen i Kiruna stadshus i februari 2012 fick positiv respons och LKAB beslutade i dialog med kommunen att gå vidare med en för-

studie kring Gruvstadsparken. I och med presentationen gick ansvaret för genomförande formellt över från kommunen till LKAB samtidigt som samverkansprojektet med Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och Statens centrum för arkitektur och design avslutades. För att stödja den fortsatta processen fick dock Statens konstråds konsult förlängt uppdrag att medverka i projektet.

Under våren och sommaren samarbetade konstnärer, arkitekter, planerare, konstruktörer och ingenjörer för att utreda hur gestaltningsförslaget skulle kunna omsättas till verklighet inom givna ekonomiska, tekniska och miljömässiga ramar. I oktober 2012 presenterades en förstudie för Gruvstadsparken etapp 1 som sedan övergick i förprojektering fram till februari 2013. Syftet med förprojekteringen var att utreda två kostnadsalternativ för genomförande. Alternativ 1 byggde i princip på det förslag som presenterades i Kiruna stadshus i februari 2012 medan alternativ 2 baserades på en nedskalad version av kublandskapet och Lysmasken.

Både konstnärer, arkitekter, markprojektörer och landskapsarkitekter arbetade tillsammans med förprojekteringen. Förprojekteringen togs upp till beslut av LKAB i april 2013 och alternativ 2 var den lösning som valdes – med en budget för projektering och byggande på drygt 5 Mkr. Med beslutet skapades ekonomiskt utrymme för vissa andra funktioner i Gruvstadsparken som till exempel en BMX-bana. Under 2013 fortsatte samverkan mellan konstnärer, arkitekter och markprojektörer men nu med en mer praktiskt inriktad process med fokus på projektering och anläggning. Arkitekternas arbete inriktades på Lysmasken och konstnärernas arbete på kublandskapet.

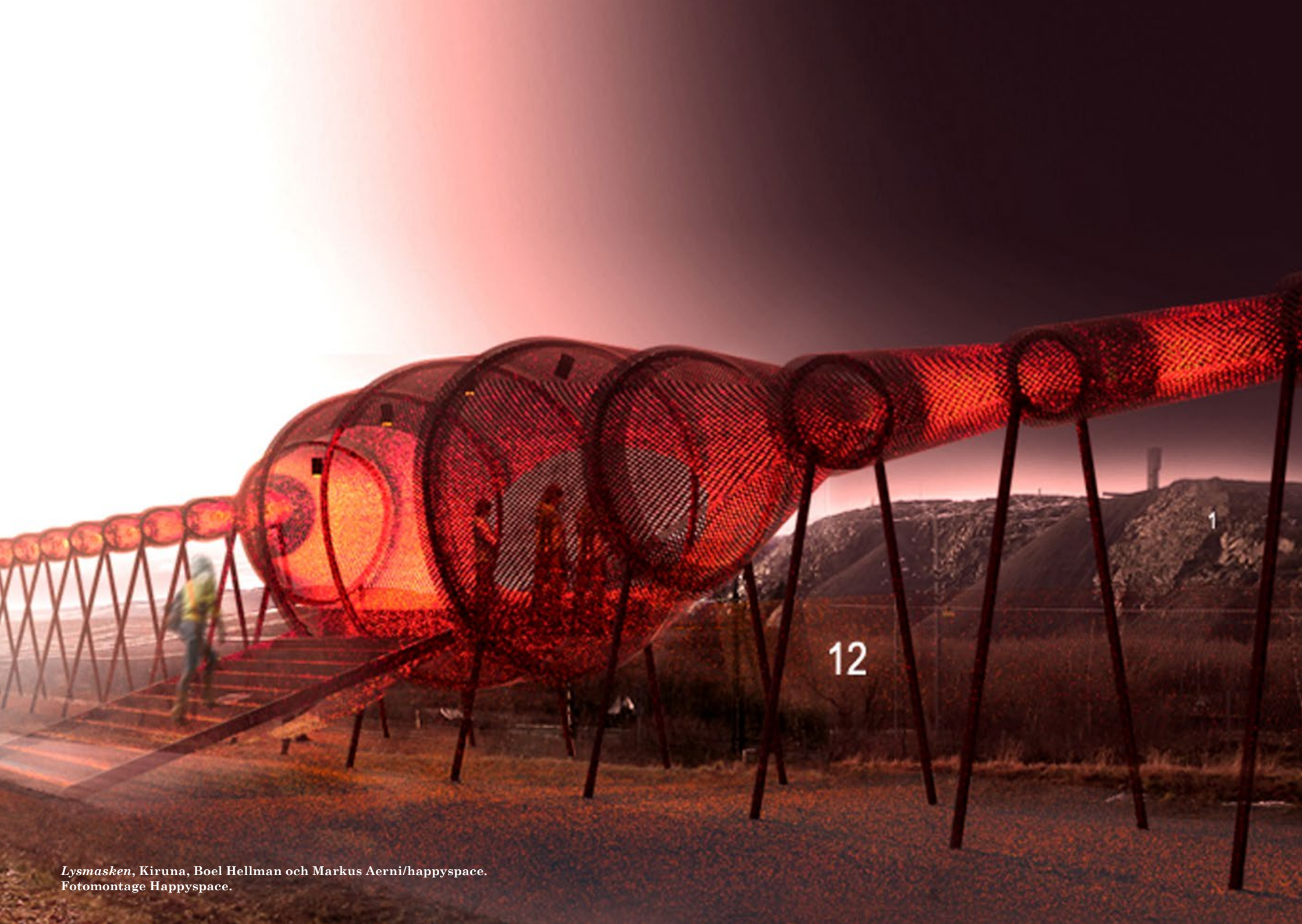
Samverkan i tanke och handling

Att gå från samverkan i tanke till att samverka i handling ställer nya krav på alla parter. De konstnärliga och arkitektoniska visioner som har skapats i programfasen ska omsättas i projektering och byggande, vilket ställer gestaltningsfrågorna på sin spets. Allt från material och konstruktion till idébaserade budskap och berättelser ska kommuniceras och göra gemensamma.

Nya aktörer som inte har varit med i processen tidigare kommer in i projektet, medan andra försvinner, och det som har tagits för givet blir plötsligt föremål för nya diskussioner. En fråga som uppstod i samband med att projekteringen av Gruvstadsparken inleddes var hur kublandskapetets koncept om rumslighet kunde förenas med kraven på säkra och

tillgängliga miljöer, vilket direkt påverkade möjligheterna att använda rivningsmassor för att bygga på höjden. För att uppnå lösningar på sådana frågeställningar har det varit mycket värdefullt med Sandra Viklunds medverkan (planerare/konsult från Ramböll) som delprojektledare, med ansvar att bevaka gestaltningsfrågorna gentemot alla övriga målsättningar. Även Statens konstråds konsult Peter Lundström har haft en viktig roll att skapa kontinuitet i projektet från programfas till projektering och byggande.

Från och med 2015 kommer de första byggda resultaten av Boel Hellmans, Markus Aernis, Sofia Sundbergs, Karl Tuikkanens och Ingo Vettters arbete att kunna upplevas när Gruvstadsparken anläggs. Med årens gång kommer sedan kublandskapet och Lysmasken att förändras allteftersom malmbrytningen påverkar gränsen mellan stad och gruva.

Lysmasken, Kiruna, Boel Hellman och Markus Aerni/happyspace.
Fotomontage Happyspace.

12. Avslutande kommentarer och slutsatser

Enprocentregeln är en ekonomisk princip för att finansiera konstnärlig gestaltning av offentlig miljö. Kartläggningen visar att den offentliga konstens roll inom den nationella kulturpolitiken och samhället främjas av en ökad kunskap om principen och dess tillämpning.

Det finns inga lagar eller förordningar som styr enprocentsregelns tillämpning i Sverige, som är fallet i bland annat Norge och Danmark. Istället är det aktörerna själva som bestämmer om och i så fall hur regeln används liksom formerna för de processer och arbetsformer som omger den. De centrala delarna i rapporten kretsar kring olika tolkningar av enprocentregeln som förekommer bland aktörer som är beställare av uppdrag för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö.

Vid nybyggnation, ibland även vid om- och tillbyggnad samt förändringar i utemiljön, tillämpas enprocentregeln som ekonomisk princip av landsting/regioner/kommuner, samt även av vissa enstaka statliga verk/bolag, genom att de avsätter cirka en procent av budgeten för ett byggprojekt till konstnärlig gestaltning. Det förekommer även bland en del landsting/regioner/kommuner att principen istället tillämpas genom att en procent av den totala årliga investeringsbudgeten avsätts för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö.

En grundskillnad mellan olika aktörers tillämpning av regeln är just om den styr kostnadsfördelningen av enskilda byggprojekt för att möjliggöra konstnärliga gestaltungsuppdrag, eller om den används som modell för att via beställarens årliga investeringsbudget finansiera konstnärliga gestaltungsuppdrag av offentliga miljöer.

Enprocentregeln avser permanenta konstverk som kanske inte längre har en livslängd på 300 år, men i alla fall kanske 10–20 år? Förändringen av samhället sker allt hastigare och ett konstverks livslängd bör ses utifrån hur samhället ser ut. Byggnader kan bli till för ett ändamål, men efter ett eller ett par decennium kanske byggnaden får en ny funktion och nya hyresgäster som vill omskapa rummet. Konstverk kan rivas och konstnären och andra inblandade måste från början vara medvetna om att verket kanske inte står där för alltid.

I rapporten går vi inte in på tillfälliga gestaltningar eftersom de inte ingår i förutsättningarna för enprocentregeln. De tillfälliga gestaltningarna är spännande inslag i det offentliga rummet och ger utrymme för flera

konstnärliga uttryck, men eftersom de inte är bestående verk bör medlen till dem hämtas från andra anslag och baseras på andra motiveringar.

Statens roll

1937 ägde staten i större omfattning sina byggnader än idag och kunde därför styra på vilka grunder en procent av byggkostnaden vid ny-, om- och tillbyggnad skulle avsättas för konstnärlig gestaltning. Idag äger staten i mindre utsträckning de fastigheter där man bedriver verksamheter och har därmed inte samma möjlighet att kontrollera enprocentsregelns tillämpning.

Ekonomistyrningsverket (ESV) har gjort en sammanställning till denna rapport av statens investeringar i mark och byggnader för 2011–2013. ESV menar att det är svårt att exakt säga hur mycket som investeras i byggnader då staten inte skiljer på byggnader och mark. Inom staten är det bara vissa lärosäten samt Fastighetsverket och Fortifikationsverket som äger byggnader. I tabellen (se bilaga 3) ingår egen mark och byggnader samt förbättringar på annans fastighet, dvs. fastighet där staten har verksamhet. De statliga bolagen Vasakronan och Akademiska hus ingår inte i myndighetssektorn, och redovisas därför inte i tabellen. För 2011 uppgick den statliga investeringssumman till ca 4 miljarder kronor. Pondera att om staten tillämpade enprocentregeln på detta belopp skulle det ge 40 miljoner kronor till konstnärlig gestaltning. Statens konstråd hade ett årligt anslag på 33.1 mkr 2011 för konstnärlig gestaltning av den gemensamma miljön.

Sedan 1937 har Statens konstråd till uppgift att se till att konsten blir ett naturligt och framträdande inslag i samhällsmiljön. Detta görs bland annat genom uppdrag till konstnärer vid ny-, om- och tillbyggnader av statliga och ickestatliga offentliga byggnader och miljöer. Statens konstråd finansierar statliga projekt till 100 % medan samarbete i icke-statliga projekt kan finansieras till 50 %.

Det finns ingen direkt styrning från regeringen gentemot statliga bolag, verk och myndigheter i frågan om enprocentregelns tillämpning. Staten etablerade genom inrättandet av enprocentregeln vid 1930-talets slut en nationell norm, en norm som staten, till skillnad mot merparten av regioner, landsting och kommuner, dock sedan länge inte själv följer.

Statliga bolag, verk och myndigheter avgör själva vilken plats konsten ska ges när de utformar sina byggnader och miljöer. Myndigheterna ansvarar själva sedan 1990-talet för sin lokalförsörjning och bestämmer därmed vilka satsningar på offentlig konst som är aktuella. Om de önskar kan de ansöka om samarbete med Statens konstråd för att få stöd och

kunskap vid uppdrag till konstnärer att konstnärligt gestalta offentliga byggnader och miljöer för sin verksamhet. Myndigheterna har också möjlighet att låna konstkollektioner ur Statens konstråds rika samling.

Det skulle vara möjligt för regeringen att ge direktiv till myndigheter att konst och design ska utgöra inslag i de lokaler som man hyr för sin verksamhet och att samarbete med Statens konstråd ska ske vid ny-, om- och tillbyggnader. Sådana direktiv skulle understödja myndigheternas förhandlingar med fastighetsbolagen. För att staten ska bli förebildlig, vilket bland annat är ett av det arkitekturpolitiska programmet *Framtidsformers*⁶⁵ (från 1997/98) sex nationella mål, krävs det att man målmedvetet driver dessa frågor i statens bolag, verk och myndigheter.

Övergripande mål för politikområdet arkitektur, form och design:

- Arkitektur, formgivning och design ska ges goda förutsättningar för sin utveckling.
- Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas till vara och förstärkas.
- Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö ska stärkas och breddas.
- Offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.
- Svensk arkitektur, formgivning och design ska utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

Dessa målsättningar är fortfarande aktuella och i budgetpropositionen 2013/14:1 har regeringen beslutat att göra en uppföljning av den förda politiken för att se hur arkitekturens, formens och designens värden kan få bättre genomslag i hela samhället.⁶⁶

En nutida statlig roll är att samverka mer med regioner, den privata och civila sektorn och med kunskap stödja utvecklingsarbete samt sammanlänka olika parter och idébärare. Det är en viktig roll för en nationell kulturpolitik.

Enprocentregeln i kommuner, landsting och region

Vid en jämförelse mellan landsting/region och kommuner får man lätt intrycket av att den regionala organisationen kommit längre i fråga om regelverk och beslut kring enprocentregeln än vad kommunerna gjort. Man måste då vara medveten om att antalet regioner bara är 21 till antalet, medan kommunerna är 290. Fallstudierna i kartläggningen visar på många olikheter beträffande bakgrund, organisation och finansiering, men uppvisar även flera samstämmigheter. Även om det finns etablerade strukturer för arbetet, t.ex. rutiner, beslutsordningar och arbetsgrupper med enprocentregeln som grund, vittnar deltagarna i studien om att området är starkt personberoende. Rekrytering är därför ett viktigt område, att finna de personer som har kunskapen och viljan att jobba med dessa frågor och driva dem framåt.

Tillämpningen av enprocentregeln ser olika ut i kommuner, landsting och regioner. Det finns ingen praxis hur procentregeln generellt bör räknas fram och vad den bör baseras på; kommunens exploaterings- eller investeringsbudget, byggkostnad etc. Det råder även en oklarhet om hur regeln ska användas som beräkningsmodell i enskilda konstnärliga uppdrag; om anläggningskostnader ligger i eller utanför den konstnärliga budgeten. Olika kommunala bolag (som i exemplet Stockholm) har olika syn på var kostnader för markarbeten och fundament etc. ska tas. En försvårande faktor vid tillämpningen av enprocentregeln är dessutom ofta att de kulturförvaltningar eller motsvarande, som ger konstnärer uppdrag, som regel saknar insyn i investeringsbudgetar eller motsvarande.

Urvalet av konsten och konstnärerna är också centralt. Här ingår även avvägningar om satsningar på permanenta verk och hållbarhet kontra projekt där hållbarheten är mindre beständig, som t.ex. ett videoverk som har en begränsad livslängd. Det ses ofta som ett ideal att initiativet till och urvalet av den offentliga konsten inte enbart är ett fåtal experters val, utan att det också finns en plattform både för medborgar- och brukarinflytande samt för konstnärens eget initiativ. Det handlar om att finna urvalsmöjligheter som är estetiskt och demokratiskt förankrade, utan att vara för resurskrävande. I praktiken har regionala och lokala konstinstitutioner och konstkonsulenter en betydande funktion i sammanhanget.

⁶⁵ Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design, prop 1997/98:117

⁶⁶ Regeringens budgetproposition 2013/14:1

Beställare av offentlig konst/miljögestaltningar

De offentliga beställarna, det vill säga stat, kommuner, landsting och regioner är och har under tid varit de som kontinuerligt varit de största beställarna av offentlig konst. Allmännyttiga bostadsbolag uppträder ibland som egna beställare och har då egna rutiner och ofta egna konstnärliga konsulter.

Det finns vid sidan av det offentliga (finansierat med allmänna medel) även privata beställare av offentlig konst. Många fastighetsbolag, som t.ex. SKB och HSB, har en tradition av att satsa på konst i t.ex. trapphus och på gårdar. Större företag, som t.ex. AstraZeneca eller Tetra Pak, har ofta lagt stora resurser på konstnärlig gestaltning av sina huvudkontor. De större bankerna sitter också med stora konstsamlingar och utsmyckade lokaler.

De offentliga beställarna har en viktig roll som marknadsstyrande och påverkande aktörer. De har möjlighet att ta initiativ och kan styra utvecklingen mot ökad kvalitet och samverkan mellan flera parter och yrkeskategorier. Som stor beställare kan offentliga aktörer driva utvecklingen framåt genom att verka för konstnärlig medverkan i planerings- och byggprocesser och efterfråga konstnärliga verk som förhåller sig till arkitektur, kulturhistoria och sociala sammanhang.

Plan- och byggprocesser

I regeringsuppdraget till Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Centrum för arkitektur och design samt Boverket *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer* – har olika typer av samverkansformer metodiskt prövats för att skapa kunskap om hur ökad samverkan i plan- och byggprocesser kan generera nya former för gestaltning av offentliga miljöer. Konstnärsnämndens kartläggning visar att olika typer av samverkan förekommer i kommuner och landsting/regioner, mer frekvent i områden med ekonomisk tillväxt eller ett större befolkningsunderlag.

En byggnad eller miljö kan gestaltas utifrån en helhetssyn med hänsyn till platsens historia och kultur- och naturvärden, men också med förståelse för vilka kvaliteter som värdesätts av de människor och verksamheter som till vardags brukar platsen. I mötet mellan olika kompetenser som antikvarier, arkitekter, bildkonstnärer, byggprojektledare, formgivare, ingenjörer, konsthantverkare, planerare och andra som ingår i en planerings- och byggprocess kan olika perspektiv bytas, synergier skapas och kreativa lösningar gemensamt utformas.

Anläggningsarbeten för konsten kan planeras in från början, vilket gör projekten kostnadseffektiva. Slutresultatet förväntas bli mer bestående

och kvalitativt om konsten får en självklar plats i tidig planering av en god samhällsmiljö.

Överlag är många personer inblandade i samverkansprojekten och grupperna består av olika konstellationer. Fallstudierna visar att bildkonstnären alltså har en förhållandevis svag förhandlingsposition och ofta är beroende av stöd från en kompetent projektledare som värnar om konsten, och indirekt om konstnärens intressen. Intervjuade personer talar om vikten och behovet att ”hävda” konstens betydelse i sammanhanget och den konstnärliga kompetensen gentemot andra aktörer som många gånger saknar djupare kunskap om konst. Konstnären å sin sida kan också sakna en djupare kompetens om t.ex. arkitektur, bygg- och säkerhetsfrågor.

Idealt är att planerings- och byggprojekt organiseras i en form där alla parter dels får utrymme att bidra med sin kompetens, dels känner både ansvar och motivation. Utmaningen är att skapa en organisation som bejakar en nära samverkan mellan alla som ingår i projektet. Det är den samlade kompetensen och motivationen som avgör om lösningar kan uppnås, som kan möta både behov, önskemål och drömmar. I en sådan organisation måste förutbestämda föreställningar och målsättningar kunna omprövas men även kompromisser göras under projektets genomförande. I arbetsprocessen ingår därför att systematiskt pröva utkast och förslag på målgrupper och intressenter, för att brister, synpunkter och önskemål ska kunna fångas upp så tidigt som möjligt. Fördelen med en gestaltungsprocess av detta slag är att misstag och tankefel tidigt kan upptäckas och justeras samt att det går att förebygga omfattande negativa ekonomiska och tekniska konsekvenser.

Konstnärens roll(er)

Det finns i studien beskrivet tre roller för den konstnärliga kompetensen i samband med konstnärlig gestaltning av de offentliga rummen.

- Den första rollen innebär den traditionella; att skapa konstnärliga objekt som en del av gestaltningen av den offentliga miljön.
- Den andra rollen är att som konsult aktivt delta med sina kompetenser i programarbete och planeringsprocess för hela miljön.
- Den tredje rollen är som inspiratör till förnyelse av de offentliga rummen och katalysator för det offentliga samtalet.

Den konstnärliga kompetensen kan syfta till mer än att producera slutgiltiga och objektsbundna gestaltningar. När konstnärlig kompetens kommer i fråga tidigt i plan- och byggprocesser jämsätts konstnären med

andra yrkesgrupper som arkitekter och landskapsarkitekter. Konstnärer kan också efterfrågas till mer permanenta grupperingar som t.ex. kommuners, landstings eller regioners konstnärliga råd eller samverkansråd, där flera olika förvaltningar gör upp planer för den offentliga miljön.

Vilka processer som gynnar den offentliga konstens utveckling har debatterats till och från under senare hälften av 1900-talet och har tagits upp i ett stort antal publikationer och seminarier. En övergripande diskussion har varit om den offentliga konsten behöver sina egna processer eller om målsättningen bör vara att den offentliga konsten integreras i den fysiska planeringen och projekteringen av en byggnad eller miljö.

Genom att bild- och formkonstnären arbetar i flera sammanhang finns det behov av vidgad kompetens. Behovet av vidareutbildning ökar för konstnärerna. En sådan utbildning kan naturligtvis ligga direkt i konsthögskolornas grundutbildningar men också som sökbara fristående kurser för redan yrkesverksamma konstnär. Det är viktigt att kunna ändra och formge sådana kurser efter de behov som efterfrågas.

En vidareutbildning kan naturligtvis också anordnas av andra än de fasta lärosätena. Ett exempel på det är *Kulturlyftet*⁶⁷ som är KRO:s (Konstnärernas Riksorganisation) och KIF:s (Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare) utbildningsverksamhet i samarbete med Konstnärscentrum Öst.

Projektet finansierades fram till våren 2013 av Europeiska socialfonden (ESF). Där ingick en kurs som heter *Projekt- och processarbete med konst och kultur i centrum*. Kursen har gett 15–25 yrkesverksamma bild- och formkonstnärer ökade kunskaper om projekt- och processarbete samt verktyg för att leda egna och andras projekt. Statens konstråd och Boverket har medverkat i kursen.

Bild- och formkonstnärens ersättningar

Av kartläggningen framgår att konstnären ersätts på olika sätt vid uppdrag om konstnärlig gestaltning, men att totalentreprenad är vanligast förekommande. Med det menas att konstnären i den angivna konstbudgeten ska räkna in ersättning för konstverket, arbetstid och material/tjänster för att framställa konstverket. I praktiken tenderar konstnärer att endast ta betalt för sin egen arbetstid (för framställandet av konstverket) men inte för konstverket.

⁶⁷ I ett initialt skede fanns även Svenska Tecknare och Sveriges Fotografers förbund med

Avtal som rör konstnärliga gestaltningar kan tydliggöras genom att särskilja mellan å ena sidan köpeskillingen av själva verket och å den andra sidan konstnärens arvode för deltagande i processen, genomförande och produktion. Det är viktigt att betänka att det finns ett egenvärde i verket som sådant. Ägandet av konstverket överförs till köparen efter utfört uppdrag. Efter installationen av verket kommer perioden av nyttjandet/betraktandet av verket, vilket oftast är under en omfattande tidsperiod.

Arvodet eller ersättningen betalas ofta ut via ett antal utbetalningar mot bild- och formkonstnärens faktura till uppdragsgivaren. Här behövs ofta en flexibilitet från projekt till projekt. Hänsyn bör tas till när kostnader för material och hantverkshjälp tillkommer och hur stora dessa är i proportion till budget. En konstnär kan oftast inte heller sätta igång ett projekt eller framställning utan en första utbetalning. Datum för färdigställande av konstverket bör därför sättas i förhållande till när konstnären får sin första utbetalning. Det finns flera exempel på krympt tid för konstnären pga. en kommuns fasta betalningstid eller av att beslutsprocesser drar ut på tiden. Orsaker som ligger helt utanför konstnärens kontroll.

Bild- och formkonstnären bär ofta en betydande ekonomisk risk ifall projekten senareläggs mot den planerade tidsramen vilket kan medföra ökade kostnader. Materialkostnader som skenar iväg regleras därför av en del via en särskild klausul, vilket innebär en säkerhet för konstnären att inte ensam stå för det ekonomiska risktagandet.

När konstnären har en mer konsultativ roll bör denne ersättas likvärdigt med timarvoden som ligger på samma nivå som andra yrkeskompetenser som konsulteras. Det kan bli svårt att särskilja vad som är det konstnär-liga verket och därför svårare att hävda en ideell upphovsrätt samt betalning för ett verk.

Om det inte finns ett konstnärligt verk, kan man inte heller hävda ekonomiska rättigheter enligt upphovsrättslagen för spridning till allmänheten (försäljning) eller visning för allmänheten. Konstnärer vill generellt väldigt mycket och spänner ofta bågen högt. Vanligt är att bild- och formkonstnärer är enskilda näringsidkare och på så sätt ensamma aktörer som förväntas hantera många olika områden och frågor. Det är många delar i processen där konstnären kan behöva stöd av t.ex. en projektledare som kan allmänna ekonomiska förhandlingsfrågor; kommunikationen med arkitekterna; skötselfrågor; praktiska frågor inte minst kring olika regelverk och bestämmelser; samt allmän medling. Vissa beställare har som stöd till konstnären budgetmallar som tar upp olika poster som bör finnas med i en

kostnadsberäkning. Utan hjälp och stöd kan dessa inslag i projektet sluka mycket energi och tid.

Det framkommer från både konstnärer och från flera av respondenterna en önskan om en vägledning. Några talar om en handbok för både bildkonstnärer och beställare, andra talar om ett ramavtal likt det statliga utställningsavtalet. Ett sådant avtal som gäller offentliga miljö-gestaltningar skulle med fördel kunna diskuteras fram mellan SKL och bildorganisationerna.

Offentlig upphandling

Offentlig upphandling är något som offentliga beställare av konst idag måste förhålla sig till. Rent praktiskt ser det lite olika ut, vilket beskrivs närmare i kap 8. Det förekommer även i viss mån olika tolkningar av lagen och i hur stor utsträckning man kan göra en direktupphandling.

Det finns inom området ett ganska etablerat missnöje med de nya upphandlingsrutinerna där kritiker befarar att processen blir alltför administrativt arbetsbetungande. Det finns också en oro över att ekonomi ska styra över kvalitet och en frustration över att professionaliteten hos handläggaren med konstnärlig kompetens åsidosätts. Det förekommer på flera håll i landet att särskilda upphandlingsavdelningar sköter all upphandling inom lokal och regional förvaltning. Det är inte heller ovanligt att externa upphandlingskonsulter anlitas. För att garantera en professionell bedömning i valet av konstnärer är det viktigt att personer med kunskap och förståelse för konstnärliga processer och konstnärlig kvalitet ges en tydlig roll i den kommitté eller jury som sätts samman.

När det gäller konstnärer är de i regel enmansföretagare och måste i sitt företag hantera många olika roller. Därför är det utifrån deras perspektiv angeläget att ansökningsförfaranden inte blir allt för komplicerade och administrativt betungande. En annan aspekt som rör konstnärer är att upphandlingar inte får ställa orimligt höga krav på de intresserade konstnärerna. Idag finns det upphandlingsexempel där det krävs ett stort antal referensobjekt för att kunna kvalificera sig, vilket kan göra det svårt för många konstnärer, speciellt yngre, att kvalificera sig.

För framtiden är det av stor vikt att upphandlingen av konstnärliga uppdrag utgår från vedertagna modeller och hittar fram till en balanserad nivå utifrån de förutsättningar som kännetecknar arbetsområdet. Ett ökat samarbete mellan kommuner på regional nivå kunde resultera i samutnyttjande av databaser och system för upphandling liknande det som t.ex. Västra Götalandsregionen och Stockholms läns landsting utvecklat (se kap 7).

Utifrån ett demokrati- och mångfaldsperspektiv är det positivt att konstnärliga uppdrag offentliggörs och att fler konstnärer kan komma i fråga. Det finns här, som inom andra områden, en tendens att uppdrag cirkulerar bland redan kända konstnärer inom området. Det kan vara svårt som konstnär, med mindre erfarenhet av offentlig konst, att ta plats på marknaden. Hur uppdragsbeskrivningen utformas vid en offentlig upphandling påverkar vilka konstnärer som kan komma ifråga.

Regional samverkan

I Fyrbodals kommun skedde en förskjutning av fokus under tidens gång inom projektet *Offentlig miljö som konstform*. Den ursprungliga idén fokuserade på den offentliga konsten som objekt, att kommunerna skulle satsa mer på offentlig konst och låta konstnären komma in tidigare i processen av ett förändringsarbete. Det visade sig dock att kommunerna först behövde organisera arbetet, skapa rutiner med beslutsordning och projektet kom så småningom mer att handla om ett nytt förhållningsätt för kommunens arbete med offentlig miljö i stort.

I flera regionala kulturplaner för 2013 och framåt finns en tydlig ambition att stimulera arbetet med den konstnärliga gestaltningen genom enprocentregeln. Det kan handla om erfarenhetsutbyte, utbildningsinsatser och att på olika sätt öka kunskapen om hur arbetet genomförs i praktiken. Konstkonsulenterna har en viktig roll i sammanhanget. Det kan också handla om gemensamma databaser för konstnärer och system för upphandling samt att dela på kompetens i form av konsulter inom området som kan delta i konstnärliga råd och övergripande miljöplanering. Samverkan kan ske mellan enstaka kommuner, genom ett kommunalförbund eller på regionalt initiativ. Genom ett regionalt samarbete skapas ett större underlag som upprätthåller behovet av speciell kompetens.

Samfinansiering/förvaltningssamverkan

Rapporten visar på att finansieringen bakom en konstnärlig miljögestaltning kan se olika ut. Många landsting/kommuner använder dels enprocentregeln och dels anslag, donationsmedel, fonder eller EU-stöd. Under arbetet med rapporten framkom även olika exempel på samfinansiering mellan det allmänna och privata. En sådan samfinansiering kan t.ex. vara när en lokal företagareförening går in och bidrar ekonomiskt till en konstnärlig gestaltning eller står för en kommande driftskostnad.

Exempel i utredningen beskriver hur olika förvaltningar och kommunala bolag samverkar kring finansiering enligt enprocentregeln. Andra

exempel beskriver offentlig – privat samverkan (OPS). Kartläggningen visar att samverkan mellan olika förvaltningar är vanlig, medan samverkan med privata aktörer är mindre vanlig. Exempelen på OPS visar att det måste vara en situation där båda parter är vinnare eller att finns en privatperson eller företag som vill och har de ekonomiska resurserna att förverkliga en vision.

I exemplet från Lysekil intervjuas en VD för ett kommunalt bostadsbolag. Han uppvisar båda ett förhållningssätt som inkluderar såväl en affärsmässig som en konstnärlig/humanistisk omsorg om sina hyresgäster och anställda. Konsten betraktas som en relevant form av samhällsinvestering och inte som en betungande projektkostnad.

En viktig och betydande faktor är hur man ser på kostnaden för den konstnärliga gestaltningen. Ser man det som en kostnad som belastar en budget eller som en investering som ger ett mervärde till den gemensamma byggnaden/miljön.

Ingen regel utan undantag

Resultatet av kartläggningen, de fördjupade beskrivningarna av enprocentregeln, tillämpning och fallstudierna ger sammantaget en bild av ett livaktigt engagemang för att inkludera den konstnärliga delen i miljögestaltningen i stora delar av landet. Där så inte sker, saknas ofta ekonomiska medel, men det kan också vara avsaknad av rutiner, att organisationer har medfört att frågan hamnat vid sidan av och att frågan inte har några förespråkare i beslutande led.

Genom att bygga upp ett regelverk med beslutsordning runt enprocentregeln skapas en struktur som gör att det måste vara ett aktivt val att välja bort den konstnärliga gestaltningen – vilket är mycket svårare än om inga rutiner finns. Reglerna kan också omarbetas och förbättras, vilket inte kutym och oskrivna regler kan.

Lokala och regionala parter i samverkan med privata intressenter kommer att betyda mycket för det framtida bostadsbyggandet och ombyggnaden av skolor, sjukhus och andra offentliga byggnader. Som konstaterades i sammanfattningen är frågan om enprocentregeln åter högaktuell för den konstnärliga utformningen av framtidens miljöer. Det är därför viktigt att varje offentlig part inser sin roll i hanteringen av enprocentregeln eller andra modeller, så att den offentliga konsten integreras i samhällsmiljöerna.

Slutsatser

Konstnärskommittén förordar att enprocentregeln tillämpas i såväl stat, region och kommun. Det finns olika modeller, men en bedömning är att en regel, med någorlunda samsyn om vad den innebär, skapar bättre förutsättningar för konstnärlig offentlig gestaltning.

- All offentlig verksamhet har ett ansvar för att den offentliga konsten integreras i samhällsmiljöerna.
- Offentliga beställare är viktiga aktörer med möjlighet att styra utvecklingen mot ökad kvalitet, samverkan och konstnärlig medverkan i plan- och byggprocesser.
- Statens nutida roll är att bidra med specialkunskap och samverka, stödja och sammanlänka olika parter och idébärare inom området offentlig konstnärlig gestaltning.
- Genom direktiv kan regeringen se till att enprocentregeln tillämpas inom statliga bolag, verk och myndigheter.
- Programmet för arkitektur, form och design från 1997/98 har regeringen aktualiserat genom en planerad uppföljning enligt statsbudgeten för 2014.
- Utarbeta en handbok om offentlig miljögestaltning för både beställare och konstnärer. Handboken skulle bl.a. innehålla förslag på normalavtal och budgetmallar.

Enprocentregeln fungerar bättre

- Om strukturer för tillämpningen av regeln upprättas och beslutas.
- Om personer med konstkompetens har ansvar för arbetet/genomförandet.
- Om flera yrkeskategorier samt förvaltningar och bolag kan samverka i processen.
- Om medborgar- och/eller brukarinflytande tillämpas vid valet av verk eller konstnär.
- Om olika kompetenser samverkar redan under planeringsstadiet kan tekniska, ekonomiska och kreativa lösningar utformas i ett tidigt skede.
- Om den konstnärliga projektledaren är ett stöd för konstnären i praktiska frågor runt det konstnärliga skapandet av verket.

Konstnärens förutsättningar förbättras

- Om det arrangeras vidareutbildning i projekt- och processarbete m.m.
- Om ersättning för både arbete och konstverk särskiljs i avtalsmallarna.
- Om det i gestaltningsuppdragen skrivs in en klausul om att ökade materialkostnader p.g.a. tidsförskjutningar i projektet, orsakade av beställaren, kompenseras av beställaren.

Offentlig upphandling underlättas

- Om beställaren är tydlig i sin kravspecifikation.
- Om jurygruppen har konstnärlig kompetens.
- Om praxis och samarbeten utvecklas för att underlätta förfarandet för såväl konstnär som beställare.
- Om regional samverkan kan ske för att bibehålla speciell konstkompetens i frågor om offentlig upphandling av konstnärlig gestaltning.

Källförteckning

Redaktion/Arbetsgrupp

Ann Larsson, kanslichef/myndighetschef Konstnärsnämnden

Lars Olof Gustafson, enhetsansvarig Stipendier och bidrag, Konstnärsnämnden

Bitte Jarl, utredare Konstnärsnämnden

Stefan Ahlenius, utredare Konstnärsnämnden

Henrik Orrje, enhetschef Statens konstråd (även skribent, se nedan)

Huvudredaktörer

Bitte Jarl, utredare Konstnärsnämnden

Stefan Ahlenius, utredare Konstnärsnämnden

Externa författare

Henrik Orrje, enhetschef Statens konstråd

Texter om Statens konstråd och enkäten till statliga verk och bolag

Lena From, controller/projektsamordnare Stockholm konst

Texter om Stockholm konst

Mia Börjesson, processledare (2011-2012) för *Offentlig miljö som konstform*

Texter om Fyrbodalsmodellen

Pamela Schultz Nybacka, lektor vid Institutionen för samhällsvetenskaper, Södertörns högskola

Fallstudier från Västernorrland, Stockholm och Fyrbodal

Tryckta källor

Arkebäck, Marie, Sjöblom, Frida: *Integrera offentlig konst och planering!* Blekinge Tekniska Högskola, 2005.

Betänkande och förslag angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer, SOU 1936:50.

Fagerström, Linda, Haglund, Elisabet: *Plats, poetik och politik. Samtida konst i det offentliga rummet*, 2010.

From, Lena: *Långsiktigt hållbar stadsutveckling*, Stockholm, 2011.

Konst i offentlig miljö, SOU 1995:18.

”Konsten är på väg att bliva allas...” *Statens konstråd 1937-1987*, Konstrådets årsbok 1987.

Konstnärernas inkomster – en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004-2005, Konstnärsnämnden, 2009.

Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster, Konstnärsnämnden, 2011.

Kulturpolitikens inriktning, SOU 1995:84.

Nya former för Statens konstråds verksamhet, Statskontoret 2005:9.

Offentliga miljöer behöver medveten gestaltning, artikel av Maria Håkansson, Henrik Orrje, Malin Zimm m.fl., nr 1 år 2012, Tidskriften PLAN (Föreningen för samhällsplanering FFS).

Program för kultur. Redovisning av en enkät våren 2000, Svenska Kommunförbundet, 2000.

Konsten att gestalta offentliga miljöer – Samverkan i tanke och handling, Statens konstråd, 2013.

Sandström, Stensman, Sydhoff: *Konstverkens liv i offentlig miljö*, Sveriges Allmänna konstförening, publikation 91, 1982.

Stensmyr, Gunhild: *1 % regeln. En undersökning av hur den används i 25 kommuner*, NICE Network In Culture, 2009.

Tid för kultur. Regeringens proposition 2009/10:3.

Tjugo års kulturpolitik, SOU 1995:85.

Intervjuer

Intervjuer av Konstnärsnämnden

Hallin, Eva, nämndsekreterare samt Wärff Radhe, Hanna, kultursamordnare – Region Gotland, 2012-08-31.

Ingalill Bäckström, Göran Rosander, konstenheten Stockholms Läns Landsting, 2012-11-15.

Mia Börjesson, projektledare för Offentlig miljö som konstform och Vogel Rödin, Göran – Fd. projektledare Fyrbodalen, 2012-11-15.

Intervjuer av Pamela Schultz Nybacka

Amnow, Kiki Hammarström – kulturutvecklare, Landstinget Västernorrland, 2012-11-22.

Andersson, Marianna – kulturhandläggare, Fyrbodalen, 2013-01-21.

Arnesen, Asbjørn – konstnär, 2013-01-15.

Bohlin, Ebba – konstnär, 2012-11-05.

Breitholtz, Ulf – utvecklingschef, Kramfors kommun, 2012-12-17.

Brännlund, Andreas – konstnär, 2012-11-22.

Bäckvall, Lars – VD, Norrlandspojkarna AB, 2012-12-17.

Börjeson, Johan – Fd. VD Marabouparken, 2012-10-17.

de Vahl, Mats – konstkonulent och projektledare för *Konst som resurs*, Landstinget Västernorrland, 2012-11-22.

Eldh, Kiki – projektledare och konstnär, Gårdshusprojektet, Lysekil, 2012-01-21.

Ernkvist, Päivi – projektledare och konstnär, Stockholm konst, 2012-12-18.

Fors, Ingrid – byggprojektledare, Exploateringskontoret, Stockholms stad, 2012-12-11.

From, Lena – controller/projektsamordnare, Stockholm konst, Stockholms stad, 2012-11-05.

Karlsson, Torbjörn – VD, Lysekils bostäder, 2013-01-21.

Matz, Ebba – konstnär, 2013-01-18.

Nenzén, Birgitta – konstnär, 2012-11-22.

Reuterbrand, Ewa – landskapsarkitekt, Exploateringskontoret, Stockholms stad, 2012-12-18.

Strid, Anna – konstnär, 2012-12-14, 2012-12-17.

Sundqvist, Åke – VD, Krambo Bostads AB, 2013-02-21.

Vogel Rödin, Göran – fd. projektledare Fyrbodals, 2013-01-15; 2013-01-21.

Wallin, Monika – antikvarie, Stockholms Stadsmuseum, 2013-01-31.

Wihlborg, Åsa-Viktoria – ArtPlatform, 2013-02-22.

Digitala källor

Kap 1. Sammanfattning

Riksteatern, Historia, <http://www.riksteatern.se/content/historia>

Kap 2. Arbetet med rapporten

Statens konstråd, Offentlig konst som kulturarv,
<http://www.statenskonstrad.se/se/Menu/Varda/Forskningsprojekt-om-forvaltning-och-styrmedel/Forskningsprojekt-om-forvaltning-och-styrmedel>

Kap 4. Enprocentregelns tillämpning inom staten

Framtidsformer, Regeringens proposition 1997/98:117,
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/25/65/e36cce6d.pdf>

Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design
<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2565>

Regeringens skrivelse 2002/03:129, sid 21,
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/26/21/3c4be2b6.pdf>

Statens konstråd, Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer,
<http://www.statenskonstrad.se/se/Menu/Samarbeta/Samverkan-om-gestaltning-av-offentliga-miljoer>

Undervisnings- och Kulturministeriet, Finland: Utredning om enprocentregeln, 2013:5
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2013/liitteet/OKM5.pdf?lang=fi>

Kap 5. Enprocentregeln inom kommun, landsting och region

Kommunal författningssamling för Stockholm 1963:28,
<http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=135198>

Utredning: Offentlig konst inom Malmö stad KN-KFÖ-2013–01030,
<http://www.malmo.se/download/18.24a63bbe13e8ea7a3c66e97/10.+Utredning+offentlig+konst+inom+Malm%C3%B6+stad.pdf>

Malmö stads ”Regler för offentlig utsmyckning”, antagna av Kommunfullmäktige 27/11 1997, § 200, bih 132

Göteborgs stad: ”Förslag beträffande enprocentregel för konstnärlig utsmyckning/gestaltning”, dnr 0435/10,
[http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/Samrum-Portal.nsf/2D9BA76C80E34A5CC1257998003ACB0C/\\$File/5920_11_FN120209.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/Samrum-Portal.nsf/2D9BA76C80E34A5CC1257998003ACB0C/$File/5920_11_FN120209.pdf?OpenElement)

Kap 6. Beslut och organisation i kommun och landsting

Fyrbodals kommunalförbund, Fyrbodalsmodellen,
<http://www.fyrbodals.se/dettajobbarvimed/kultur/offentligmiljosomkonstform/fyrbodalsmodellen.4.41b1d7e3135cb13e3543c5c.html>

Slutrapport, Offentlig miljö som konstform,
<http://www.fyrbodals.se/download/18.4a51e59913b817e916674e/1355921879407/OMSK+Slutrapport+121219.pdf>

Kap 7. Offentlig upphandling

Kammarkollegiets vägledning om direktupphandling,
http://www.upphandlingsstod.se/sites/default/files/direktupphandling_kort_reviderad120214_12pkt.pdf

Konkurrensverket, Undantag från upphandlingsskyldighet på grund av konstnärliga skäl,
http://www.kkv.se/t/Page.aspx?id=5857#konstnarliga_skal,

Konkurrensverket, om direktupphandling,
<http://upphandling24.idg.se/2.1062/1.240908/konkurrensverket-svar-konst-kopa-konst>

Konkurrensverket, om mål i Regeringsrätten,
http://www.kkv.se/beslut/_0921105859_001.pdf

Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster (2011), 13
http://www.konstnarsnamnden.se/Sve/Informationssidor/PDFer/KN_Inkomsterna_2011_Inlaga_korr02.pdf

Kap 8. Bild- och formkonstnärernas roller

Utställningen Annedal, aug 2012, www.annedal2012.se

Utställningen/ fliken ”22 byggherrar”, 2012-12-16, www.annedal2012.se

Kap 10. Brukar- och medborgarinflytande

Täby kommun, Konsten i centrum – här är de vinnande verken
<http://www.taby.se/Kultur-och-Bibliotek/Konst/Konsten-i-Centrum/>

Kap 11. Samverkan kring finansiering

Charles Felix Lindberg donationsfond,
<http://www5.goteborg.se/prod/kultur/kulturforvaltningen/dalis2.nsf/vyHTMLsidor/FE6D3399E1B2162FC1256F56002F1FED?OpenDocument>

Västerås stads kulturfond,
<http://www.vasteras.se/kulturfritid/stipendierfonder/Sidor/kulturfonden.aspx>

Malmö Förskönings- och Planteringsförening,
<http://www.planteringsforeningen.se/historia.htm>

Alternativ finansiering av vägar och järnvägar, Ekonomistyrningsverket, bilaga 8, <http://www.esv.se/PageFiles/2177/alternativ-finansiering.pdf>

Familjen Erling-Perssons stiftelse,
<http://www.familjenerlingperssonsstiftelse.se/>

Diagramförteckning

Kap 4. Enprocentregelns tillämpning inom staten

Diagram 1. Antal statliga byggnadsanknutna projekt producerade av Statens konstråd i samarbete med statliga bolag och affärsdrivande verk samt privata fastighetsbolag åren 2002-2011.

Kap 5. Enprocentregeln inom kommun och landsting

Diagram 2. När tog kommunen/landstinget principbeslut om enprocentsregeln?

Diagram 3. Ingår uppdrag till konstnärer för konstnärlig gestaltning i offentliga byggnader och miljöer i kommunens/landstingets verksamhet?

Diagram 4. Gör kommunen/landstinget regelbundet inköp av ”lösa” konstverk från gallerier och konstnärer?

Diagram 5. Tillämpas enprocentregeln?

Diagram 6. Hur tillämpas enprocentregeln?

Diagram 7. Vad enprocentregeln baseras på.

Diagram 8. Vad omfattar enprocentregeln?

Diagram 9. Finns det fastlagda rutiner för tillämpningen av enprocentregeln?

Diagram 10. Vilka omfattas av enprocentregeln?

Diagram 11. Hur många uppdrag i konstnärlig gestaltning har lämnats till konstnärer under 2011?

Diagram 12. Hur förvaltas/fördelas medlen?

Diagram 13. Hur stort var anslaget för konstnärlig gestaltning 2011?

Diagram 14. Hur stort var det totala beställningsbeloppet 2011 för pågående projekt?

Kap 6. Beslut och organisation i kommun och landsting

Diagram 15. Var i er organisation beslutas om uppdragen för konstnärlig gestaltning?

Diagram 16. Vilken nämnd beslutar om uppdragen (gäller kommuner)?

Diagram 17. Finns ett konstnärligt råd eller motsvarande fast arbetsgrupp i er organisation för offentligkonst?

Diagram 18. Vilka ingår i rådet?

Kap 7. Offentlig upphandling

Diagram 19. Hur får konstnärerna oftast uppdragen av kommuner/landsting?

Kap 8. Bild- och formkonstnärens roller

Diagram 20. Deltar konstnärer som konsulter i planerings- och byggprocesser?

Diagram 21. På vilket sätt ersätts konstnärerna ekonomiskt?

Kap 10. Brukar- och medborgarinflytande

Diagram 22. Tillämpas någon form av delaktighet/brukar- eller medborgarinflytande?

Diagram 23. I vilken fas involveras brukare/medborgare?

Kap 11. Samverkan kring finansiering

Diagram 24. Finns det andra sätt att bekosta platsspecifik konst än genom enprocentregeln?

Bilaga 1. Enkät till kommuner och landsting/regioner

Konstnärliga uppdrag och enprocentsregeln idag

Den här enkäten handlar om enprocentsregeln och andra modeller för att bekosta konst som är offentlig och byggnadsanknuten. Syftet är att undersöka i vilken omfattning kommuner, landsting, regioner och staten idag ger konstnärer uppdrag för byggnadsanknuten konst och hur dessa uppdrag administreras och finansieras.

Enprocentsregeln är inte tvingande för kommuner och landsting, men många har valt att tillämpa någon procentregel eller motsvarande för konstnärlig gestaltning i offentliga lokaler eller miljöer. Enprocentsregeln innebär att en procent av byggkostnaden avsätts till konstnärlig gestaltning. Ibland avsätts mer än en procent, ibland mindre.

Ett byggnadsanknutet/-integrerat konstverk är beställt och skapat för en specifik byggnad eller en offentlig plats, även kallad "platsspecifik" konst. Det kan avse skulpturer eller väggfast konst, en ridå i en samlingslokal eller en skulptur på en skolgård eller ett torg. Begrepp som också används är "konstnärlig gestaltning" och ersätter det man tidigare kallade "konstnärlig utsmyckning". Motsatsen till byggnadsanknutna konstverk är inköpta "lösa" konstverk som inte är gjorda för en specifik plats och som kan omplaceras.

Vänligen uppgi följande kontaktuppgifter:

Region/Landsting: _____
Kommun: _____
Uppgiftslämnare: _____
E-post: _____

Ingår uppdrag till konstnärer för konstnärlig gestaltning i offentliga byggnader och miljöer i kommunens/landstingets verksamhet?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Gör kommunen/landstinget regelbundet inköp av "lösa" konstverk från gallerier och konstnärer?

- Ja
- Nej

Var i er organisation beslutas om uppdragen för konstnärlig gestaltning?

- Nämnd
- Förvaltning
- Allmännyttigt bygg- eller bostadsbolag
- Konstnärligt råd/arbetsgrupp
- Konstkonsult/konsulent
- Konstinstitution
- Annan: _____

Vilken nämnd beslutar om uppdragen?

- Kulturnämnd
- Kultur- och fritidsnämnd
- Teknisk nämnd
- Utbildningsnämnd
- Samhällsbyggnadsnämnd
- Annan: _____

Vilken av följande förvaltningar beslutar om uppdragen?

- Kulturförvaltning
- Kultur- och fritidsförvaltning
- Konstinstitution
- Teknisk förvaltning
- Utbildningsförvaltning
- Samhällsbyggnadsförvaltning
- Annan: _____

Finns ett konstnärligt råd eller motsvarande fast arbetsgrupp i er organisation för offentlig konst ?

Ange eventuell kommentar vid svaret

- Ja
- Nej

Vilka ingår i rådet?

- Tjänstemän (t ex konstkonsulent)
- Politiker
- Arvoderad bild/formkonstnär/konstkonsult
- Allmännyttigt bygg- eller bostadsbolag
- Brukare
- Annan: _____

Deltar konstnärer som konsulter i planerings- och byggprocesser?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Hur får konstnärerna oftast uppdragen?

- Anbudsförfarande enligt Lagen om offentlig upphandling
- Öppen tävling
- Tävling mellan inbjudna konstnärer
- Direkt uppdrag till konstnär
- Annan: _____

**Tillämpas någon form av delaktighet/brukar- eller medborgarin-
flytande?**

- Ja
- Nej
- Vet ej

I vilken fas involveras brukare/medborgare?

- Före valet av konstnär
- Under skiss och produktion av konstverk
- Efter att konstverket är färdigställt

Eventuell kommentar:

**Hur många uppdrag i konstnärlig gestaltning har lämnats till
konstnärer under 2011?**

	0	1-2	3-5	6-10	11-15	16-20	21<
Antal uppdrag/2011	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

**Följande frågor berör de administrativa rutinerna för enprocents-
regeln**

Förklaring: en procent av byggkostnaderna eller dylikt avsätts till konst-
närlig gestaltning. Gäller även om en procent inte uppnås.

Tillämpas enprocentsregeln?

- Ja, den tillämpas som en regel.
- Ja, den tillämpas som en rekommendation.
- Ja, den tillämpas som en målsättning.
- Nej, den tillämpas ej.
- Vet ej.

Hur tillämpas enprocentsregeln?

- Mindre än en procent
- En procent
- Mer än en procent
- Vet ej

Beräkningen av "enprocentsregeln" baseras på:

- Byggkostnaderna
- Kommunens/landstingets nettoinvesteringsbudget
- Annat: _____

Finns det andra sätt att bekosta platsspecifik konst?

- Ett fast anslag per år
- Förhandling från fall till fall
- Donationsmedel
- Fonder
- Nej
- Annan: _____

**När tog kommunen/landstinget principbeslut om enprocentsre-
geln?**

Ange årtal _____
Vet ej _____

Vad omfattar enprocentsregeln?

- Nybyggnad
- Ombyggnad
- Tillbyggnad
- Yttre miljö

Finns fastlagda rutiner för tillämpningen av enprocentsregeln?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Vilka omfattas av enprocentsregeln?

- Kommunens/landstingets förvaltningar
- Allmännyttiga bolag
- Privata bolag som hyr ut till kommunen/landstinget
- Andra: (fritext) _____

Hur förvaltas/fördelas medlen?

- Medlen är direkt knutna till aktuellt byggprojekt
- Vi fonderar medlen och använder dem flexibelt till större gestaltningsprojekt
- Annat sätt, anges i kommentarfält nedan:

Den sista delen av undersökningen berör finansiering av uppdrag till konstnärer för byggnadsanknuten offentlig konst

Hur stort var anslaget 2011 för konstnärlig gestaltning?

- Anslag saknades
- 1-50 tkr
- 51-100 tkr
- 101-200 tkr
- 201-300 tkr
- 301-400 tkr
- 401-500 tkr
- 501-700 tkr
- 701-1 000 tkr
- 1 001-1 500 tkr
- 1 501- 2 000 tkr
- 2 001-3 000 tkr
- 3 000 tkr<

Hur stort var det totala beställningsbeloppet 2011 för pågående projekt?

- 1-50 tkr
- 51-100 tkr
- 101-200 tkr
- 201-300 tkr
- 401-500 tkr
- 501-700 tkr
- 701-1 000 tkr
- 1001 tkr – 1 500 tkr
- 1 501 tkr – 2 000 tkr
- 2 001 tkr – 3 000 tkr
- över 3 000 tkr
- Vet ej

På vilket sätt ersätts konstnärerna ekonomiskt?

	Ja	Nej	Vet ej
Ersättning för skissupdrag	☐	☐	☐
Ersättning för den konstnärliga idén (produktionen bekostas av beställaren)	☐	☐	☐
Ersättning för den konstnärliga idén och utfört gestaltungsarbete (totalentreprenad)	☐	☐	☐

Eventuell kommentar:

Har du några övriga synpunkter?

Ange dem i fältet nedan:

Vi vore tacksamma för uppgifter om kontaktpersoner i er organisation för

- Beställningar av uppdrag till konstnärer
- Tillsyn/förvaltning av befintlig offentlig konst

Beställare, namn _____
E-post _____
Tillsyn, namn _____
E-post _____

Bilaga 2. Enkät till statliga verk

Om enprocentsregeln idag

Den här enkäten handlar om enprocentsregeln och andra modeller för att bekosta konst som är offentlig och byggnadsanknuten. Syftet är att undersöka i vilken omfattning kommuner, landsting, regioner och staten idag ger konstnärer uppdrag för byggnadsanknuten konst och hur dessa uppdrag administreras och finansieras.

Enprocentsregeln innebär att en procent av byggkostnaden avsätts till konstnärlig gestaltning. Ibland avsätts mer än en procent, ibland mindre.

Ett byggnadsanknutet/-integrerat konstverk är beställt och skapat för en specifik byggnad eller en offentlig plats, även kallad "platspecifik" konst. Det kan avse skulpturer eller väggfast konst, en ridå i en samlingslokal eller en skulptur på en skolgård eller ett torg. Begrepp som också används är "konstnärlig gestaltning" och ersätter det man tidigare kallade "konstnärlig utsmyckning". Motsatsen till byggnadsanknutna konstverk är inköpta "lösa" konstverk som inte är gjorda för en specifik plats och som kan omplaceras.

Vänligen uppgi följande kontaktuppgifter:

Myndighet/bolag/verk: _____
Uppgiftslämnare: _____
E-post: _____

Ingår uppdrag till konstnärer för konstnärlig gestaltning i offentliga byggnader och miljöer i er verksamhet?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Hur får konstnärerna oftast uppdragen?

- Anbudsförfarande enligt Lagen om offentlig upphandling
- Öppen tävling
- Tävling mellan inbjudna konstnärer

- Direkt uppdrag till konstnär
- Annan: _____

Finns ett konstnärligt råd eller motsvarande fast arbetsgrupp i er organisation för offentlig konst ?

Ange eventuell kommentar vid svaret

- Ja
- Nej

Vilka ingår i rådet?

- Tjänstemän (t ex konstkonsulent)
- Politiker
- Arvoderad bild/formkonstnär/ konstkonsult
- Representant från bygg- eller bostadsbolag
- Brukare
- Annan: _____

Deltar konstnärer som konsulter i planerings- och byggprocesser?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Tillämpas någon form av delaktighet/brukar- eller medborgarinflytande?

- Ja
- Nej
- Vet ej

I vilken fas involveras brukare/medborgare?

- Före valet av konstnär
- Under skiss och produktion av konstverk
- Efter att konstverket är färdigställt

Eventuell kommentar:

Tillämpas enprocentsregeln?

- Ja, den tillämpas som en regel.
- Ja, den tillämpas som en rekommendation.
- Ja, den tillämpas som en målsättning.
- Nej, den tillämpas ej.
- Vet ej.

Hur tillämpas enprocentsregeln?

- Mindre än en procent
- En procent
- Mer än en procent
- Vet ej

Beräkningen av "enprocentsregeln" baseras på:

- Byggkostnaderna
- Verkets/bolagets nettoinvesteringsbudget
- Annat: _____

När tog er verksamhet senast principbeslut om enprocentsregeln?

- Ange årtal _____
- Vet ej

Vad omfattar enprocentsregeln?

- Nybyggnad
- Ombyggnad
- Tillbyggnad
- Yttre miljö

Finns fastlagda rutiner för tillämpningen av enprocentsregeln?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Var i er organisation beslutas om uppdragen för konstnärlig gestaltning?

- Styrelse
- Ledning
- Konstnärligt råd/arbetsgrupp
- Konstkonsult/konsulent
- Tjänsteman/projektledare
- Arkitekt/byggherre
- Annan: _____

Finns det andra sätt att bekosta platsspecifik konst?

- Ett fast anslag per år
- Förhandling från fall till fall
- Donationsmedel
- Fonder
- Nej
- Annan: _____

Hur förvaltas/fördelas medlen?

- Medlen är direkt knutna till aktuellt byggprojekt
- Vi fonderar medlen och använder dem flexibelt till större gestaltningsprojekt
- Annat sätt, anges i kommentarfält:

Samarbetar ni med Statens konstråd för finansiering och produktion av konstnärlig gestaltning vid om-, ny- eller tillbyggnad av era fastigheter eller miljöer?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Var i er organisation beslutas om samarbete med Statens konstråd?

- Styrelse
- Ledning
- Konstnärligt råd/arbetsgrupp
- Konstkonsult/konsulent
- Tjänsteman/projektledare
- Arkitekt/byggherre
- Annan: _____

Den sista delen av undersökningen berör finansiering av uppdrag till konstnärer för byggnadsanknuten offentlig konst

Hur stort var anslaget 2011 för konstnärlig gestaltning?

- Anslag saknades
- 1-50 tkr
- 51-100 tkr
- 101-200 tkr
- 201-300 tkr
- 301-400 tkr
- 401-500 tkr
- 501-700 tkr
- 701-1 000 tkr
- 1 001-1 500 tkr
- 1 501- 2 000 tkr
- 2 001-3 000 tkr
- 3 000 tkr<

Hur stort var det totala beställningsbeloppet 2011 för pågående projekt?

- 1-50 tkr
- 51-100 tkr
- 101-200 tkr
- 201-300 tkr
- 401-500 tkr
- 501-700 tkr
- 701-1 000 tkr
- 1001 tkr – 1 500 tkr
- 1 501 tkr – 2 000 tkr
- 2 001 tkr – 3 000 tkr
- över 3 000 tkr
- Vet ej

På vilket sätt ersätts konstnärerna ekonomiskt?

	Ja	Nej	Vet ej
Ersättning för skissuppdrag	☐	☐	☐
Ersättning för den konstnärliga idén (produktionen bekostas av beställaren)	☐	☐	☐
Ersättning för den konstnärliga idén och utfört gestaltungsarbete (totalentreprenad)	☐	☐	☐

Eventuell kommentar:

Har du några övriga synpunkter?

Ange dem i fältet nedan:

Vi vore tacksamma för uppgifter om kontaktpersoner i er organisation för

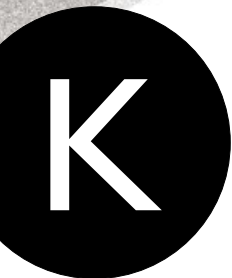
- **Beställningar av uppdrag till konstnärer**
- **Tillsyn/förvaltning av befintlig offentlig konst**

Beställare, namn _____
E-post _____
Tillsyn, namn _____
E-post _____

Bilaga 3. Investeringar i mark och byggnader i staten

Tusentals kronor, ESV/ SRF

Utg. punkt 2	Utg. punkt 2 namn	Skod	Skod namn	Total summa				
				2011	2012	2013		
01	Byggnader och anläggningar	S1111	Mark och befintliga byggnader m.m. – årets anskaffningsutgifter	1 132 482	837 350	505 961		
		S111101	Byggnader, mark och annan fast egendom – årets anskaffningsutgifter, byggnader	3 161	259	235		
		S1112	Byggnader, mark och annan fast egendom – årets utgifter, egen utveckling	977	1 662	474		
		S1113	Nyproducerade byggnader och markanläggningar, årets anskaffningsutgifter	581 993	425 632	39 450		
		S1271	Pågående nyanläggningar – årets anskaffningsutgifter	1 034 060	1 448 703	1 090 893		
		S127101	Pågående nyanläggningar – årets anskaffningsutgifter, byggnader	0	59	0		
		S127199	Pågående nyanläggningar – årets anskaffningsutgifter, övrigt	2 745	3 353	5 280		
		S1272	Pågående nyanläggningar – årets utgifter, egen utveckling	21 474	10 581	12 425		
		S127201	Pågående nyanläggningar – årets utgifter, egen utveckling, byggnader	95 163	144 866	136 858		
		S127299	Pågående nyanläggningar – årets utgifter, egen utveckling, övrigt	91 777	91 536	125 890		
		02	Om- och tillbyggnad av bef. byggnader och anläggningar, mark	S1191	Förbättringsutgifter på annans fastighet – årets anskaffningsutgifter	918 638	999 260	630 171
				S1192	Förbättringsutgifter på annans fastighet – årets utgifter, egen utveckling	18 733	60 297	26 213
						3 901 204	4 023 557	2 573 849

Konstnärsnämnden

ISBN 978-91-978001-5-0

www.konstnarsnamnden.se